

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Katedra psychologie

Diplomová práce

Magdalena Schneiderová

Gender a sociální poznávání

Gender and Social Cognition

Praha, 2014

Vedoucí práce: PhDr. Hedvika Boukalová, Ph.D.

Poděkování:

Na prvním místě bych ráda poděkovala vedoucí své diplomové práce PhDr. Hedvice Boukalové, PhD. za její cenné podněty, rady a připomínky, bez kterých by tato práce nevznikla. Zároveň chci poděkovat RNDr. Petru Boschkovi, CSc. za odbornou pomoc při statistickém vyhodnocování dat. V neposlední řadě patří mé poděkování rodině a blízkým, kteří mě během studia podporovali a umožnili mi dojít až sem.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 8.12.2014

.....

Magdalena Schneiderová

Abstrakt:

Cílem této diplomové práce bylo představit ucelený přehled dosavadních poznatků z oblasti zkoumání genderu a sociálního poznávání a doplnit je o výsledky vlastního výzkumu. V teoretické části je největší pozornost věnována stereotypům a genderovým rozdílům v osobnostních charakteristikách, tématům, které úzce souvisí s výzkumnou částí práce.

Empirická část odpovídá na výzkumnou otázku, zda má informace o pohlaví posuzované osoby vliv na hodnocení jejích osobnostních charakteristik pozorovatelem. Po přečtení krátkého životopisu fiktivní osoby hodnotili respondenti popsanou osobu na 30 položkách dotazníku Bem Sex Role Inventory (Bem, 1974). Výsledky ukázaly, že v některých charakteristikách respondenti skutečně hodnotili postavu muže jinak než postavu ženy. Respondenti obou pohlaví vnímali muže jako signifikantně méně rázného a obhajujícího své názory. Byť ne vždy signifikantně, u všech 10 položek BSRI sytících skór maskulinity se projevila shodná tendence hodnotit postavu muže jako méně maskulinní než postavu ženy. Možným interpretacím těchto výsledků je věnována část diskuze. K získání hlubšího porozumění problematice je třeba dalšího zkoumání.

Klíčová slova:

Gender

Sociální poznávání

Genderové rozdíly

Stereotypy

Abstract:

The aim of this thesis was to present a comprehensive overview of current knowledge in the field of gender research and social cognition as well as to contribute with results of my own research. The biggest emphasis of the theoretical part lies on stereotypes and gender differences in personality characteristics, topics that are closely related to the research part of this paper.

The empirical part answers the question whether information about the sex of a person has impact on how we assess this person's personality. After reading a short biography of a fictitious person, respondents described this person on 30 items of the Bem Sex Role Inventory (Bem, 1974). Results showed that respondents rated some characteristics differently for the male figure than the woman figure. Respondents of both sexes perceived the described man as significantly less Forceful and less Defending his own beliefs than the described woman. Although not always significantly, all 10 items satiating the BSRI masculinity score showed the same tendency to evaluate the figure of the man as less masculine than the figure of the woman. Part of the Discussion is dedicated to possible interpretations of these results. To obtain a deeper understanding, further research is required.

Keywords:

Gender

Social cognition

Gender differences

Stereotypes

Obsah:

1. Úvod.....	7
2. Sociální poznávání.....	9
2.1 Definice sociálního poznávání.....	9
2.2 Proces utváření dojmu a jeho proměnné.....	9
2.3 Atribuce v sociální kognici.....	15
2.3.1 Chyby v atribuci.....	17
2.4 Vliv afektu na sociální kognici.....	19
2.5 Sociální schémata.....	20
2.5.1 Stereotypy.....	23
3. Gender.....	32
3.1 Pohlaví versus gender.....	32
3.2 Rozdíly mezi pohlavími.....	34
3.2.1 Fyzické rozdíly.....	34
3.2.2 Psychologické rozdíly.....	35
3.2.3 Rozdíly ve výchově.....	42
3.2.4 Kulturní rozdíly.....	43
3.3 Nature vs. nurture v kontextu genderu.....	46
3.3.1 Biologické teorie genderových rozdílů.....	47
3.3.2 Sociální teorie genderových rozdílů.....	49
3.4 Vývoj genderové identity v ontogenezi.....	51
3.5 Vybrané metody zjišťování maskulinity a femininity.....	54
4. Empirická část.....	57
4.1 Výzkumná otázka a její operacionalizace.....	57
4.2 Metody výzkumu.....	58
4.3 Výzkumný soubor.....	61
4.4 Výsledky.....	63
4.5 Diskuze.....	69
5. Závěr.....	74
6. Použitá literatura.....	76
7. Přílohy.....	93

1. Úvod

Často mě v rámci studia psychologie i v soukromém životě napadá otázka, **co hraje hlavní roli v tom, kým jsme**. Mohla by to být naše minulost; naše současné prožívání; naše sny; naše chování vůči druhým lidem; naše fyzická podoba; a v tomto duchu bych dokázala ještě dlouho pokračovat. Samozřejmě si uvědomuji, že to, co nás utváří, je souhrn a kombinace všech těchto, a mnoha jiných, aspektů, přesto subjektivně vnímám některé jako důležitější než jiné. Jedním z aspektů, který podle mě má veliký vliv na to, kdo jsme, je naše **pohlaví**. Ať už z pohledu biologie, kde pohlaví určuje některé naše fyzické rysy, tak z pohledu odlišných společností a kultur, kde narodit se jako žena, nebo muž může mít zásadní vliv na průběh života jedince. I v sebe obraze každého člověka hraje jeho pohlaví velkou roli. Na otázku „Kdo jsi“ odpovídají lidé mnoha různými způsoby, ale „muž“ či „žena“ uvádí hned zkraje, na prvních příčkách.

Díky mému humanitnímu zaměření mě více než biologické hledisko pohlaví zajímá jeho psychologický a sociální rozměr, který se označuje pojmem **gender**. A je to právě gender, který tvoří jeden z námětů mé diplomové práce. Jelikož mě zajímá především v sociálním kontextu lidského života, jakou roli hraje v sociálních interakcích a působení na druhé, bylo pro mě logickým krokem věnovat také velkou pozornost sociální psychologii, konkrétně **sociální kognici**. Témata genderu a sociálního poznávání mají mnoho styčných bodů, kterými se zabývám v teoretické části práce a z nichž jeden jsem si zvolila jako námět empirické část. Konkrétně se jedná o otázku, **zda a jak ovlivňuje pohlaví jedince naše hodnocení jeho osobnosti**.

Ještě než se ale dostanu ke svému výzkumu, provedu čtenáře výběrem z dosavadních poznatků z oblasti sociálního kognice a genderu. Postupně se budu věnovat možným **definicím sociálního poznávání**; procesu **utváření dojmu** a jeho nejvýznamnějším momentům a proměnným; tématu **atribuce** a jejích nejčastějších chyb; oblasti **sociálních schémat** se zaměřením na **stereotypy**, včetně genderových stereotypů a na závěr bloku o sociálním poznávání zmíním, jaký vliv na něj může mít **emoční prožívání**. Následovat budou poznatky o genderu, kde nejprve vymezím **termín gender**; rozsáhlou kapitolu pak budu věnovat **genderovým rozdílům** ve statistikách, fyzických

rysech, psychologických charakteristikách, rozdílům ve výchově či napříč kulturami. Na dalších stránkách uvedu přehled odlišných názorů na **původ genderových rozdílů**, od konceptů ryze biologických po čistě sociální. Také popíši **vývoj genderové identity** v ontogenezi s důrazem na významné periodizace. Na úplný závěr teoretické části se čtenář dozví něco o **testech k měření maskulinity a femininity**. Ze všech výše zmíněných témat jsem největší pozornost věnovala stereotypům a genderovým rozdílům, jelikož mají nejbližší k problematice mého výzkumu.

Empirickou část zahájím stanovením **výzkumné otázky** a její **operacionalizací** pro svůj výzkum. Dále konkretizuji **nulové a alternativní hypotézy**, které budu ověřovat statistickým testem. Popíšu proces sestavení výzkumných materiálů pro respondenty od volby metody **Bem Sex Role Inventory** po vytvoření **životopisu** fiktivní osoby. Nevynechám ani způsob **administrace dotazníku** a **popis vzorku respondentů**. Následovat budou **výsledky výzkumu**, vyhodnocené Mann-Whitneyho pořadovým testem, a jejich možná **interpretace**. V **diskuzi** proberu možná omezení a slabé stránky svého výzkumu a návrhy pro budoucí zkoumání. Na **závěr** ještě stručně shrnu celou svou práci a její nejdůležitější momenty. Veškerou citovanou literaturu a použité materiály najde čtenář na konci práce, v příslušných kapitolách.

2. Sociální poznávání

2.1 Definice sociálního poznávání

Sociální poznávání taxonomicky spadá do oblasti sociální psychologie, jejímž předmětem je chování a prožívání jedince ve společnosti. Definovat sociální poznávání může být náročný úkol, jelikož se v odborné literatuře vyskytuje údajně **přes 100 různých definic** (Ostrom, 1994). V české literatuře je sociální kognice vymezena například Františkem Baumgartnerem (2008) takto: „Po obsahové stránce jde o mentální reprezentace, které lidé mají o sociálním světě. Obsahuje charakteristiky lidí (jiných osob, ale také sebe sama), sociálních skupin, poznatky o vztazích, které jsou mezi sociálními aktéry, o interpersonálních situacích (událostech), ve kterých lidé, případně skupiny působí. Sociální poznávání se však zaměřuje také na procesy zpracování sociálních informací, např. při formování dojmu o osobě, hledání příčin chování lidí, vztahu kognitivních struktur a nových informací apod.“ (str. 181).

Sociální poznávání je tedy oblast psychologie, která zkoumá, **jak lidé přemýšlejí o svém sociálním okolí a docházejí k názorům, které jim pomáhají interpretovat minulé události, rozumět současným a předpovídat ty budoucí** (Gilovich, Keltner, Chen & Nisbett, 2013). Teoretikové sociální psychologie vymezují tři hlavní tematické okruhy sociální kognice, jimiž jsou **mezosobní percepce; atribuční procesy a sociální schémata**. Na následujících stránkách se budu všemi postupně zabývat.

2.2 Proces utváření dojmu a jeho proměnné

Jakým způsobem poznávají lidé své sociální okolí je otázka, která zajímala sociální psychology od samého počátku. **Zastánci konstruktivistického neboli tzv. category-based přístupu**, který využívá zpracovávání informací shora dolů, říkají, že si o lidech utváříme dojem na základě jejich zařazení do již existující mentální kategorie na základě společných základních rysů. Tento přístup tedy vidí stereotypy jako zásadní činitele v sociální kognici. Na druhé straně **stoupenci asociativního neboli tzv. attribute-based přístupu**, u kterého se informace zpracovávají zdola nahoru, vidí utváření dojmu

jako skládání jednotlivých dílčích informací do celku, tedy výsledného obrazu druhého člověka (Neuberg & Fiske, 1987). V praxi dochází k aplikaci obou těchto strategií, podle aktuální povahy situace a dostupných informací. Sociální psychologové se pokoušeli nahlédnout na reálnou povahu formování dojmu a představili hned několik teorií, tohoto komplexního procesu, z nichž některé nyní čtenáři přiblížím.

Model duálního procesu Marilyn Brewerové (1988) považuje za dominantní sílu ve formování dojmu konstruktivistické procesy, které se odehrávají automaticky a pouze v případě bližšího zájmu o objekt poznávání jsou korigovány asociativními procesy. V mnohém podobný tzv. **spojitý model procesu formování dojmu** Susan Fiskeové a Stevena Neuberga (1990) vnímá konstruktivistické a asociativní procesy jako protilehlé póly jednoho kontinua. Výsledné dojmy jsou podle nich zčásti založené na stereotypech a zčásti na konkrétních charakteristikách osoby, přičemž převažují konstruktivistické procesy a asociativní, které vyžadují více času a energie, se uplatňují v případě zajímavého objektu poznávání, který nelze zařadit do již existující kategorie. Oba výše zmíněné modely vyzdvihují konstruktivistické procesy, které vidí jako hlavní pro utváření dojmu, a to zejména u nezajímavých objektů. Jiný názor zastávají autoři Ziva Kundaová a Paul Thagard (1996) ve vlastním tzv. **modelu paralelního zpracování**. Podle nich stereotypy a individuální informace společně a především současně ovlivňují výsledné dojmy, nezpracovávají se odděleně, ale průběžně na sebe navzájem působí a ovlivňují své významy. Váha obou je srovnatelná, více než na druhu vnímaných informací záleží na jejich významu.

Reálná podoba procesu vytváření dojmu je vždy ovlivněna mnoha faktory, které můžeme rozlišovat podle jejich původu na proměnné na straně subjektu; objektu či samotné situace. Jedním faktorů, se kterým se každý z nás dennodenně potýká, je **nedostatek informací**, které bychom potřebovali k vytvoření přesného obrázku o druhém člověku nebo situaci, ve které se nacházíme. Naše kognice umí zacházet i s minimem informací a často automaticky dochází k závěrům, které mohou a nemusejí být pravdivé. Například jen ze vzhladu jedince jsme schopni usoudit na jeho osobnostní charakteristiky jako agresivitu, přátelskost, důvěryhodnost nebo kompetence. Nakolik mohou být tyto úsudky přesné je velmi individuální, vědecké zprávy na toto téma přinášejí rozličné

informace (např. Berry, 1991; Penton-Voak, Pound, Little & Perrett, 2006; Pound, Penton-Voak & Brown, 2007). Jakmile si někoho takto zařadíme do **stereotypní kategorie** například na základě jeho vzhledu nebo povolání, jsme touto kategorií ovlivněni i při zpracovávání konkrétních informací o daném člověku. Stejná kategorie může navíc nabývat různého významu ve spojení s některou další. Například „agresivní“ a „právník“, kategorie přiřazené jedné osobě, vyvolají představu hádavého či sarkastického člověka, zatímco „agresivní“ a „dělník“, opět přisouzené jednomu člověku, evokují spíše obraz někoho, kdo vykřikuje urážky a účastní se hospodských rvaček (Kunda, Sinclair & Griffin, 1997). Zároveň člověku zařazenému do určité kategorie přisuzujeme i charakteristiky, které se netýkají konkrétně jeho, ale máme je zařazené ve stejné skupině (Cantor & Mischel, 1977). Ve chvíli, kdy se o člověku zařazeném do určité kategorie dozvídáme informace, které nejsou ani v souladu ani v rozporu s naším chápáním této kategorie, jsou tedy pro ni neutrální, začneme o zařazení tohoto člověka do dané kategorie pochybovat. Psychologové tento jev nazývají tzv. **rozředění**, kdy neutrální, nediagnostické informace zmírní intenzitu utvořeného dojmu (Nisbett, Zukier & Lemley, 1981).

Jak jsem již zmínila výše, kategorizace jedinců či situací je proces, který probíhá bezprostředně, spontánně a zpravidla automaticky (Kunda, 2000). **Automatické procesy** se odehrávají bez našeho uvědomění si jich, dějí se bez našeho záměru, jsou nekontrolovatelné (nelze je zastavit, pokud již začaly) a jsou vysoce efektivní (potřebují málo kognitivních zdrojů a mohou probíhat souběžně s jinými procesy). Automatické procesy fungují na principu podmiňování a to tak, že se zkušenostmi učíme reakcím na daný podnět a po čase se opakované reakce stávají automatické (Bargh, 1997). Proti automatickým procesům stojí **procesy kontrolované**, které se odehrávají vědomě, záměrně, mohou být kontrolovány a monitorovány a vyžadují značné úsilí. Dříve psychologové spekulovali o tom, že jsou tyto procesy oddělené a každý proces je buď zcela automatický, nebo zcela kontrolovaný. Dnes však panuje názor, že **procesy mohou být i z části automatické a z části kontrolované**. Lidé obecně podceňují sílu automatických reakcí a mohou mít pocit, že znají důvody svých rozhodnutí, že dokáží popsat kognitivní procesy k nim vedoucí. Ve skutečnosti jsou tato odůvodnění často mylná a k danému rozhodnutí vedou zcela jiné okolnosti než se člověk domnívá. Richard Nisbett a Timothy Wilson (1977) provedli experiment, ve kterém se kolemjdoucích v nákupním centru ptali, který ze čtyř párů ponožek je nejkvalitnější. Ve

skutečnosti byly všechny páry identické, přesto si ale lidé vybírali se signifikantní převahou pár nejvíce vpravo. V odůvodnění svého rozhodnutí nikdo neuvedl umístění jako klíč a při zmínění tohoto důvodu experimentátory, respondenti tuto možnost zavrhovali. Automatické procesy mají v každém případě velký podíl na našem sociálním poznávání, a to i v situacích, kde si to nedokážeme rozumem vysvětlit.

Jestliže se bavíme o utváření dojmu a proměnných, které ho mohou ovlivňovat, nelze nevzpomenout na proslulý **experiment Solomona Asche** z roku 1946, který zásadně přispěl k lepšímu porozumění procesu utváření dojmu. Jedné skupině respondentů předložil Asch seznam následujících sedmi adjektiv: inteligentní, šikovný, pracovitý, vřelý, odhodlaný, praktický a opatrný. Druhé skupině předložil ta samá adjektiva, jen „vřelý“ nahradil slovem „chladný“. Tato malá změna následně ovlivnila celkový dojem z popsané osoby. V prvním případě byla například hodnocena jako moudrá, zatímco v druhém případě jako vypočítavá. V jedné obměně experimentu nahradil Asch slova „vřelý“ a „chladný“ slovy „zdvořilý“ a „přímočarý“, což však nemělo na výsledný dojem z osoby žádný vliv. Tímto výsledkem potvrdil Asch svou hypotézu, že existují určité **centrální charakteristiky** (např. vřelý, chladný), které mají větší váhu v procesu utváření dojmu než okrajové charakteristiky (např. zdvořilý, přímočarý). V souvislosti s tímto experimentem navrhl Asch existenci **tzv. konfiguračního modelu**, který sloužil jako protiváha algebraickému modelu utváření dojmu. Algebraický model popisuje utváření dojmu jako prostý součet atraktivity dostupných charakteristik vyhodnocených jedna po druhé. Každé se přiřadí záporné či kladné znaménko spolu s konkrétní číselnou hodnotou, ty se na závěr sečtou a vytvoří výsledný negativní či pozitivní dojem z osoby. Aschův konfigurační model naproti tomu říká, že se význam charakteristik (jejich číselné hodnocení) mění v závislosti na ostatních dostupných charakteristikách. Zvláště důležitou roli mají pak centrální charakteristiky, které více než jiné ovlivňují celkový dojem.

Do poznatků z oblasti utváření dojmu přispěl Solomon Asch ještě jedním důležitým experimentem, zabývajícím se **funkcí pořadí informací na výsledný dojem o osobě**. Obdobně jako ve výše popsaném experimentu předložil respondentům seznam vybraných adjektiv, tentokrát to byla slova: inteligentní, pracovitý, impulzivní, kritický, tvrdohlavý a závistivý. První skupina dostala slova přesně v tomto pořadí, druhá skupina v pořadí

obráceném. Výsledky ukázaly, že respondenti vnímali osobu popsanou adjektivy začínajícími slovem inteligentní pozitivněji než osobu popsanou týmiž adjektivy začínající však slovem závistivý (Asch, 1946). Respondenti tohoto experimentu byli ovlivněni **tzv. efektem primárnosti**, tedy informace, které se dozvěděli nejdříve, měly pro utváření výsledného dojmu větší význam, určitým způsobem rámovaly vnímání a hodnocení následujících informací. Svě důležité místo v procesu utváření dojmu mají i poslední vnímané informace. Jak popisuje **tzv. efekt posledního dojmu**, jsou právě tyto nejsnáze vybavitelné (Gilovich, Keltner, Chen & Nisbett, 2013). A protože máme tendenci vidět to, co si snadněji dokážeme vybavit jako častější jev (heuristika dostupnosti), má efekt posledního velký vliv na celkový dojem (Kahneman & Tversky, 1973).

Subjekt sociálního poznávání představuje velký počet proměnných, které vstupují do procesu utváření dojmu. Pokud například subjekt poznává vlastnosti druhých osob, hraje zásadní roli jeho znalost o těchto vlastnostech ve vztahu sama k sobě a ve vlastním sebe-schématu. Intenzitu posuzované vlastnosti u druhých skrze jejich chování odvozují lidé od uvědomění si vlastního minulého chování a vnímání této vlastnosti u sebe. Člověk vidí sám sebe jako měřítko pro vnímání ostatních, ostatní vnímá přes filtr vnímání sama sebe (Kunda, 2000). Jelikož má každý trochu jiné pojetí vlastností jako třeba přátelský, spravedlivý nebo věrný, které vychází z jeho vlastní zkušenosti a vidění sebe sama, může být problematické závěry o těchto vlastnostech přenášet a brát za obecně platné. Zajímavou proměnnou ze strany subjektu se ukázal být i **priming** před hodnocením druhých osob. Například priming hostility má vliv na hodnocení následně potkané osoby, která je hodnocena jako více nepřátelská (Srull & Wyer, 1979). Tento priming se potvrdil i pokud se odehrál na nevědomé úrovni pomocí podprahového vnímání (Bargh & Pietromonaco, 1982). Tím se opět trochu vracíme k tématu automatických reakcí, které probíhají mimo volní kontrolu a přitom ovlivňují naše chování.

Jak může ovlivňovat vnímání druhých osob **širší sociální kontext**, ukazuje například výzkum meziskupinových vztahů. Osoby ve skupině, do které nepatříme, vnímáme jako méně variabilní a jsme ochotni o nich z poskytnutých informací více generalizovat, dělat závěry, na které si za stejných podmínek u členů vlastní skupiny netroufneme (Quattrone & Jones, 1980). Tento **efekt vně skupinové homogenity** vychází

z představy, že členové naší skupiny jsou každý jedinečná osobnost s rozličnými charakteristikami, zatímco členové cizí skupiny jsou si navzájem podobné osoby. Roli na výsledném dojmu sehraává i kanál, jakým na nás druhá osoba působí. Hodnocením informací, které získáme z první ruky dospějeme k méně extrémnímu dojmu z člověka, než když hodnotíme osobu na základě již jednou provedeného hodnocení třetí osobou (Gilovich, 1987).

Jak jsem doufám čtenáři v této kapitole nastínila, představuje proces utváření dojmu komplexní a složitý děj, do kterého vstupuje celá řada proměnných, které ovlivňují výsledný dojem. Na závěr kapitoly bych se ještě ráda zaměřila na to, **jaké druhy informací si v rámci sociální kognice ukládáme do paměti**. Tyto informace totiž následně tvoří obsah dojmu z objektu. Během procesu utváření dojmu si v mysli vytváříme mentální reprezentaci objektu, dokážeme o něm v nějakých pojmech přemýšlet. Jednoznačnou převahu v užívaných termínech mají **osobnostní charakteristiky a vlastnosti jedince** (inteligentní, uvolněný), hned za nimi následují **konkrétní příklady vypořádaného chování** (rád hraje šachy, obarvila si vlasy na růžovo). S postupem času známosti se ještě zvyšuje frekvence osobnostních charakteristik a klesá výčet specifického chování. Postoje, demografické charakteristiky a fyzické rysy se ukázaly jako málo používané v popisu druhé osoby (Park, 1986; Asch, 1946). Experimentálně se ukazuje, že si lidé raději pamatují vlastnosti než pozorované chování, protože vlastnosti jsou trvalejší a mají pro nás vyšší vypovídající hodnotu o jedinci než jeho jednorázové chování (Fiske & Taylor, 1984).

Rádi tedy spoléháme na vlastnosti, na které někdy ukvapeně usuzujeme z pozorovaného chování. Z těchto odvozených vlastností pak usuzujeme na budoucí chování, a to i za okolností, které vůbec nesouvisí s původní pozorovanou situací. Psychology Walterse Mischela a Philipa Peakea (1982) tedy zajímalo, nakolik je pravděpodobné, že se rysy vypořádané z jednoho konkrétního chování projeví napříč různými situacemi, a zda vlastnosti odvozené z chování mají vypovídající hodnotu pro budoucí chování v podobných situacích. Podařilo se jim potvrdit **vysokou časovou stabilitu**, tedy z chování v minulosti můžeme usuzovat na chování ve stejné situaci i do budoucnosti. Zároveň však zjistili **nízkou mezi situační konzistenci**, vlastnosti odvozené z chování v jedné situaci nám neříkají nic o výskytu těchto vlastností v chování

v jiné situaci. Přesto i k tomu mají lidé přirozenou tendenci a činí tak zpravidla automaticky. Nízká mezi situační konzistence chování se vyskytuje u situací, které jsou podle subjektivních či objektivních kritérií odlišné. Naopak u situací, které člověk subjektivně vnímá jako podobné či vykazují objektivní shodné rysy, je konzistence výskytu podobného chování jedince vysoká (Furr & Funder, 2004).

2.3 Atribuce v sociální kognici

Od dojmů se nyní přesunu k tématu **atribucí neboli připisování příčin okolnímu dění včetně cizího a vlastního chování**. Pro ucelený přehled o sociálním poznávání představují jednu celou kapitolu, která dává nahlédnout do způsobu, jakým si lidé vysvětlují dění kolem sebe, jaké vidí příčinné vztahy pro své i cizí chování.

První popsal atribuci jako psychologický jev rakouský psycholog **Fritz Heider** (1958), který se z počátku zabýval atribucí vlastností věcem, později se zajímal o přisuzování příčin chování druhých osob. Byl to právě on, který **atribuce rozlišil na interní**, tedy připsání příčin na vrub osobnostním charakteristikám jedince, jako jsou jeho schopnosti, vlastnosti či postoje, **a externí**, tedy přisouzení příčin kontextu situace. Co ve finále vyhodnotíme jako příčinu pozorované sociální situace je závislé na mnoha faktorech od chování vnímané osoby přes situační kontext až po naše vlastní charakteristiky.

Po definování konceptu atribuce Heiderem se toto téma stalo ústředním pro některé další sociální psychology, mezi něž patří i **Edward Jones a Keith Davis**. V roce 1965 představili světu svou **atribuční teorii odpovídajících závěrů neboli korespondujících inferencí**, která nabízí vysvětlení, kdy lidé použijí interní a kdy externí atribuci. Vzali v potaz celkem pět faktorů, které posuzujeme při přisuzování příčin pozorovanému chování, a to možnost volby daného chování, očekávatelnost tohoto chování, jeho sociální žádoucnost, zda má toto chování dopad na nás samotné a jestli je chování v našem zájmu. Jestliže má člověk na vybranou z více možností případného chování, usuzujeme toho z vybrané alternativy chování více na vnitřní charakteristiky jedince, než když mu situace nedala možnost volby. Stejně tak přisoudíme příčinu chování interním důvodům, pokud je toto chování v rozporu s našimi očekáváními, se sociální rolí aktéra. Čím méně je pozorované

chování sociálně žádoucí, tím spíše ho připíšeme osobnosti aktéra. Zároveň platí, že čím větší má chování dopad na nás jako pozorovatele, tím spíše využijeme interní atribuci.

O průběh atribučního procesu se zajímal také **Harold Kelley**, jenž ve svém **kovariačním modelu** (1973) definoval celkem tři druhy informací, které posuzujeme při prisuzování příčin okolnímu dění. První z informací je **konsenzus**, neboli nakolik je pozorované chování společné více lidem ve stejné situaci. Vysoký konsenzus znamená, že chování je v dané situaci pozorovatelné i u jiných lidí a příčinu tohoto chování spíše přisoudíme situačním než osobnostním vlivům. Druhým typem posuzovaných informací je **distinktivnost**, tedy zda je chování pro objekt běžné napříč různými situacemi, nebo je ojedinělé. Jestliže není běžné, jeho distinktivnost je vysoká a příčinu chování přisoudíme spíše situačním vlivům. Poslední posuzovanou informací je **konzistence** daného chování v čase. Čím častěji se pozorované chování vyskytuje u daného jedince v dané situaci, tím vyšší je konzistence, a tím spíše chování přisoudíme osobnostním vlivům. Posouzením všech tří aspektů najednou jsme schopni příčinu chování poměrně přesně přisoudit vnější situaci nebo vnitřním dispozicím aktéra. V případě, že je vysoká konzistence a další dva faktory jsou nízké, dojde k interní atribuci. Jestliže budou mít všechny tři veličiny vysokou hodnotu, výsledkem bude externí atribuce. U vysoké distinktivnosti, nízké konzistence a nízkého konsenzu záleží výsledná atribuce na interakci mezi aktérem a situací. A konečně u vysokého konsenzu, nízké distinktivnosti a nízké konzistence lze využít jak interní, tak externí atribuci.

Takto propracovanou teorii doplnil Kelley ještě o popis 3 kauzálních schémat, která slouží k vyvozování příčinnosti dějů a chování na základě omezených informací (Kelley, 1973). První schéma nazval jako **schéma mnohonásobných dostatečných příčin**, které popisuje situaci, ve které stačí jen jedna z více kauzálních příčin, aby se docílilo výsledného efektu. **Schéma mnohonásobných nevyhnutelných příčin** definuje situaci, kdy je pro dosažení výsledku nutná přítomnost všech příčin, absence kterékoli z nich je na překážku. Jako poslední schéma uvádí Kelley **schéma pro kompenzační příčiny**, kdy se kýžený výsledek dostaví, jestliže je buď jedna z příčin naplno přítomna, nebo jsou všechny příčiny přítomny jen přiměřeně.

2.3.1 Chyby v atribuci

Atribuční proces je komplexní a složitý děj, během kterého může dojít k mnohým chybám, které následně vedou k **přisouzení nesprávné příčiny pozorovanému jevu**. Řada psychologů si všimla, že existují jisté tendence či chyby, které jsou mezi lidmi běžné a stojí za to, je zdokumentovat a experimentálně ověřit.

Nejčastější a také nejvíce popsána je **základní atribuční chyba**, tedy zvýšená tendence vidět příčiny pozorovaného chování spíše ve vnitřních dispozicích aktéra a zároveň snížená tendence vidět jako příčinu externí vlivy. Tato atribuce vlastností lidem na základě jejich chování platí i v případech, kdy je aktér vnější okolností nucen k tomuto chování a nevolí si ho dobrovolně. Jak to vypadá v praxi ilustruje například pokus Edwarda Jonese a Victora Harrise (1967), ve kterém si respondenti vyslechli studentské eseje hlásící se ke Castrově politice, nebo naopak proti této politice vystupující. Polovina respondentů hodnotila eseje, které údajně psali autoři podle vlastního názoru na Castrovu politiku. Druhá polovina si vyslechla eseje, které údajně psali autoři podle zadaného postoje, který si nemohli sami vybrat. Výsledkem bylo, že obě skupiny autorů byly hodnoceny jako zaujímavější stanovisko vyjádřené ve své eseji. Jediný rozdíl byl jen v intenzitě přisouzených názorů. Autoři, kteří si údajně mohli vybrat stanovisko své eseje, byli hodnoceni jako více podporující toto stanovisko, než autoři, kterým bylo stanovisko zadáno. **Jedno z možných vysvětlení** toho, proč mají lidé zvýšenou tendenci přisuzovat příčiny chování vnitřním dispozicím aktéra, a nikoli vnějším vlivům spočívá v tom, že si nechceme připustit náhodnost některých událostí, jejich nespravedlivost nebo velkou ovlivnitelnost faktory, které nemáme pod kontrolou. Raději proto zaujmeme stanovisko, že lidé si nějakým způsobem zaslouží to, co se v jejich životě odehrává (Ross, 1977). Pohled mimo západní kulturu nám může poodhalit **další možné vysvětlení**. Ukázalo se, že základní atribuční chyba není tak hojně rozšířena v kulturách východní Asie, kde je kladen důraz na kolektiv, tradiční role a více na generační běh života spíše než na autonomii, individualitu a aktivitu. Právě tyto rysy západní kultury mohou způsobovat, že opomíjíme vliv vnějších okolností na náš život na úkor zdůrazňování vlastních záměrů a přičinění (Ross & Nisbett, 1991).

Základní atribuční chyba nám tedy říká, že máme zvýšenou tendenci vidět příčinu chování druhých lidí v jejich vnitřních charakteristikách a dispozicích. Jak je tomu ale u atribuce příčin vlastnímu chování? Touto otázkou se zabývá **tzv. efekt aktér-pozorovatel**, který upozorňuje na odlišnou atribuci stejného chování jednou z pozice aktéra a po druhé z pozice pozorovatele. Obecně lze říci, že své chování spíše připisujeme vnějším okolnostem a chování druhých jejich vlastnostem (Jones & Nisbett, 1972). **Jedním možným vysvětlením** tohoto jevu může být, že druhého člověka neznáme napříč situacemi tolik jako sebe, a proto své chování vysvětlujeme více situačně, zatímco u druhého člověka se snažíme najít nějakou vlastnost, která stojí za tímto chováním. **Také je možné**, že aktér se v situaci orientuje spíše navenek, nepozoruje tolik vlastní chování, spíše vnímá okolí a potom snáze vidí příčinu svého chování v prostředí než pozorovatel, který se zaměřuje více na chování pozorované osoby. **Příčinu můžeme vidět i ve skutečnosti**, že aktér podrobně zná informace o své situaci, které mu umožňují vidět konkrétní vlivy, které ho vedly ke zmíněnému chování.

Efekt falešného konsenzu, chyba, která vychází z neuvědomělého přesvědčení, že naše chování je normální, běžnější než jiné varianty chování v dané situaci, odhaluje, jak velkou roli v atribuci hrají postoje a názory subjektu. Následující jednoduchý experiment dokládá tuto chybu (Ross, Greene & House, 1977). Vysokoškolským studentům dali autoři v rámci jednoho předmětu na výběr ze dvou možností pro získání zápočtu. První z nich byla chodit po škole s velkou cedulí s nápisem „Repent“ (v překladu litovat, kát se), nebo se zúčastnit tradičnějšího experimentu bez vystavení se pohledům spolužáků. 64% z těch, kteří souhlasili s první verzí, si myslelo, že takto odpoví i ostatní účastníci. Naproti tomu jen 23% z těch, kteří si zvolili druhou variantu, si myslelo, že ostatní si zvolí první. Zkrátka své vlastní volby máme tendenci vidět jako statisticky normálnější, a proto je častěji očekáváme i od ostatních. Na otázku, proč tomu tak je, existuje hned několik odpovědí. **Jedním vysvětlením je**, že se více sdružujeme s lidmi podobnými nám samotným a následkem toho máme pak zkreslené představy o většině, kterou vidíme jako nám podobnou. **Nebo** vidíme zvolené chování jako to objektivně vhodnější, výhodnější a myslíme si, že to tak vyhodnotí i ostatní. **Je také možné**, že máme samolibou potřebu vnímat své chování jako správné a dobré a přejeme si ho vidět i u druhých (Ross, Greene & House, 1977; Bauman & Geher, 2002).

Tento výběr z atribučních chyb a tendencí zdaleka není konečný. Vzhledem k širokému rozsahu této problematiky a faktu, že je tato práce zaměřena nikoli na proces, ale spíše na výsledky těchto procesů, již však zmíním jen několik dalších možných omylů v atribučním procesu. Těmito relativně častými chybami jsou **sebeochranná atribuce, egocentrická tendence či například tendence nápadnosti** (Baumgartner, 2008).

2.4 Vliv afektu na sociální kognici

Ještě než zcela přejdou od tematiky sociálního poznávání k genderu, uvedu některé zajímavé poznatky vztahující se k ovlivnění sociální kognice složkou lidského prožívání, tedy **emocemi**.

Lidé v dobré náladě přemýšlejí rychleji, povrchněji, rychleji dospějí k názoru, používají méně informací, vyhýbají se náročnému a systematickému zpracování, jsou si více jisti svým rozhodnutím. Negativní nálada naopak spouští více systematický, analytický a opatrný styl zpracování (Clark & Isen, 1982). V dobré náladě lidé spíše využijí kreativní, otevřené, konstruktivní a inkluzivní styly myšlení (Bless, 2000). Lidé s dobrou náladou se častěji dopouští základní atribuční chyby než lidé se špatnou náladou (Forgas, 2009). Co způsobuje, že ve špatné náladě je naše uvažování více analytické a méně náchylné k ukvapeným závěrům? Leila Worthová a Diane Mackieová (1987) se domnívají, že v dobré náladě lidé využívají energii na užívání si, prodlužování a uchovávání pozitivních situací. Ve špatné náladě mají tuto energii k dispozici a mohou ji využít v kognitivní oblasti. Toto zjištění je ale v rozporu s mnoha jinými. Například jak by při údajných snížených zdrojích v dobré náladě mohlo být podpořeno kreativní myšlení? Proti původní domněnce stojí i zjištění Henryho Ellise a Patricie Ashbrookové (1988), že mentální zdroje jsou menší u depresivních nálad než u šťastných, což je jasně pozorovatelné u depresivních pacientů. Nicméně přesto platí, že **v dobré náladě více využíváme zjednodušená schémata** v podobě stereotypů. Galen Bodenhausen, Geoffrey Kramer a Karin Süssová (1994) toto popisují ve svém výzkumu, kdy respondenti hodnotili vinu studenta z ukázky. Respondenti v experimentální skupině, u kterých výzkumníci navodili dobrou náladu, přisuzovali vinu na základě příslušnosti ke skupině, která byla s daným chováním spojována. Neutrálně naladěni respondenti nepřihlíželi

k příslušnosti ke skupině v hodnocení viny či nevin studenta. U respondentů v dobré náladě však jejich předpojatost zmizela, pokud jim bylo řečeno, že budou muset své rozhodnutí následně zdůvodnit. To vede k úvaze, že dobrá nálada může svádět ke braní věci na lehkou váhu, k méně zodpovědnému přístupu k úkolu, ale nejedná se o proces, který jedinec nemůže vůlí ovlivnit.

Aktuální nálada do značné míry také ovlivňuje naše hodnocení. Obyčejným dárkem v hodnotě 29 centů dokázala Alice Isenová (1987) pozitivně ovlivnit hodnocení respondentů ohledně výkonu jejich televizí a aut. Lidé bez dárku hodnotili tento výkon jako signifikantně horší. Odlišné hodnocení se netýká jen věcí, ale i lidských vlastností (Esses & Zanna, 1995) Například vlastnost „hrdý“ (v originále „proud“) lze vidět v pozitivním smyslu, jako potěšený z vlastního úspěchu, nebo v negativním, jako povýšený. Špatná nálada spíše aktivuje negativní vnímání tohoto slova, zatímco veselá nálada aktivuje pozitivní význam. To má pak vliv i na vnímání lidí, kteří jsou tímto slovem označeni.

Tímto bych ukončila první tematický blok teoretické části své práce o sociálním poznávání a na následujících stránkách uvedu čtenáře do problematiky genderu s důrazem na rozdíly mezi pohlavími.

2.5 Sociální schémata

Po meziosobní percepci a atribučních procesech se dostávám ke třetímu základnímu tématu sociálního poznávání, jímž jsou sociální schémata. Jelikož je sociální kognice náročný proces, lidé si ho snaží do značné míry zjednodušovat a šetřit tím čas a energii. Jednou z cest, již pro snadnější orientaci v sociálním prostředí využívají, jsou právě sociální schémata. Schéma je **kognitivní struktura, která reprezentuje organizované vědění o daném konceptu nebo typu stimulu**. Schéma obsahuje charakteristiky konceptu a vztahy mezi charakteristikami (Fiske & Linville, 1980). Schémata se podílí na určování, jak jsou obecné informace reprezentovány v paměti a jak se nové informace asimilují do již existujícího vědění. Zároveň slouží jako filtry, pomocí kterých je jednodušší pohybovat se ve světě. Termín schéma propracoval jako jeden z prvních psychologů **Jean Piaget** (1953) v rámci své teorie kognitivního vývoje v lidské ontogenezi. Dle něj využívají děti

v různých fázích vývoje dostupná schémata k chápání světa a postupně tato schémata vyžívají do podoby dospělého poznávání.

V jednom z mnoha, v historii psychologie přijímaných konceptů schémat, měli psychologové za to, že konkrétní **schéma je definováno výčtem atributů, které musí vnímaný objekt splňovat**, abychom ho k tomuto schématu přiřadili. Například člověk je student, pokud splňuje všechny atributy schématu studenta, a každý, kdo splňuje všechny atributy schématu studenta, je student. V roce 1989 ale **Douglas Medin** uveřejnil svou kritiku tohoto pojetí, ve které upozornil na jeho několik sporných bodů. Například ne u každého schématu lze stanovit společné charakteristiky, které by splňovali všichni zástupci. Třeba pro schéma hry nelze podle něj nalézt jediný společný rys, který by platil pro všechny zástupce tohoto schématu. Jako další námitku proti původnímu chápání schémat uvedl Medin skutečnost, že zástupci stejného schématu se liší co do své typičnosti. Například červenku vnímáme jako výstižnější příklad schématu pták než pštrosa. Další nesrovnalost dosavadního pojetí schémat s jejich reálným užíváním v praxi viděl Medin v tom, že někteří zástupci jsou na hraně zařaditelnosti do daného schématu a je na individuální interpretaci, nikoli na objektivních kritériích, zda zástupce zařadíme, či nezařadíme do aktuálního schématu. Jako výstižnější se ukázal historicky starší **pravděpodobnostní model schémat** (Witgenstein, 1953), který definuje **tzv. rodinnou podobnost** hrající zásadní roli pro zařazení příkladu do schématu. Stejně jako v rodině mají někteří zástupci více a někteří méně charakteristik daného schématu. V mysli máme buď prototyp zástupce konkrétního schématu a porovnáním s ním posuzujeme potenciální další zástupce, nebo máme v mysli již konkrétní příklad reprezentující celé schéma a porovnání činíme s ním.

Veškerá schémata, která lidé využívají, lze rozřadit do **4 skupin** (Taylor & Crocker, 1981). Do první skupiny spadají **schémata lidí**, která tvoří poznatky o charakteristikách a motivech, které tvoří chování lidí, patří sem typičtí i konkrétní lidé. Vnímání lidí a jejich chování je závislé na propracovanosti a struktuře schémat v naší mysli. Lidé s detailnější strukturou konkrétních vlastností, rysů a motivů dokáží vidět komplexněji chování druhých osob a rozlišují v něm větší smysluplné celky. Druhou skupinou schémat jsou **sebeschémat**, tedy poznatky sama o sobě, soubor vzpomínek a přesvědčení o vlastním

chování, dispozicích, schopnostech, dovednostech nebo prožívání. Schémata sebe sama jsou v úzkém propojení se schématy druhých lidí. Jako třetí skupina schémat se uvádějí **schémata rolová**, která zahrnují poznatky o sociálních kategoriích jako pohlaví, rasa, věk nebo povolání. Mezi rolová schémata se řadí stereotypy, o kterých blíže pojednám v následující kapitole. Posledním zmiňovaným typem schémat jsou **schémata událostí**, jež tvoří poznatky o běžných situacích každodenního života, scénáře jejich možného průběhu.

Konkrétní obsah schémat se utváří během našeho vystavení podnětům týkajícím se dané tematiky. Největší skok v tomto procesu je mezi první a druhou zkušeností, kdy dochází k porovnávání těchto dvou zkušeností a k abstrahování společných znaků. Tyto znaky pak tvoří podstatu schématu a další zkušenosti ho jen mírně korigují. **Zralá schémata** vycházející z velkého množství zkušeností jsou více abstraktní, komplexní, organizovaná, konzervativní a umírněná než čerstvá schémata stavějící jen na několika zkušenostech (Taylor & Crocker, 1981).

Zda v konkrétní situaci aktivujeme nějaké schéma, tedy začneme situaci vnímat jako příbuznou již vystavěného schématu závisí na tom, nakolik se nový stimul podobá tomu z již existujícího schématu. Častěji aktivovaná schémata jsou pravděpodobněji využita i v budoucnu a nedávno využitá schémata jsou pohotověji vybavená než ta použitá dávno. Aktuální emoce a motivace mají také vliv na vybavená schémata. Silná emoční schémata jsou přístupnější než neutrální schémata (Gilovich, Keltner, Chen & Nisbett, 2013).

Jakmile se v naší mysli schéma vytvoří, i na základě jen několika zkušeností, je **relativně stálé a je těžké je změnit**. Platí to i ve chvíli, kdy lidé zjistí, že dané schéma se zakládá na nepravdivých informacích. Ke změně schématu nejspíše dojde, pokud je po delší dobu pozorovatel vystaven více situacím, které jsou v rozporu s existujícím schématem a neodpovídají tudíž jeho očekáváním (Fiske & Neuberg, 1990). Na proces změny schémat existují dva rozdílné pohledy. První z nich říká, že **ke změně dochází postupně**, setkáváním se s vybočujícími příklady daného schématu, které donutí pozorovatele upravit původní schéma. Naproti tomu druhý model tvrdí, že **ke změně může dojít i na základě jediného případu lišícího se od našeho očekávání** (Rothbart, 1981).

Někdy, při setkání se s neodpovídajícím zástupcem schématu, může dojít k vytvoření subkategorie tohoto schématu, do které je následně tento zástupce zařazen (Taylor, 1981). Tím nedojde ke změně schématu v pravém slova smyslu, ale spíše k jeho rozšíření, které je jedním ze znaků zralého schématu.

2.5.1 Stereotypy

Jak jsem jen letmo zmínila výše, řadí se mezi schémata i stereotypy, kterým budu nyní věnovat značný prostor, jelikož úzce souvisí i s tématem mého výzkumu.

Stereotypy jsou **mentální reprezentace sociálních kategorií, které zahrnují abstraktní znalosti o dané skupině a příklady konkrétních členů skupiny**. Jako jiné kategorie i stereotypy lze organizovat hierarchicky s jednotlivými podskupinami. Stereotypy nám pomáhají ve vytváření bližších představ o členech příslušné skupiny a ovlivňují i interpretaci jejich chování a osobnostních charakteristik (Fiske & Taylor, 1984).

V úvodu kapitoly o utváření dojmu jsem narazila na tematiku stereotypů v rozlišení tzv. category-based a tzv. attribute-based přístupů. Stereotypy a jejich užívání při sociálním poznávání sytí první z jmenovaných, tedy přístup, který říká, že lidé poznávají své sociální okolí na základě zařazení daného objektu do své již existující kategorie (Neuberg & Fiske, 1987). Toto zařazení se může odehrát například na základě **podobnosti s typickým zástupcem dané kategorie** (heuristika reprezentativnosti) (Kahneman & Tversky, 1972). Dalšími způsoby může být kategorizování **podle určujícího poznávacího znaku** (věk, pohlaví...), nebo podle několika dílčích znaků (učitelka důchodového věku). **Category-based přístup** upozorňuje, že vnímající osoby automaticky sahají po stereotypech, pokud nepoužijí více kontrolovaný proces percepce, který ovšem spotřebuje větší množství energie (Devine, 1989). Každá kategorie, stereotyp, má své charakteristiky a jakmile přisoudíme člověku název kategorie, automaticky se k němu přiřadí i její charakteristiky (Kessler & McKenna, 1978). Můžeme se naučit si tyto procesy uvědomit, ale většinou probíhají interpretace nevědomě. Ještě než si stihneme daný vjem uvědomit, už byl kategorizován a interpretován (Bodenhausen, 1990).

Působení stereotypů

Stereotypy nám usnadňují orientaci v situacích, kdy je naše kognice vystavena záplavě informací. Tím nám šetří energii, ale za cenu zjednodušených a často nepřesných závěrů. Jedno z rizik stereotypů spočívá právě v ukvapeném vytváření závěrů, procesu, kterého se většina lidí dopouští, aniž by si to uvědomila. Ať už jsme si přítomnosti daného stereotypu vědomi, nebo ne, proniká i do našeho chování. Od roku 1998, kdy Anthony Greenwald, Debbie McGheeová a Jordan Schwartz představili světu **Test implicitních asociací**, dokážeme měřit reakční časy ve zpracovávání zobrazovaných informací, a tím **usuzovat na přítomnost i nevědomých stereotypů** (Greenwald & Banaji, 1995). Podle zkoumaných oblastí existuje mnoho podob tohoto testu. Pro bližší představu o jeho fungování, uvedu následující příklad. Respondenti mají za úkol mačkat pravé tlačítko, pokud se na obrazovce objeví negativní slova a zároveň slovo „muž“ a mačkat pravé tlačítko, pokud se objeví pozitivní slova a zároveň slovo „žena“. Počítačem jsou vytvořeny všechny 4 možné kombinace těchto kategorií (negativní slovo-muž; pozitivní slovo-muž; negativní slovo-žena; pozitivní slovo-žena) a měřen reakční čas od zobrazení po zmáčknutí tlačítka. U asociací, které jsou implicitní a člověk je má navzájem provázané, se projeví kratší reakční čas než u asociací, které nejsou člověku vlastní, a zpracování trvá tudíž delší dobu. Kratší čas poukazuje na možný stereotyp v asociaci daných kategorií.

Dalším rizikem stereotypů je jejich vlastnost, že se snadno šíří a znají je i lidé, kteří jim nevěří. Do jisté míry **jsme ovlivňováni i stereotypy, se kterými se neztotožňujeme**, ale pouze o nich víme. Rozdíl mezi lidmi, kteří stereotypům věří a jsou vůči nějaké skupině předpojatí a lidmi, kteří pouze o existenci tohoto stereotypu vědí, ale nevěří mu, je v následujícím. U vysoce předpojatých lidí dochází k aktivaci stereotypů automaticky při jakékoli asociaci s objektem své předpojatosti, zatímco u málo předpojatých lidí se stereotypy aktivují pouze, pokud jsou těmto konkrétním stereotypům přímo vystaveni. Když jsou vystaveni neutrálním asociacím spojených s konkrétní skupinou, negativní stereotypy se těmto lidem neaktivují (Fiske & Taylor, 1984). U kulturně předávaných stereotypů, kterým je jedinec chťe nechťe vystaven, platí, že zůstávají centrální pro danou skupinu, pokud se o nich ve společnosti stále hovoří a nejsou nahrazeny méně polarizovanými a emočně nabitými stereotypy (Schaller & Conway, 2011). Jestliže okolí

zastává nějaký stereotyp, je pro jedince těžké potlačit negativní automatické reakce v kontaktu s předmětem stereotypu. Pokud má jedinec vlastní názor, nekonzistentní s většinovým přesvědčením, dokáže se do značné míry chovat v souladu se svým názorem. Automatické reakce se přesto mohou u implicitních měření projevit (Devine, 1989).

Jak velkou roli v našem poznávání hrají stereotypy, lze doložit mnoha způsoby. Můžeme se například podívat na výzkumy **hodnocení shodných údajů** s obměnou stereotypní kategorie objektu, tedy tématu týkajícího se výzkumné části této práce. Jeff Stone, Zachary Perry a John Darley (1997) provedli jednoduchý ale vypovídající výzkum, ve kterém respondenti poslouchali záznam basketbalového utkání a hodnotili jednoho z hráčů. V jednom případě věděli, že je to běloch, v druhém případě černocho. V druhém případě hodnotili respondenti hráče jako více atletického a lepšího hráče. Hra „bílého“ hráče byla hodnocena jako více na tělo a strategická. Ve skutečnosti se však jednalo o jednoho hráče a jeho hru. Naše **očekávání** ovlivňují, jak hodnotíme události a lidi. Například stejné odpovědi v testu jsou vnímány jako dobrý výsledek, pokud test napsal student z vysokého socio-ekonomického prostředí, zatímco ty samé odpovědi jsou posuzovány jako odpovědi průměrného studenta, jestliže si hodnotitel myslí, že dotyčný pochází z horšího socio-ekonomického prostředí (Darley & Gross, 1983). Na podobném principu jsou založeny i výsledky experimentu Monicy Biernatové a Melvina Manise (1994). Respondenti hodnotili článek o femininním tématu (make up) vyšší známkou, pokud si mysleli, že ho napsala žena spíše než muž. Naopak článek o maskulinním tématu (rybaření) hodnotili respondenti jako lepší, pokud si mysleli, že ho napsal muž spíše než žena. Článek o genderově neutrálním tématu (zdraví) hodnotili respondenti v obou případech stejnou známkou. Ve výše zmíněných případech došlo k jevu, který každý z nás zná a dennodenně ho používá. **Informace**, které se k nám dostávají **posuzujeme s přihlédnutím k zařazení aktérů do kategorií**, jejichž stereotypy nám pomohou v posouzení jejich chování. Svou roli také hraje skutečnost, jestli patří aktér do naší skupiny nebo ho vnímáme jako člena jiné skupiny. **Členy vlastní skupiny posuzujeme mírněji a shovívavěji než členy cizí skupiny** (Kunda, 2000). Pokud se setkáme s někým, kdo spadá do více stereotypních kategorií, aktivuje se ten stereotyp, který je v tu chvíli zřetelnější. Ostatní stereotypy jsou pro danou chvíli potlačeny (Macrae, Bodenhausen & Milne, 1995).

Podmínky aktivace stereotypů

Aktivace stereotypů je proces, ve kterém hraje roli mnoho faktorů. Jedním z nich je **kognitivní zaneprázdnění**, tedy nakolik je naše poznávací kapacita v danou chvíli vytižena. Pokud je člověk kognitivně zaneprázdněn plněním dostatečně náročného úkolu, nedojde k aktivaci stereotypů ani v situaci, kdy by se za normálních okolností stereotypy objevily. Experimentálně tento fakt můžeme podpořit například následujícím výzkumem (Gilbert & Hixon, 1991), ve kterém měli respondenti za úkol tvořit slova doplňováním předem daných písmen. Některým respondentům zadával úkol asijský asistent, zatímco jiným bílý asistent. Písmena ve zpracovávaném materiálu byla zvolena tak, aby se z nich dala vytvořit slova související i nesouvisející se stereotypem asijské komunity. Výzkumná hypotéza předpokládala, že pokud zadává úkol asijský asistent, dojde k aktivaci stereotypů Asijců a zvýší se tak počet doplněných slov souvisejících s touto kulturou. Při zadávání úkolu bílým asistentem se daný stereotyp neměl aktivovat a doplněná slova měla v menším počtu souviset s asijskou kulturou. Hypotéza se výzkumníkům skutečně potvrdila a provedli ještě jednu variaci na daný experiment, kdy respondenti během doplňování slov opakovali osmimístné číslo. V této situaci kognitivního zaneprázdnění nedošlo k aktivaci stereotypů ani u respondentů, kterým úkol zadával asijský asistent. Další zajímavou variaci na předešlý experiment provedl Steven Spencer a kolegové (1998), kteří zkoumali **aktivaci stereotypů, kognitivní zaneprázdnění a ohrožení vlastního sebeobrazu**. Respondenti nejdříve vyplnili inteligenční test a získali náhodnou zpětnou vazbu, že buď uspěli, nebo propadli. Tato informace posléze ovlivnila aktivaci jejich negativních stereotypů černochů a to i při kognitivní zaneprázdněnosti. Ti, co propadli, aktivovali negativní stereotypy, ti, co uspěli, nikoli. Tento výsledek nahrává hypotéze, že na aktivaci stereotypů má vliv mimo jiné i emoční naladění jedince. Emocím ve vztahu k sociální kognici se budu více věnovat v následující kapitole.

Únava je jedním z dalších zkoumaných faktorů hrajících roli v aktivaci stereotypů. Unavení lidé častěji sahají ke stereotypnímu hodnocení druhých. Vysvětlením může být, že stereotypy jsou jakési heuristiky, které vyžadují méně energie k použití, než zpracování nových informací o objektu. Ve stavu únavy pak z důvodu úspory energie tíhneme k využití stereotypu (Bodenhausen, 1990).

Do procesu aktivace stereotypů vstupuje samozřejmě i **motivace subjektu** (Macrae, 1994). Z krátkodobého hlediska jsou motivovaní lidé schopni potlačit aktivaci stereotypů, ale z dlouhodobého hlediska dojde k zajímavému efektu. Většina lidí je schopna splnit instrukci potlačit konkrétní stereotyp a v danou chvíli ho nemanifestovat v chování. Ve chvíli, když už ale člověk nemá tuto instrukci, se stereotyp projeví ve větší míře než u lidí, kteří neměli v první řadě instrukci stereotyp potlačovat.

Změna stereotypů

Jelikož fungují zažitá stereotypy na bázi automatických reakcí, je pracné tato schémata měnit. Dalším úskalím ve snaze měnit stereotypy je jejich **sebepotvrzující se tendence**. Pokud něčemu věříme, stáváme se citlivější k informacím, které naše přesvědčení potvrzují a také svým chováním vytváříme podmínky pro utvrzení se ve svých dojmech. Zajímavou podobu tohoto jevu popsal Claude Steele (1997) jako **tzv. stereotype threat**, tedy strach z potvrzení negativního stereotypu skupiny, do které člověk sám patří. Jestliže si je člověk vědom negativního stereotypu, který se váže ke skupině, jejímž je členem, cítí tlak na vymezení se z tohoto stereotypu. Tento tlak může být tak velký, že má opačný efekt a strach a úzkost naopak zhorší výkon daného člověka, čímž se jen potvrdí původní negativní stereotyp. Autor tímto jevem vysvětluje například objektivně horší akademické výsledky černochů oproti bělochům v USA. Nakolik je hrozba potvrzení obecně přijímaného stereotypu silná dokládá i následující výzkum. Respondenti měli za úkol vyplnit test z matematiky. V experimentální skupině sdělil asistent, že se jedná o test, ve kterém muži dosahují lepších výsledků, v kontrolní skupině tato informace nezazněla. Výsledky experimentu ukázaly, že skutečně v experimentální skupině ženy dosahovaly průměrně nižších výsledků než ženy v kontrolní skupině (Spencer, Steele, & Quinn, 1999). Sebepotvrzující tendenci stereotypů lze vidět i v následujícím pokusu, který zjišťoval, jakým způsobem ovlivňují paměť a vybavování (Cohen, 1981). Respondenti ze zmíněné studie zhlédli video večere muže a ženy. První skupině probandů byla poskytnuta informace, že žena je knihovnice, druhé skupině, že je servírka. Na videu přitom byly patrné informace konzistentní se stereotypem jak servírky tak knihovnice. Když si měli respondenti zpětně vybavovat informace o ženě z ukázky, vybavovali si spíše informace konzistentní se stereotypem uvedeného povolání, než informace s ním nekonzistentní.

Tento závěr ale nepodporují jiní výzkumníci (Srull, 1981; Woll & Graesser, 1982), kteří došli k opačnému výsledku. Charles Stangor a David McMillan (1992) proto udělali meta analýzu 54 studií věnujících se tomuto tématu a zjistili, že záleží na motivaci. **Pokud jsou lidé motivováni** vytvořit si přesný dojem zahrnující všechny informace, **snáze si vybaví nekongruentní informace. Pokud nejsou dostatečně motivováni, spíše si budou vybavovat informace kongruentní** s jejich očekáváními. Pokud nekonzistentní informace připíšeme situačním faktorům snadněji je zapomeneme, než když je připíšeme dispozičním faktorům. Nejčastěji zapomínáme neutrální informace, které se nijak nevztahují k již vytvořeným mentálním reprezentacím (Brewer, Dull & Lui, 1981).

Abych se ale vrátila zpět k otázce možných změn stereotypů. **Festingerova teorie kognitivní disonance** (1957) říká, že ke změně názoru dojde, pokud člověk pocítuje napětí, disonanci mezi skutečností a svým názorem. Tuto disonanci, která se projevuje i na somatické úrovni, tělesnou aktivací (arousal), se pak snaží subjekt změnit. Zdálo by se tedy možné stereotyp změnit setkáním se s příkladem, který je s daným stereotypem v rozporu. To ale ve skutečnosti není tak jednoduché, protože lidé v konfrontaci s příkladem, který nezapadá do jejich stereotypu, hledají důvody, proč je zrovna tento příklad výjimkou a daný stereotyp jen neradi upraví. Pokud je daný příklad extrémně odlišný od stereotypu, lidé spíše aplikují metodu výjimky a daný stereotyp nezmění. Když je však příklad jen mírně odlišný od jejich stereotypu, jsou spíše ochotni tento stereotyp upravit podle nových informací (Kunda & Oleson, 1997).

Změnami stereotypů se zabýval i jeden z již notoricky známých pokusů v psychologii tzv. **Robber's Cave experiment Muzafera Sherifa** a jeho kolektivu (1961). Pokus se odehrál na táboře, kde byla mezi dvěma oddíly chlapců nastolena kompetitivní atmosféra dvou zneprátelených skupin. Byli vybráni chlapci, kteří si byli podobní v demografických charakteristikách a před uskutečněním výzkumu se neznali. Ve chvíli, kdy byly již zneprátelené skupiny dány dohromady, již bez nutnosti soupeření, se hostilita mezi nimi nezmenšila. Zmenšila se až když byly obě skupiny nuceny spolupracovat na zajištění pro všechny důležitých cílů. Z výzkumu vyplynulo, že **pokud má kontakt zmírnit přítomné stereotypy**, musí splňovat následující podmínky: **skupiny musejí mít stejný status, možnost se navzájem poznat, důkazy, které jsou v rozporu s daným**

stereotypem, společné cíle a aktivní kooperaci. Zajistit všechny tyto podmínky v prostředí běžného života je velmi náročné, téměř nemožné. Možnou cestou v boji proti negativním stereotypům představuje poznatek, že stereotypy nepoužíváme, pokud pro hodnocení vlastností druhého člověka máme konkrétní individuální a jednoznačné informace o tomto člověku. Přístup zevrubného poznání lze ovšem aplikovat jen v některých situacích, na víc nám mentální kapacita nestačí (Kunda, 2000).

Genderové stereotypy

Genderové stereotypy představují přesvědčení o mužských a ženských charakteristikách a chování. Některá tato přesvědčení odrážejí skutečné odlišnosti mezi pohlavími, jiná mohou být přehnaná a jiná mohou být zcela odlišná od skutečnosti. Přesto se lidé často podle stereotypů řídí a také vědí, že budou odměněni, pokud se podle nich budou sami chovat. Tím však dávají pozorovateli zpětné potvrzení o jeho stereotypních přesvědčeních (Best, 2009).

Jedny z nejstarších výzkumů genderových stereotypů provedli John McKee a Alex Sheriffs (1957) v USA v 50. letech. Jako **mužské stereotypní charakteristiky byly zmiňovány upřímnost, přímot, racionalita, kompetitivnost, efektivnost a smělost.** Stereotypy ale podléhají společenskému uspořádání společnosti a její změny mají za následek i změny stereotypů. Genderová oblast je z historického pohledu velmi dynamická a situaci, která byla v 50. letech minulého století, nemůžeme bez nového zkoumání brát za aktuální v dnešní době. Jean Twengeová (2001) zjistila, že díky ženám pracujícím mimo domácnost a účastnicích se profesionálních sportů, došlo v posledních desetiletích k **rozvolnění genderových stereotypů.** Výsledkem je, že ženám jsou připisovány charakteristiky, které byly dříve vyhrazeny pro muže.

Genderové stereotypy se mění nejen s historickou dobou, ale i se zeměpisnou polohou. Mezikulturní výzkum genderových stereotypů Johna Williamse a Deborah Bestové (cit. podle Best, 2009) zjišťoval charakteristiky přisuzované ženám a mužům ve **25 zemích** světa napříč všemi obydlenými kontinenty. Účastníci hodnotili genderové stereotypní vlastnosti pomocí **Adjective Check List (ACL)** od Harrisona Gougha a Alfreda Heilbruna. ACL se skládá ze 300 adjektiv, která mohou popsat osobu a dohromady tvoří 37

rysů. Jen tři položky vyšly jako **femininní** ve všech 25 zemích, a to **sentimentální, submisivní a pověřčivé**. Šest položek bylo vázáno k **mužům** ve všech 25 zemích, a to **dobrodružný, dominantní, rázný, nezávislý, maskulinní a silný**. Ve 23 zemích bylo se ženami spojována **vřelost, závislost, snivost, emočnost, bázlivost, citlivost a dobrosrdečnost**. S muži naopak byla spojována **aktivita, agrese, autokracie, odvaha, troufalost a podnikavost**. Data z tohoto výzkumu dále využili původní autoři ve spolupráci s Robertem Satterwhitem (1999) a provedli analýzu původních položek v rámci pěti základních osobnostních charakteristik, tedy neuroticismu, extraverze, otevřenosti, svědomitosti a přívětivosti. **Mužský stereotyp**, tedy to, jak si respondenti představují typického muže, skóroval **výše na škále extraverze, svědomitosti, emoční stability a otevřenosti** než ženský stereotypní profil. **Typickou ženu** viděli respondenti jako **více přívětivou** než typického muže.

V **českém prostředí** vznikl v rámci diplomové práce v roce 2002 výzkum genderových stereotypů (Bambasová, 2002). U vybraných osobnostních charakteristik, převzatých z **Bem Sex Role Inventory (BSRI)**, hodnotili probandi v čem se liší běžná žena od běžného muže. Původní dotazník BSRI má celkem 60 osobnostních charakteristik, na kterých respondent odpovídá na sedmi bodové Likertově škále. Výsledkem je zařazení do jednoho ze čtyř osobnostních typů (viz kapitola Měření maskulinity a femininity). **Běžná žena** ve výzkumu Jany Bambasové byla popisována oproti běžnému muži jako **srdečnější, citlivější k potřebám druhých, veselejší, soucitnější, více zaměřena na děti, více nápomocna druhým, náladovější, respektující všeobecná pravidla**. Naopak respondenti odpovídali, že **běžný muž** je oproti běžné ženě **agresivnější, užívající vulgární jazyk, řídící se logikou, sebejistý**. Žádné rozdíly ve vnímání pohlavních stereotypů se neukázaly u adjektiv činorodý, prosazující své názory, přizpůsobivý, ambiciózní a řídící se intuicí.

Tato zjištění jsou sice zajímavá, ale výzkum genderových stereotypů nabírá na atraktivitě ve chvíli, kdy ukazuje, jakým způsobem nás stereotypy ovlivňují v každodenním životě. V roce 1968 provedl Philip Goldberg výzkum, ve kterém studentky vysoké školy hodnotily kvalitu předložených odborných článků. Ukázalo se, že článek údajně napsaný mužem hodnotily studentky jako kvalitnější než tentýž článek, kde jako autor byla uvedena žena. V roce 1975 se tento výzkum dočkal replikace, ve které autoři nepotvrdili

Goldbergovy výsledky (Levenson, Burford, Bonno & Davis, 1975). Hodnocení článků nebylo signifikantně odlišné v závislosti na pohlaví autora. Rozdíl v hodnocení se vyskytl pouze u druhé části výzkumu, kdy studenti hodnotili článek pojednávající o jejich předmětu studia, politice. V této verzi se významně lišilo hodnocení udělené studentkami, a to ve prospěch ženy autorky.

Za oblast, ve které nalezneme mnoho genderových stereotypů s dopadem na každého z nás, stále platí pracovní trh. Při posuzování stejných životopisů **vede identifikace pisatele jako ženy k nižšímu ohodnocení kompetencí** (Correll, Benard & Paik, 2007) a **navrhnutí nižšího platu**, než když je pisatel identifikován jako muž (Smith, Tabak, Showail, Parka & Kleist, 2005). Souvisí s tím i fakt, že muži vydělávají v průměru více než ženy. V roce 2012 se průměrná mzda českých žen a mužů lišila o 6 233 Kč ve prospěch mužů (Autorský kolektiv pracovníků Českého statistického úřadu a státních institucí spravujících datové zdroje, 2012).

Pohlaví ovlivňuje nejen hodnocení kompetencí jedince, ale i **hodnocení jeho osobnosti**. V jednom experimentu si probandi přečetli 15 minutový online rozhovor mezi dvěma lidmi, o nichž věděli jejich pohlaví a rasu. Na základě tohoto rozhovoru pak hodnotili účastníky na předem stanovených škálách. **Udání genderu významně ovlivnilo skóre u maskulinity, femininity a svolnosti (vřelý, laskavý, soucitný a obrácené skóre neemotivní)** ve směru stereotypu, tzn. udání mužského pohlaví vedlo ke zvýšenému skóre maskulinity, sníženému skóre femininity a sníženému skóre svolnosti. Udání ženského pohlaví vedlo k opačnému efektu (Chan & Mendelsohn, 2010). V jiném výzkumu znali respondenti pouze jméno osoby, kterou měli poté hodnotit z hlediska asertivity. Když neměli jiné informace než jméno, **hodnotili mužskou osobu jako asertivnější než ženskou**. Pokud si ale přečetli úryvek, který popisoval stejné chování u muže a u ženy, hodnotili respondenti asertivitu na stejné úrovni (Locksley, 1980). Právě hodnocením charakteristik osobnosti na základě pohlaví se budu věnovat v empirické části své práce.

3. Gender

3.1 Pohlaví versus gender

Chceme-li porozumět konceptu genderu, je potřeba tento termín nejprve vymezit vůči jinému pojmu, a to pohlaví. **Pohlaví** (v anglické literatuře „sex“) **je biologická přítomnost mužských či ženských pohlavních znaků**, a až na případy jedinců, kteří mají při narození oba typy pohlavních orgánů, lze u každého určit ženské či mužské pohlaví. Když se ale podíváme na gender, takto jasně danou definici nenajdeme. Jelikož je **kategorie genderu sociálním konstruktem**, nikoli biologickou daností, odborníci se v názorech na původ, charakteristiky či význam této kategorie často rozcházejí. Gender je v každém případě třeba chápat jako **kategorii uměle vytvořenou**, která se **vztahuje k chování a prožívání jedince, nikoli k jeho anatomii**. Gender lze definovat jako **přítomnost maskulinních či femininních charakteristik** napříč chování v odlišných sociálních rolích i v rámci prožívání sebe sama (Muehlenhard & Peterson, 2011).

Dále se však musíme ptát, co jsou to maskulinní a femininní charakteristiky. Jednu z mnoha možných definic nabízí v české literatuře Adriana Wyrobková (2005, str. 540), která uvádí: „**Femininita a maskulinita jsou komplexní koncepty zahrnující osobnostní rysy, fyzické atributy, rolové chování, postoje, zájmy, hodnoty** apod., které považujeme za přirozené, příznačné, žádoucí či normativní **pro muže a ženy**. Ty dále determinují a formují interpersonální vztahy mezi muži a ženami, jejich společenské pozice a sociální status, dostupnost různých oblastí sociálního života (např. povolání, materiálních zdrojů apod.) a společně utvářejí genderově specifickou sociální realitu.”

Ze zahraničních autorů lze zmínit například Richarda Lippa (2009, str. 78), podle kterého: „Výzkumníci v oblasti psychologie **chápu maskulinitu a femininitu jako individuální rozdíly (variace) ve znacích a chování souvisejících s genderem**, tedy jako rozmanitost existující v rámci obou pohlaví.“ Jelikož jsou tyto znaky sociálně vykonstruované, nikoli dané biologicky, neexistuje jejich jediná správná definice a názory na samotný koncept maskulinity a femininity se různí. Například Sandra Bemová (1974) představila kromě již zmíněných charakteristik maskulinity a femininity ještě **třetí**

kategorii androgynie, která popisuje jedince, kteří **vykazují jak femininní, tak maskulinní charakteristiky** a nelze u nich určit převažující tendenci. Z následných výzkumů vzešly poznatky, že androgynní jedinci jsou více psychicky vyrovnaní, mají vysoké skóre sebevědomí a nízké skóre depresivity a úzkosti (Lippa, 2009).

Pokud přijmeme maskulinitu a femininitu jako reálné charakteristiky, kterými lze popsat jedince, můžeme se dále ptát na jejich povahu. Například, jestli jsou stále v čase napříč situacemi, nebo se v průběhu života a v různých situačních kontextech mění. **Zastánci tradičního**, ale dnes již zastaralého **přístupu** věří, že **muži a ženy mají relativně stabilní charakteristiky spojené s genderovou identitou**, které jsou konzistentní napříč situacemi a jejich zvnitřnění probíhá v rámci socializace genderové role. **Novější přístupy** ale říkají, že **osobnostní charakteristiky související s genderem jsou nestálé a mění se v závislosti na konkrétní společnosti a situaci**. Podle tohoto situačního přístupu se lidé během socializace učí chování, které je přiléhavé situaci nikoli genderu (Gerber, 2009). Pravda bude nejspíš někde uprostřed. Lidské chování reaguje na aktuální situace a není v tomto směru zcela rigidní, na druhou stranu existují i charakteristiky, které se vyskytují opakovaně a lze je přisuzovat genderu aktéra. Je důležité také zmínit, že **vliv genderu se projeví více v genderově specifických situacích** (jako aranžérství nebo oprava automobilu) než v genderově nespecifických situacích (jako studium). Hodnocení, zda se jedná či nejedná o genderově specifickou situaci vždy podléhá kultuře a času. To, co zůstává konstantní v odlišných situacích a souvisí s genderovými charakteristikami, můžeme označit za genderovou identitu (Sell & Kuipers, 2009).

Pohlaví je dané při početí, ale jak se tvoří gender? Na tuto otázku existuje řada odpovědí, které podrobně představím v samostatné kapitole. Zjednodušeně lze říct, že **na výsledném genderu se podílí jak biologické, tak environmentální vlivy**. Gender zpravidla vychází z biologického pohlaví, ale nemusí tomu tak vždy být. Například žena může vykazovat více maskulinních charakteristik než femininních nebo naopak muž více femininních charakteristik než maskulinních (Best, 2009). Environmentální vlivy ovlivňují jedince maskulinitu a femininitu během socializace. Pokud sociální tlak působí na oba gendery podobně, do značné míry vymizí rozdíly v chování mezi pohlavími (Kahn & Yoder, 1989). **Vztah genderu a společnosti je vzájemně úzce provázaný**. Sociální role,

profesní role a preskriptivní atributy reflektují sociální uspořádání dané společnosti i postavení genderu v ní (Prentice & Carranza, 2002). Existuje nespočet možných způsobů, jakými na sebe gender a společnost navzájem působí a jak se ovlivňují. Faktem je, že kategorii genderu, která patří mezi ty základní, pomocí kterých se v sociálních situacích orientujeme, zná a používá každá společnost. Důležitou roli hraje gender nejen ve vzájemném vztahu k okolí, ale také v ontogenezi osobnosti (Best, 2009), o čemž budu podrobněji psát v příslušné kapitole.

Při zkoumání v oblasti genderu je potřeba brát v potaz možnost dvojí chyby. **Tzv. alfa bias je chyba**, při které nadměru zdůrazňujeme rozdíly mezi muži a ženami, vidíme je jako opačné konce polarit a podceňujeme jejich podobnosti. Naopak **tzv. beta bias** je chyba, kdy máme tendenci potírat rozdíly mezi pohlavími a přistupovat k mužům a ženám bez rozdílu. Beta bias je méně častý, ale při uvažování o odlišnostech mezi pohlavími je třeba se vyvarovat obou a výzkumně ověřovat možné hypotézy (Beall, 1993).

3.2 Rozdíly mezi pohlavími

Otázka rozdílnosti pohlaví provází lidstvo od samého počátku. Lidé přirozeně cítí potřebu identifikovat se s vlastním pohlavím a odlišit se od opačného pohlaví. Náležitost k danému pohlaví je součástí naší identity a částečně určuje naše místo ve světě. Lze ale takto snadno rozdělit lidstvo podle pohlaví na dvě části, ve kterých si budou jedinci navzájem podobni a zároveň se budou odlišovat od druhé části? Jednoduše lze odpovědět ne, protože **jedinci jednoho pohlaví se mezi sebou liší více než obě pohlaví mezi sebou** (Beall, 1993). Přesto je snaha nějaké odlišnosti nalézt a pojmenovat. V této kapitole, i přes protichůdnost možných pohledů, představím některé výzkumy a poznatky, které potvrzují existenci rozdílů mezi pohlavími.

3.2.1 Fyzické rozdíly

Na první pohled patrné fyzické rozdíly pramení více z biologického pohlaví jedince než z jeho genderu. Rozdíly v dospělosti mohou být přičteny na vrub biologickému vývoji, ale v některých případech hrají roli i environmentální vlivy. Například větší a častější fyzická zátěž mužů má z evolučního pohledu souvislost s mohutnější a svalnatější postavou

mužů oproti ženám. Již velmi brzy se děti naučí podle vzhledu rozlišovat chlapce a dívky, muže a ženy. Nebudu zde probírat znaky, podle kterých jsou tato rozhodnutí učiněna, ale ráda bych uvedla několik studií, které zkoumaly vrozené fyziologické rozdíly u novorozenců. Tyto výzkumy jsou cenné mimo jiné, protože potvrzují existenci biologicky založených odlišností mužského a ženského pohlaví a **připomínají, že nelze vnímat genderové rozdíly jako čistě sociálně vyprodukované.**

Novorození **chlapci** jsou signifikantně **silnější a aktivnější** než novorozené **dívky**, které jsou naopak **citlivější na bolest a pohotověji také reagují na fyzické změny** jako je například podráždění břicha nebo odkrytí (Jacklin, Snow & Maccoby, 1981; Oakley, 2000). Od raného věku **chlapci** vynikají v činnostech, které využívají **hrubou motoriku**, zatímco **dívky** v činnostech uplatňujících **motoriku jemnou** (Thomas & French, 1985). Již od 12 – 14 dní věku **preferují dívky zvukové podněty** před vizuálními, zatímco u chlapců je tomu naopak (Watson, 1969). Zájem o zvukovou percepci souvisí i s **rychlejší schopností dívek učit se řeči a užívat větší slovní zásobu** (Faraj, 1988). Tyto a jiné fyzické rozdíly se samozřejmě neobjevují a nepůsobí na genderové identity izolovaně. U každého jedince se vyskytují v jedinečné míře a kombinaci a spolu s působením prostředí tvoří každého jednotlivce.

3.2.2 Psychologické rozdíly

Mezi lidmi se tradují nejrůznější charakteristiky přisuzované spíše mužům či naopak ženám. Muži jsou kupříkladu spojováni více se soutěživostí, ženy s ochotou pečovat o druhé. Není jednoduché určit nakolik jsou psychologické odlišnosti mezi pohlavími dané primární biologickou odlišností žen a mužů, nebo až odlišným přístupem okolí, na kterém se podílí kulturně daná výchova k sociální roli. O tom, že už od narození přistupuje okolí odlišně k dívkám a chlapcům není pochyb. Stačí se podívat na barvy dětského oblečení, hračky či zájmové kroužky. Rozdílný přístup se projevuje už od narození. Jak ukázal výzkum Howarda Mosse (1967), matky například chovaly své 3 týdenní syny v průměru o 27 minut za noc déle než své dcery. Ve 3 měsících byl tento rozdíl 14 minut. Nelze přitom říci, jestli tomu tak bylo kvůli odlišnému vztahu matky k dítěti na základě jeho pohlaví (sociální podmíněnost), nebo na základě větší plačtivosti a

neklidu chlapců (biologická podmíněnost). Nicméně faktem zůstává, že se mezi muži a ženami objevují rozdíly nejen fyzického, ale i psychologického rázu. Postupně se budou věnovat odlišnostem v osobnostních charakteristikách, sebehodnocení, zájmech, partnerství a sexualitě a konečně komunikaci.

Osobnostní charakteristiky

Postihnout konkrétní osobnostní rozdíly mezi muži a ženami není těžký úkol. Problém nastává, když chceme tyto rozdíly generalizovat na širší populaci, na další země, či tyto rozdíly vysvětlit. Vysvětlení rozdílů se pohybuje od biologických teorií přes sociobiologické až po ty ryze sociální. Více o těchto přístupech uvádím v příslušné kapitole. Generalizace zjištěných výsledků je leckdy nemožná, jelikož signifikantní výsledky jedné metody a jednoho vzorku jsou v rozporu s výsledky jiné metody a jiného vzorku. Cílem jednotlivých výzkumů na toto téma tedy nemůže být dobrat se definitivního závěru, ale spíše přispět do existujícího souboru dostupných vědecky zkoumaných informací. Z rozsáhlých dat, zjištěných těmito výzkumy, mohou pak výzkumníci provádět další analýzy, ze kterých díky většímu vzorku mohou spíše generalizovat samozřejmě s ohledem na časový posun sebraných informací. Analyzování dat a výsledků z předešlých prací je způsob, jakým výzkumníci mohou naráz získat množství informací, které následně vyhodnotí, a nabídnou nový pohled do zkoumané problematiky.

Jeden z prvních přehledů genderových rozdílů v osobnostních charakteristikách provedly Eleanor Maccobyová a Carol Jacklinová (1974), které shromáždily dosavadní výsledky prací zabývajících se rozdíly mezi pohlavími v oblasti kognice, temperamentu a sociálního chování a následně představily jeden z prvních narativních přehledů z této oblasti. Původní práce seskupily podle oblasti a signifikantnosti výsledků a na základě těchto údajů pak subjektivně došly k následujícím závěrům o rozdílech mezi pohlavími. **Výsledky mužů vypovídaly o jejich větší asertivitě (dominantnosti), agresivitě a menší úzkostnosti oproti ženám.** Autorky neshledaly žádný rozdíl v sebedůvěře.

V pozdějších letech byl subjektivní způsob zpracování přehledu o dosavadních výzkumných výsledcích z velké části nahrazen kvantitativní **metodou meta-analýzy**. Díky Alanu Feingoldovi (1994) máme jedinečnou možnost porovnat výše zmíněný subjektivní

přehled s meta-analytickým přehledem stejných původních prací. **Potvrdil výsledky v oblasti sebedůvěry a úzkosti. U asertivity se výsledky lišily podle metody výpočtu.** Pokud byla vstupní data vážená, dosáhli skutečně muži vyšších skóreů asertivity než ženy.

S rozvojem metod vhodných pro popis osobnosti jedince, vzrostl i počet výzkumných prací, které tyto metody využívaly. Velkým posunem a přínosem bylo definování tzv. **Velké pětky osobnostních charakteristik**, kterými lze výstižně zachytit a popsat osobnost a jsou to neuroticismus, extraverte, svědomitost, vstřícnost a otevřenost (Říčan, 2010). Koncept Big Five je mezinárodně uznávaný a existuje několik konkrétních testů zjišťujících míru těchto charakteristik u respondentů. V literatuře lze nalézt velké množství výzkumů, které pro svůj účel použily jeden z těchto testů a zároveň zaznamenaly pohlaví respondenta. A právě tyto výzkumy, využívající konkrétně **test NEO-PI-R**, zužitkovali Paul Costa, Antonio Terracino a Robert McCrae (2001) a provedli meta-analýzu výsledků přes **23 000 lidí z 26 kultur** všech obydlených kontinentů. **Ženy obecně skórovaly výše v mnoha složkách neuroticismu a vstřícnosti, muži naopak v asertivitě, vyhledávání vzrušení, šikovnosti, fantazii a otevřenosti myšlenkám. Ženy napříč kulturami skórovaly výše v položkách negativního afektu, submisivity, péče a většího zaujetí pro pocity než myšlenky.** Rozdíly mezi pohlavími se projevovaly spíše v ekonomicky vyspělých zemích Evropy a Ameriky. Naopak v afrických a asijských zemích byly rozdíly menší. Ukázalo se, že míra zvýraznění rozdílů koreluje s Hofstedeho dimenzí Individualismu (Hofstede, 1998). Ženy a muži z individualistických kultur, kladoucích důraz na samostatnost či asertivitu, vykazovali větší rozdíly v dotazníku NEO-PI-R, než respondenti z kolektivistických kultur, kladoucích důraz na spolupráci. Výzkumníci očekávali spíše opačnou tendenci, tedy že ekonomicky vyspělejší země budou vykazovat menší rozdíly mezi pohlavími. Možným důvodům překvapivého výsledku se věnovali v diskuzi a nabídli hned několik potenciálních vysvětlení. Například respondenti z ekonomicky zaostalejších zemí s pevně diferenciovanými genderovými rolemi mají tendenci sami sebe posuzovat v porovnání s jedinci stejného pohlaví, zatímco lidé ze zemí s prostupnými genderovými rolemi posuzují sami sebe a své vlastnosti vůči jedincům stejného i opačného pohlaví. Je také možné, že jedinci z kolektivistických kultur nekladou takový důraz na genderové rozdíly a následně je ani tolik nevnímají. Podle autorů nejpravděpodobnější vysvětlení spočívá v atribučních procesech, kterými si vysvětlujeme

chování. V zemích se striktně danými genderovými rolemi přisoudíme příčinu chování častěji společenskému systému, zatímco příčinu chování jedince v zemích s uvolněnými genderovými rolemi vidíme v osobnostním založení jedince, jelikož jeho chování vnímáme jako svobodně zvolené.

K o něco odlišným závěrům o osobnostních rozdílech mezi pohlavími dospěl ve svém výzkumu Richard Lippa (2010), který nepracoval s daty získanými napříč psychologickými studii, ale analyzoval **výsledky britské stanice BBC** o rozdílech v kognici, motivaci, osobnosti a sexualitě obou pohlaví. Sběr dat probíhal přes internet a zúčastnilo se ho přes **255 000 lidí z celého světa**. Nejvíce respondentů (45%) pocházelo z Velké Británie, celkem se účastníci přihlásili k 53 národnostem. U všech národností vyjma dvou, odpovědělo na dotazník alespoň 40 mužů a 40 žen. Otázky ohledně osobnosti respondentů byly převzaty z **International Personality Item Pool (IPIP)**. **Ženy skórovaly signifikantně výše než muži na škálách přívětivosti a neuroticismu**. Na škále extraverte nebyl prokázán rozdíl mezi muži a ženami. Napříč kulturami neprokázaly výsledky spojitost mezi genderovými rozdíly na těchto 3 škálách. Větší rozdíl ve výsledcích v individualistických kulturách byl potvrzen jen na škále Přívětivosti. Odlišné výsledky oproti meta-analýze Costy, Terracina a McCrae (2001) mohou jít na vrub využití jiné metody, sběru dat či využití jednoho jazyka a nepřekládání do národních jazyků.

Díky stálým metodám, které se dají využít i s velkým časovým odstupem, můžeme sledovat vývoj osobnostních rozdílů mezi pohlavími. **Raymond Cattell (1973)** ve své době získal přes 11 000 respondentů z USA a Velké Británie ve věku druhého stupně základní školy, kteří vyplnili dotazník **High School Personality Questionnaire (HSPQ)**, který postihuje 14 základních osobnostních charakteristik. **Chlapci skórovali výše v následujících faktorech: citová stálost, průbojnost, smělost a sebevláda. Dívky skórovaly výše ve faktorech bezprostřednost, citová choulostivost, úzkostná sebe nejistota a vysoké pudové napětí**. Největší rozdíly přitom byly vyšší průbojnost u chlapců a větší citová choulostivost u dívek. **O bezmála 30 let později** byla stejnou metodou sebrána data od 1070 žáků z 20 anglických škol a ve výsledcích došlo k zajímavému posunu (Bourke, 2002). **Dívky skórovaly signifikantně výše než chlapci na škále průbojnosti a chlapci naopak signifikantně výše na škále citové choulostivosti**. Tyto,

oproti očekávání, opačné výsledky vysvětluje autorka společenským posunem v západních společnostech, které stále více vyvíjejí tlak na dívky, aby se v některých charakteristikách přiblížily chlapcům a také naopak.

Všechny genderové osobnostní rozdíly, které jsem doposud uvedla vycházejí z dotazníků, ve kterých respondenti hodnotili sami sebe. Takto explicitně nastavený sběr dat představuje velké téma pro diskuzi nad výsledky, jelikož můžeme snadno namítnout, že respondenti mají, ať chtěně nebo nechtěně, tendenci odpovídat v souladu se společenskými a kulturními očekáváními a stylizovat se do žádoucího obrazu. Výsledky tedy mohou ukazovat pouze na zažitě stereotypy a nepostihovat skutečné osobnostní rozdíly mezi muži a ženami. Jisté řešení nabídl mezinárodní tým vědců z Padovské, Potsdamské a Virginské univerzity (Vianello, Schnabel, Sriram & Nosek, 2013), kteří se rozhodli osobnostní charakteristiky neměřit sebehodnotícími dotazníky, ale **Testem implicitních asociací**, který jsem blíže popisovala v kapitole o sociálním poznávání. Autoři výzkumu provedli kontrolní explicitní měření testem IPIP a testem Mini Markers, který je zkrácenou verzí Goldbergova 100 položkového seznamu adjektiv, a zároveň experimentální implicitní zjišťování síly asociací mezi vlastní osobou a mentálními reprezentacemi charakteristik z explicitních testů. **Výsledky explicitních měření ukázaly, že ženy skórovaly výše než muži na škálách neuroticismu, extraverte, přívětivosti a svědomitosti. Implicitní měření**, od více než 14 000 probandů, naproti tomu **ukázala jen malé nebo vůbec žádné rozdíly mezi ženami a muži**. Ženy skórovaly nesignifikantně výše na škálách neuroticismu a přívětivosti. Muži nesignifikantně výše na škálách otevřenosti a extraverte. Autoři diskuzi nad možnými důvody těchto odlišných výsledků v explicitních a implicitních měřeních jasně neuzavřeli. Jako pravděpodobnou příčinu vidí skutečnost, že jsou explicitní měření ovlivněna **sociální desirabilitou, společenskými normami a účelnými sebe percepce**mi, které v součtu mohou způsobit signifikantní rozdíl mezi ženskými a mužskými výsledky osobnostních testů. Implicitní měření z velké části tyto nežádoucí proměnné odstraňují a poskytují tak jiné, možná reálnější výsledky.

Ještě než ukončím tuto část o osobnostních rozdílech mezi muži a ženami, uvedu jednu charakteristiku, která bývá v této souvislosti často zmiňována a je také výzkumně zdokumentována. Z historického pohledu byli psychologové poměrně brzy schopni říct, že

se muži a ženy liší co do **agresivity**. Z jednotlivých výzkumů však nebylo zcela jasné, jak a proč. Osvětlit tuto problematiku s využitím meta-analýzy se pokusily Alice Eaglyová a Valerie Steffenová (1986). Z celkem 63 experimentálních studií z USA a Kanady se ukázalo, že v průměru **je 39% žen agresivnější než průměrný muž, zatímco 61% mužů je agresivnější než průměrná žena**. Muži měli větší sklon k agresi vyvolávající bolest nebo fyzické zranění, ženy k agresi vyvolávající psychickou nebo sociální újmu. Ženy také více než muži vnímaly, že dané chování způsobí objektu újmu a v subjektu vyvolá vinu a úzkost. Tyto výsledky připisují autorky naučeným očekáváním spojeným s genderovými a jinými sociálními rolemi.

Sebehodnocení

Rozdíly v sebehodnocení mužů a žen jsou největší v kulturách, kde mají ženy přístup ke vzdělání, což může být způsobeno tlakem na ženy obstat ve světě mužů, který v tradičních společnostech není, protože ženy a muži mají své pevně dané, specifické role (Costa, Terracciano & McCrae, 2001). Ženy v západních společnostech hodnotí samy sebe se záměrem sebezpouzení a zlepšení nevyhovujícího, zatímco muži jsou vedeni motivem posílení pozitivního vnímání sebe sama (Pomerantz, Saxon & Kenney, 2001). Na sebehodnocení výkonu se výrazně podílí, zda je úkol považován za spíše maskulinní nebo spíše femininní. **Ženy se hodnotí negativněji v maskulinních spíše než femininních úkolech a muži naopak negativněji ve femininních spíše než maskulinních úkolech** (Lenney, 1977). Zajímavé je, že maskulinní nebo femininní může být úkol na základě zažitých kulturních genderových stereotypů (žehlení vs. výměna žárovky), stačí však také pouhé pojmenování úkolu experimentátorem (např. toto je úkol, ve kterém jsou ženy zpravidla lepší vs. toto je schopnost, kterou mají spíše muži).

Meta-analýza amerického vzorku respondentů ukázala, že během dospívání mají dívky nižší sebehodnocení a sebevědomí než chlapci. Bývá to připisováno většímu nárůstu testosteronu u chlapců, kteří jsou jeho následkem soutěživější, přímější a sebejistější (Kling, Hyde, Showers & Buswell, 1999).

Zájmy

Batolata již od 15 měsíců preferují hru s hračkami, které jsou typické pro jejich gender (Servin, Bohlin & Berlin, 1999). **Chlapci si spíše hrají ve skupinách, hry jsou často více silové, fyzické, jejich fantazie se soustřeďuje na hrdinské postavy. Dívky si častěji hrají ve stejno pohlavních párech, klidnější hry, případná agrese je více slovní, jejich fantazie se soustřeďuje na přehrávání reálných sociálních rolí** (Maccoby, 1990). Utváření preferencí her a hraček záleží do značné míry na rodičích, kteří svým dětem nabízejí spíše to, co sami znají z vlastního dětství. V nižším věku jsou genderové role flexibilní a děti snadněji přecházejí z dívčích her na chlapecké a naopak, než v pozdějším věku okolo 7 let, kdy se genderové role stávají rigidnější. V akademickém prostředí jsou **chlapci** podporováni v předmětech a oblastech **exaktních věd, matematiky a technických oborech**, zatímco **dívky v humanitních oborech** (Karsten, 2006). Toto smýšlení a kategorizace mohou být velmi nebezpečné zejména kvůli sebenaplňujícímu se proctví, které vede k potvrzení původních přesvědčení. I z českých statistik je patrná tendence dívek inklinovat častěji k humanitním oborům, zejména pedagogice, a chlapců studovat spíše technické obory (Autorský kolektiv pracovníků Českého statistického úřadu a státních institucí spravujících datové zdroje, 2012). Západní společnosti se oproti zemím s tradičním dělením mužských a ženských rolí pokoušejí nabourávat zájmové a profesní pohlavní stereotypy a nabízet rovné příležitosti.

Partnerství a sexualita

V českém prostředí probíhá pod vedením Petra Weisse a Jaroslava Zvěřiny od roku 1993 vždy v pětiletých intervalech výzkum sexuálního chování, který poskytuje reprezentativní přehled aktuální situace a vývoje tohoto chování. Věk **prvních zkušeností** s romantickým zaujetím druhým pohlavím se podstatně neliší a spadá do **období kolem 15. roku**. Nebyl zjištěn žádný větší rozdíl mezi věkem prvního pohlavního styku žen a mužů. Muži uváděli v průměru necelých 18 let, ženy mírně přes 18 let. Zajímavý **rozdíl mezi muži a ženami je v počtu uváděných sexuálních partnerů**. Toto číslo by se ze statistického hlediska nemělo signifikantně lišit, ale výzkum ukázal jinak. Muži uvádějí číslo v průměru 9,4, ženy jen 5,25 (Weiss & Zvěřina, 2001).

Meta-analýzou výzkumů prováděných na západní společnosti mají muži liberálnější postoj k sexu, vyšší frekvenci masturbace a pozitivnější přístup k nezávaznému styku (Oliver & Hyde, 1993). V dospělosti, v partnerských vztazích, jsou **ženy přitahovány zkušeností, inteligencí, profesními úspěchy a zdroji**, zatímco **muži jsou přitahováni fyzickými atributy jako mládí, atraktivita a schopnost reprodukce** (Stewart, Stinnett & Rosenfeld, 2000).

Komunikace

Způsob komunikace je prvek kultury, který se může velmi lišit v závislosti právě na zkoumané kultuře. V minulosti bylo v euro-americkém kontextu zjištěno, že **ženská komunikace je více vyhýbavá, zdvořilá, nerozhodná, používá více otázek, nelogických návazností či přehánění** (Lakoff, 1975). **Muži** v praxi více **vedou konverzaci požadovaným směrem a častěji určují námět hovoru**. Naproti tomu ženy jsou v komunikaci zaměřeny na udržování vztahů a podporu spolupráce. V partnerské komunikaci jsou ženy více podporující. Častěji se ptají, projevují, že dávají pozor a hovor je zajímá (Claes, 1999). Velmi rozsáhlý a detailní, z dnešního pohledu již však zastaralý, popis genderových rozdílů získaných metodou meta-analýzy představila Judith Hallová (1984). Došla mimo jiné k závěrům, že ženy jsou mírně lepší v odhadování neverbální informace než muži a ve společnosti se také častěji usmívají. S věkem od puberty však tyto rozdíly klesají. Muži si při komunikaci udržují větší osobní prostor a používají expanzivnější pohyby a gesta, naproti tomu ženy využívají expresivnější mimiku.

Ze současných výzkumů vyplývá, že v západních společnostech existují jisté rozdíly v komunikaci mužů a žen, ale není dobré přeceňovat jejich působení. Typické znaky pro komunikaci daného pohlaví se vyskytují u 55% jedinců, na zbylé procento případů se nevztahují stereotypní komunikační charakteristiky (Lieberman, 2010).

3.2.3 Rozdíly ve výchově

Již v úvodu podkapitoly o psychologických rozdílech mezi pohlavími jsem zmínila výzkum týkající se odlišného přístupu matek ke svým novorozenečným dětem s ohledem právě na jejich pohlaví (Moss, 1967). Novější výzkum z oblasti rané komunikace matky s dítětem

potvrzuje existující rozdíl v interakci se syny a dcerami a popisuje ho následovně (Clearfield & Nelson, 2006). **Matky dcer byly více zaujaty komunikací** a nabízely v ní více interpretací. **Synové si vyslechli od matek více upozornění a instrukcí než dívky** a celkově s nimi matky méně interagovaly. Odlišný přístup rodičů ke svým dcerám a synům provází děti celým životem. U dětí ve věku 20-24 měsíců popsala Beverly Fagotová (1978) hned několik pozorovaných vzorců ve výchově chlapců a dívek. Rodiče častěji nechávali své syny hrát si samostatně nebo se naopak zapojovali do hry s nimi, zatímco dívky byly častěji verbálně kritizovány nebo chváleny. Rodiče reagovali pozitivně, pokud si chlapci hráli s kostkami, a negativně, pokud si hráli s panenkami či požádali o pomoc. Dívky získávaly pozitivní odezvu, když si hrály s panenkami, požádaly o pomoc, dívaly se na televizi nebo chodily za rodiči. **Dívky jsou ve výchově vedeny k vnímání svých i cizích pocitů a péči o mezilidské vztahy. U chlapců je ceněna asertivita a potlačování emocí s výjimkou hněvu.**

K tematice výchovy jednoznačně patří i výběr hraček. V západních kulturách jsou jako dívčí hračky nejčastěji prezentovány zjednodušené modely domácího vybavení, panenky připomínající miminka nebo produkty směřující k péči o vzhled. Jako chlapecké hračky vnímáme zpravidla libovolně velké modely dopravních prostředků, figurky akčních hrdinů či stavebnice. Hraním si s odlišnými hračkami získávají dívky a chlapci odlišné dovednosti. **Dívky jsou vedeny k mateřství a péči o domácnost, zatímco chlapci k akci a dobrodružství** (Renzetti & Curran, 2003). Za výchovné rozdíly v přístupu k dívkám a chlapcům jsou ve velké míře zodpovědné vžitě genderové představy o vhodném a nevhodném femininním a maskulinním chování. Tyto genderové představy jsou výsledkem dlouholetého kulturního pozadí dané společnosti. Tím se pomalu dostávám ke mnou poslednímu vybranému okruhu genderových rozdílů, a to rozdílů napříč kulturami.

3.2.4 Kulturní rozdíly

Porovnávání kultur je často špatně uchopitelný úkol, jelikož jednou z charakteristik kultury je její jedinečnost vycházející z historie, geografického umístění, jazykového vybavení, umění či náboženství. Některé kultury jsou si bližší a snadněji u nich nacházíme styčné body, jiné jsou naopak diametrálně odlišné a jen těžko nacházíme, co mají

společného. Při zkoumání genderových rozdílů je v mezikulturním prostředí třeba pečlivě dbát na jazykové odlišnosti kultur, převedení výzkumných materiálů do srozumitelné formy pro danou kulturu, výběr respondentů či metodiku sběru dat. Pro představu o možných odlišnostech kultur výborně slouží **kvalitativní výzkumy kulturních antropologů**. Jedním z hojně citovaných výzkumů, který zároveň pojednává o genderu, je pohled **Margaret Meadové** do tří „primitivních“ společností (2010). Kmen Arapeshů popsala Meadová jako mírumilovný, od mužů i žen očekávající pasivitu a mateřskost. Naopak kmen Mundugumour charakterizovala jeho agresivitou a bojovností obou pohlaví. U třetího kmene Tchambali objevila Meadová obrácené genderové role ve srovnání se západní kulturou. Muži tam jsou považováni za citovější pohlaví, tráví čas zkrášlováním, zatímco ženy pracují a platí za racionálnější. Tyto poznatky podporují klíčový vliv kultury na rozdělení genderových rolí ve společnosti. Při pozdějším zkoumání kmene Tchambali však nedošlo k potvrzení opačných genderových rolí (Gewertz, 1981).

I při letmém pohledu do různých kultur lze však vidět **odlišný přístup k příslušníkům obou pohlaví**. V některých kulturách, jako je například japonská nebo čínská, jsou genderové role a očekávání od mužů a žen odlišnější než v kupříkladu švédské, norské nebo finské kultuře, kde je snaha rozdíly mezi pohlavími zmenšovat. Jak důležitou roli ve vnímání pohlaví hraje společnost a kultura, ilustruje například situace v již zmíněné Číně, kde je mužská role výsadnější než ženská a odpovídá tomu i počet narozených chlapců oproti dívkám. Rodiče, kteří si to mohou finančně dovolit, jsou mnohdy ochotni podstoupit umělé přerušování těhotenství, pokud ultrazvuk ukáže ženské pohlaví plodu (Karsten, 2006). Jestliže pohlaví nenarozeného dítěte dokáže vyvolat takovéto rozhodnutí, lze si představit, že okolí přistupuje velmi odlišně i k již narozeným dívkám a chlapcům, které ve výsledku způsobí měřitelné rozdíly mezi ženami a muži.

U kvantitativních výzkumů, které pomocí shodných metod sběru dat získávají porovnatelné údaje z různých zemí světa nalézají výzkumníci oblasti genderu, které se zeměpisnou polohou příliš neliší. V západních i tradičních kulturách se nejčastěji objevují tyto trendy: **ženy mají menší sklony k násilí, méně často dosahují ve společnosti sociální dominance, méně tíhnou k většímu počtu sexuálních partnerů a jsou více přitahovány staršími partnery se zdroji. Muži mají naopak větší sklony k násilí, jsou**

dominantnější, více promiskuitní a zpravidla mají stejně staré nebo mladší partnerky (Kenrick & Trost, 1993). Existuje rozsáhlá literatura představující porovnání vybraných kultur s ohledem na gender a konkrétní charakteristiky jako například poskytování pomoci, agresivitu, výkon, hodnoty, sebehodnocení či locus kontroly (Eagly, 1987; Wood, 1987; Williams & Best, 1990; Smith & Dugan, 1997). Čtenáře, kteří by se chtěli dočíst více o těchto výzkumech odkážu na původní práce, jelikož je tato tematika velmi rozsáhlá a není těžištěm mé práce.

Z hlediska genderu a mezikulturních rozdílů je zajímavé podívat se na to, jak se může lišit v různých společnostech samotný **koncept genderu**. V západní tradici používáme k charakteristice genderu dvou kategorií, a to maskulinní a femininní. Jak je patrné z mého následujícího textu, není tomu tak všude. Evropští mořeplavci, kteří se vylodili v Severní Americe, byli šokováni sociálním uspořádáním tamější indiánské společnosti, ve které kromě tradiční ženské a mužské role byli ještě muži, kteří vykonávali ženské práce, oblékali se do ženských šatů a měli sexuální styk s jinými muži (Nanda, 2014). Evropané je označili hanlivým termínem „**berdache**“, znamenajícím v arabštině mužský prostitut. Evropský pohled na ženské a mužské role pojmenoval indiánské berdache jako homosexuály, potažmo transvestity či hermafrodity. Tyto kategorie však v indiánské kultuře nevyužívali, jelikož měli rozmanitý systém chápání genderových rolí, odlišný od evropského dichotomického pojetí mužské a ženské role. V kultuře amerických Indiánů existují **tři nebo dokonce čtyři gendery**, a to muž, žena, mužská obměna (v aj. originále „male variant“) a ženská obměna (v aj. originále „female variant“). Pro západní kulturu dva neznámé gendery jsou charakteristické transvestitismem, činností opačného pohlaví, homosexuální orientací, zvláštním jazykem, rituálními rolami a spirituálními silami. Veřejné uznávání více jak dvou genderů není pouze specifikum amerických Indiánů. Setkáme se s ním například i v Brazílii, Polynésii, Thajsku či na Filipínách. Svě důležité místo ve společnosti má gender zvaný „hijra“ v Indii a Bangladéši nebo „bissu“ a „waria“ v Indonésii (Nanda, 2014).

Maskulinitou a femininitou napříč kulturami se zabýval i holandský sociální psycholog **Geert Hofstede** (1998), který v praxi zjišťoval, jaké kultury jsou maskulinní a které spíše femininní. Ty maskulinní kladou důraz na asertivitu, výkon, úspěch, peníze a

materiální atributy. Femininní kultury si naopak cení lidí a jejich kvality života. Nejvýše na škále Hofstedeho maskulinity skórovalo ze 40 zkoumaných zemí Japonsko, Rakousko, Venezuela, Itálie a Švýcarsko. Naopak nejnižší skórovalo Švédsko, Norsko, Holandsko, Dánsko a Finsko.

3.3 Nature vs. nurture v kontextu genderu

V psychologii věčná otázka zní, nakolik je lidské chování a prožívání dané vrozenými faktory a nakolik získáno během života, působením společnosti a kultury. Tato debata probíhá i co se týče genderových charakteristik. Na rozdílnosti pohlaví se podílí **biologické determinanty**, ale při vysvětlování těchto rozdílů musíme brát v potaz i **vlivy okolního prostředí**, sociálního a kulturního kontextu. Vysledovat příčiny genderových rozdílů je nelehký úkol, protože se na nich podílí více faktorů a s definitivní platností je nelze identifikovat. Mezi psychology se najdou zastánci jak biologického, tak sociálního vysvětlení genderových rozdílů. Pravděpodobně zde fungují **tzv. příčinné řetězce**, kdy malý rozdíl biologické povahy je postupně zvýrazňován působením prostředí (Lippa, 2009).

Na gender a co ho utváří se můžeme podívat minimálně ze **čtyř odlišných koncepčních rámců**, které využívají odlišné perspektivy pro vysvětlení současné situace (Lippa, 2009).

- První rámeček se soustředí hlavně na náležitost jedince ke skupině. Může se jednat o náležitost biologickou (živočišný druh, chromozomální pohlaví) nebo sociální a kulturní (etnická skupina, sociální kategorie).
- Druhý rámeček zaměřuje svou pozornost na veškeré minulé činitele, které ovlivnily současný stav. Mohou to být biologické vlivy (geny, prenatální hormony) stejně jako působení minulého společenského prostředí (rodičovská výchova, vliv vrstevníků).
- Třetí rámeček se oproti druhému dívá na současné vlivy, a to jak biologické (hladina hormonů, aktivita nervových buněk), tak sociální (okolní tlaky, role).
- Čtvrtý rámeček bere v potaz především niterné charakteristiky a povahové rysy

(osobnostní znaky, kognitivní schopnosti, názory, stereotypy, chápání sebe sama) jedince a právě skrze ně vysvětluje současnou situaci.

Tyto rámce samozřejmě nestojí samostatně, ale navzájem se ovlivňují. Na jakékoli chování se ale můžeme podívat z každého rámce odděleně a posoudit ho také odděleně z hlediska biologických nebo socio-kulturních determinant. Právě hlediskem biologické versus sociální determinace genderu se budu ještě v této kapitole blíže zabývat.

3.3.1 Biologické teorie genderových rozdílů

Ryze biologické teorie zastávají názor, že gender vychází z **pohlavních znaků** a vývoj genderové identity tedy začíná v sedmém týdnu po početí plodu, kdy je dán základ pohlaví plodu. Pro relevanci biologické teorie v oblasti genderu svědčí řada výzkumných výsledků popisujících rozdíly mezi pohlavími v raném věku, kdy ještě nemohou být tyto rozdíly připsány sociálním vlivům a také mezikulturní výzkumy, které nacházejí některé shodné rozdíly mezi muži a ženami napříč odlišnými společnostmi.

Hormonální vlivy

Někteří zastánci biologických teorií považují za nejdůležitější příčinu genderových rozdílů odlišné hormony mužů a žen. Tyto hormony působí již v prenatálním stádiu a určují, jestli bude mít jedinec ženské nebo mužské pohlavní orgány. Pohlavní hormony, u **mužů testosteron** a u **žen estrogen**, působí i dále během života, s velkým nárůstem v období puberty (Lippa, 2009). Výzkum vlivu hormonů na chování má tradici především ve výzkumu zvířat. Jedním z důkladně zkoumaných hormonů je již výše zmíněný testosteron. Jednoduchým injekčním podáním testosteronu lze u objektů pozorovat nárůst netrpělivosti a bojovného chování, a to bez ohledu na pohlaví jedince (Renzetti & Curran, 2003). U lidí se ukazuje vztah mezi hladinou testosteronu a agresivitou či soutěživostí jako složitější. Hladina testosteronu do značné míry reaguje na sociální podněty z okolí, konkrétně na **tzv. dominanci/proslulost**. Prokázáním své dominance nad druhými, například výhrou v zápase, dochází k výraznému vyplavení testosteronu. Stejně tak při dosažení vyšší společenské pozice, proslulosti, se u jedince zvýší hladina testosteronu (Kemper, 1990). Výzkumy působení ženských hormonů estrogeneru a progesteronu na

chování si do značné míry protičečí. Vycházejí zpravidla ze subjektivního popisu premenstruační fáze ženského cyklu a lze z nich vyčíst informace, které se od sebe liší nejen v kvantitě pozorovaných jevů, ale i v jejich kvalitě (Renzetti & Curran, 2003).

Vliv odlišného centrálního nervového systému

Dnes se ví, že existují rozdíly mezi ženským a mužským mozkem, ale přesně se neví, co tyto rozdíly způsobuje. **V průměru mají muži větší mozek než ženy a ženy mají v některých částech vyšší hustotu neuronů** (Janowsky, 1989). **Mužský mozek je více lateralizovaný** (Fitch, Miller & Tallal, 1997), tedy jeho hemisféry jsou více specializované na konkrétní oblasti fungování. Nakolik a jakým způsobem mohou tyto rozdíly způsobovat genderové odlišnosti, je oblast zkoumání mnoha neurovědců.

Vliv genů

Mezi biologické teorie patří také teorie, která vidí veškeré rozdíly mezi jedinci, potažmo gendery, v odlišnosti jejich genů. Muži se od žen liší přítomností pohlavního chromozomu Y, na místo druhého chromozomu X. Ví se například, jaké nemoci jsou vázány s jednotlivými geny, ale k popsání rozdílů mezi lidmi na základě jejich jedinečného genofondu je ještě dlouhá cesta (Lippa, 2009).

Vliv evoluce na genderové rozdíly

Na hranici biologických a sociálních teorií, které představím v následující části, se nachází evoluční teorie. Během evoluce byly na muže a ženy kladeny **rozdílné selekční tlaky a adaptační úkoly**, které způsobily odlišný vývoj obou pohlaví. Ti, kteří se nejlépe adaptovali na aktuální okolní prostředí, přežili a tuto adaptaci předali svým potomkům. Evoluční teorie se věnují hlavně oblastem chování, které se u lidí objevují odjakživa a jsou nutné k přežití sebe i rodu. Řadí se sem pohlavní rozdíly ve strategiích výběru partnera nebo péče o potomstvo, ale co evoluční teorie nedokáže vysvětlit, jsou individuální rozdíly v maskulinitě a femininitě (Lippa, 2009).

3.3.2 Sociální teorie genderových rozdílů

Na opačném konci biologických teorií jsou teorie, které vidí hlavní úlohu při vývoji genderu v **environmentálních okolnostech**. Pro sociální teorie svědčí především mezikulturní výzkumy nacházející odlišné genderové rozdíly napříč různými oblastmi.

Psychoanalytické teorie

Psychoanalytické teorie staví na procesech, které jsou biologicky podmíněné a pudově řízené. Podrobně se zabývají rodinnými vztahy, především mezi rodiči a dětmi, které určují vývoj dítěte. Zakladatelem psychoanalytického přístupu je **Sigmund Freud**, který v oblasti lidské ontogeneze představil vlastní periodizaci a podnítil mnohé další psychology ke zkoumání vývoje lidského jedince. V kapitole o genderu v ontogenezi podrobně popíšu Freudovu periodizaci i kritiku některých jeho následovníků.

Teorie sociálního učení

Mezi teorie sociálního učení patří celá řada teorií, které mají společné základní principy, jedním z nichž je **posilování**. Odměna za určité chování zvýší pravděpodobnost jeho výskytu v budoucnosti, trest vyvolá opačný efekt (Renzetti & Curran, 2003). **Skinnerova teorie operantního podmiňování** (Skinner, 1958) uplatňuje tento princip a lze ji dát do souvislosti s vývojem genderu. Od malička se setkáváme s odměnami a tresty za své chování. Chování, které okolí vyhodnotí jako genderově přiléhavé, bude spíše oceněno než chování spojované s opačným pohlavím. Postupně se tedy učíme chování, které je vnímáno jako vhodné pro náš gender a naopak se vyhýbáme chování přisuzovanému opačnému genderu.

Kromě učení se na základě vlastní zkušenosti a posilování využívají lidé **nápodobu a imitaci** blízkých osob a modelů chování. Děti si jako vzory pro své chování volí nejčastěji rodiče stejného pohlaví, starší sourozence, ale také vrstevníky (Renzetti & Curran, 2003). Tyto modely se postupně zvnitřňují a stávají se osobám vlastní. Platí, že děti spíše napodobují chování u osob stejného pohlaví (Best & Williams, 1993).

Kognitivní teorie

Kognitivní teorie vývoje staví především na díle **Jean Piageta a Lawrence Kohlberga**. Za základ pro vývoj genderové identity považují **kognitivní zralost** a procesy probíhající v uvědomění si svého genderu a přiléhavého chování. Děti mají přirozený sklon k hledání **vzorců**, kterými si mohou vysvětlit okolní svět i svou roli v něm. Jedním z těchto vzorců, schémat, je i pohlaví, podle kterého se děti velmi brzy naučí rozlišovat osoby na muže a ženy. Do těchto dvou kategorií následně řadí příslušné chování, vzhled či charakteristiky jedinců. Výše zmíněný Kohlberg vytvořil přehled vývoje genderu v lidské ontogenezi, kterému se ještě budu blíže věnovat v následující kapitole.

Mezi kognitivní teorie genderu se řadí také **teorie genderových schémat Sandry Bemové** (1993). V každé společnosti jsou pevně zabudované předpoklady a vzorce fungování této společnosti, včetně očekávání od mužského popřípadě ženského genderu. V rámci přirozeného procesu socializace si děti vytvářejí v mysli dvě základní kategorie: mužský a ženský a do těchto dvou kategorií potom zařazují své sociální okolí. Klíčem mohou být znaky jako oblečení, dlouhé vlasy, hlas, chování atd. Podle Bemové si děti vytvářejí tyto kategorie, protože gender je důležitý ve světě dospělých. Autorka se zaměřuje na to, proč je právě gender natolik významný a kognitivně primární na rozdíl od rasy či barvy očí. Jako příčinu uvádí odlišování genderu ve světě dospělých, ze kterého se tato kategorie přenáší do světa dětského.

Další příklady sociálních teorií

Obecně se tyto teorie zaměřují na zkoumání **role aktuálního sociálního prostředí, stereotypů, sociálních rolí a sebe prezentací** ve vývoji genderu. Existuje jich celá řada, například **model sociálních rolí** (Eagly, 1987), **model očekávání** (Vroom, 1982) či pohled na vývoj genderu z hlediska **masových médií**. Podrobně je z důvodu rozsahu práce nebudu rozebírat.

3.4 Vývoj genderové identity v ontogenezi

V předchozí kapitole jsem se věnovala různým přístupům k vývoji genderu z pohledu širších výkladových rámců. V této kapitole se zaměřím na **periodizaci vývoje genderu** a genderové identity v ontogenezi.

Za správný vývoj se považuje, pokud se dítě identifikuje s vlastním pohlavím a gender tudíž odpovídá pohlaví. V Mezinárodní klasifikaci nemocí 10 (Ústav zdravotnických informací a statistiky České republiky, 1999) jsou popsány případy, kdy tomu tak není a jedná se o **poruchy pohlavní identity**. Patří mezi ně transsexualismus, transvestitismus dvojí role, porucha pohlavní identity v dětství, jiné poruchy pohlavní identity a poruchy pohlavní identity nervové soustavy. Z důvodu odlišného zaměření práce se nebudu tematikou psychopatologie blíže zabývat.

Pro vnímání vlastního pohlaví se musí dítě nejprve naučit rozlišovat mezi pohlavími u ostatních. Tato schopnost se vyvíjí poměrně brzy, již v druhé polovině prvního roku jsou děti schopny rozlišovat lidi na ženy a muže (Cornell, 1974). Dvouleté děti již znají i své pohlaví, ale ještě si nejsou vědomy jeho stálosti. **Konstantnost genderu** se objevuje mezi 3. a 7. rokem (Wyrobková, 2007).

Asi nejznámější periodizaci vývoje vzhledem k genderu představil **Sigmund Freud** (1959). Jeho koncepce je známá pod názvem teorie identifikace a popisuje celkem pět stádií, kterými jedinec prochází od narození do adolescence, a během nichž se mimo jiné vyvíjí genderová identita. V první, **orální fázi**, která trvá do 18 měsíců, se chlapci a dívky vyvíjejí stejně a to maskulinně. Chlapci objevují svůj penis a dívky klitoris, mužský orgán, nikoli ještě vaginu, ženský orgán. Ve druhém, **análním období**, spadajícím do věku od 18 do 24 měsíců, zjišťují děti rozdíl mezi pohlavími. Poznávají, že všechny nejsou stejné jako ony. Rozdíl mezi pohlavími je definován vůči mužskému standardu tedy přítomností nebo nepřítomností penisu. Podle Freuda mají v tomto období děti jen jeden koncept pohlaví, ženské pohlaví není přijímáno jako rovnocenné. Ve třetím, **falickém období** chlapci zjistí, že dívky nemají penis a začnou pociťovat strach z kastrace ze strany otce, se kterým soupeří o výsadní postavení. Dívkám v tomto období přisuzuje Freud pocity méněcennosti,

které pramení z nepřítomnosti penisu. Vztek a zklamání ze své nedostačivosti vyústí v odklon od matky a příklon k otci, od kterého si přejí, aby jim penis daroval. Postupně však rezignují, zaujmají pasivní stanovisko a přejí si od otce alespoň dítě. S nástupem do školy přichází **období latence**, během které se energie soustřeďuje mimo oblast sexuality a je tomu tak zhruba do 12 let. V posledním období, **genitálním**, se sexualita objevuje jako ústřední téma, ale na rozdíl od raných fází se orientuje mimo rodinu. Základním principem Freudova konceptu genderového vývoje je biologicky podmíněné směřování dítěte k **identifikaci s rodičem stejného pohlaví** a orientace sexuality nejprve vůči rodiči opačného pohlaví a posléze opačnému pohlaví mimo rodinu (Fast, 1993). Tato Freudova teorie si získala řadu stoupců i kritiků. Jedním z kritizovaných momentů je trvalost a neměnnost genderově specifických vzorců získaných v dětství. Ve skutečnosti probíhá genderový vývoj stejně jako socializace po celý život a nekončí v období adolescence. Freudovi následovníci, především **Karen Horneyová, Erik Erikson** či **Melanie Kleinová**, do značné míry nesouhlasili s falocentrismem Freudovy teorie, která vidí ženy jako nerovné, méněcenné vůči mužům. Naopak poukazují na jedinečnost ženské předurčenosti k nošení nového života a sílu pouta mezi matkou a dítětem (Renzetti & Curran, 2003).

Jiný pohled na ontogenezi genderové identity představil **Lawrence Kohlberg** (1966), známý především díky své teorii morálního vývoje. Jeho teorie pracuje s kognitivním vývojem jako hlavním předpokladem pro zpracování informací, které vedou ke správnému vývoji genderové identity. Navázal na práci svého předchůdce Jeana Piageta, který stejně jako on, viděl jako nejdůležitější prvek vývoje kognici. Děti odmala slyší kategorie chlapec a dívka a díky vyvíjejícím se kognitivním schopnostem se postupně učí, co znamená patřit do první nebo druhé skupiny a jaké charakteristiky jsou pro jakou skupinu ceněny. Mezi druhým a třetím rokem se také učí, do jaké skupiny ony samy patří, což slouží jako základ jejich budoucí genderové identity. Mezi druhým a šestým rokem si děti vytváří **genderová schémata**, která jsou ale velmi zjednodušená a orientovaná na fyzický vzhled. Například chlapci mají krátké vlasy a nosí kalhoty. Ve věku 6 až 7 si jsou již děti vědomy **stálosti pohlaví**, a proto se už neorientují jen pomocí nestálých fyzických charakteristik, které se mohou měnit. Ve věku 7 až 9 děti objevují, že kritériem pro přiřazení ke skupině chlapců nebo děvčat jsou pohlavní orgány. Děti si svou genderovou identitu posilují tím, že se chovají v souladu se sociálním očekáváním (Smith, 2007).

Z hlediska ontogeneze je také zajímavé podívat se na vývoje vztahů mezi dívkami a chlapci. Ve 2,5 až 3 letech dítěte začíná docházet k **tzv. genderové segregaci** v kolektivu, kdy děti vyhledávají kontakt s vrstevníky vlastního genderu. Tento trend se postupně zesiluje a trvá do nástupu puberty. Během tohoto období se chlapci učí vycházet s ostatními chlapci a dívky s ostatními dívkami. S **nástupem puberty** se výrazně mění sociální okolí, které jedinec vyhledává. Výrazně narůstá objem času stráveného s vrstevníky na úkor času stráveného s dospělými. Vrstevnické skupiny stále častěji fungují bez dozoru dospělých a jsou genderově smíšené (Renzetti & Curran, 2003). Počátek puberty bývá z hlediska sociálního vývoje jedince označován jako **skupinová izosexuální fáze**, kdy jsou vrstevnické skupiny složeny z jedinců stejného pohlaví a osoby opačného pohlaví jsou aktivně zavrhovány. V této fázi je dominantní potřeba patřit do některé větší sociální vrstevnické skupiny, která má vlastní kulturu, identitu a tradice. Postupem času sílí potřeba intimního párového přátelství, která není ve skupině naplněna a signalizuje **tzv. individuální izosexuální fázi**. Chlapci mezi sebou vytvářejí přátelství založena více na společných zájmech, dívky na hlubší emoční náklonnosti. S biologickými procesy puberty, především hormonálními změnami, dochází k přirozenému zájmu o druhé pohlaví. Tento zájem se mezi vrstevníky nejprve stává předmětem posměšků a vtipkování a představuje přechodnou fázi ve vývoji vztahů mezi vrstevníky. Nejčastěji na přelomu pubescence a adolescence dospívají jedinci do **heterosexuální fáze polygamní**, která je charakteristická prvními skutečnými vztahy dívek a chlapců, které jsou vzrušující a intenzivní, ale zpravidla také nestálé. Výskyt prvních sexuálních zkušeností s druhou osobou je velmi individuální záležitost, ale u většiny lidí spadá právě do této fáze. S dalším vývojem se mění kvalita partnerských vztahů, které stavějí na pevnějších základech vzájemného porozumění a směřují k vytvoření manželského svazku. Tato **etapa zamilovanosti** je pro většinu lidí aktuální na přechodu od adolescence do dospělosti (Langmeier & Krejčířová, 2006). Vztahy mezi chlapci a dívkami, později mezi muži a ženami, jsou důležitým tématem v mnoha obdobích lidské ontogeneze. Největší změny se však odehrávají právě v období dospívání, a proto jsem je zde takto blíže popsala. Nicméně i v dalších fázích života představují vztahy mezi pohlavími důležitou součást života a stejně jako je například socializace celoživotní děj, i vývoj vztahů mezi muži a ženami se vyskytuje napříč celou ontogenezí.

3.5 Vybrané metody zjišťování maskulinity a femininity

„Je takový mužný“ nebo „Je to typická ženská“ jsou výroky, se kterými se asi každý z nás někdy setkal. Jakým způsobem ale můžeme vědeckou metodou zjistit, zda je někdo maskulinní, femininní nebo se neprojevuje z tohoto hlediska vyhraněně? Pohledem do historie psychologie najdeme hned několik metod, které dokáží tyto charakteristiky změřit. Jaký nástroj si vybereme, záleží na tom, jaký koncept maskulinity a femininity uznáváme. **Jednodimenzionální koncepce** říká, že maskulinita a femininita jsou opačné kategorie, které se vymezují protiklady. Člověk nemůže patřit do obou kategorií, navzájem se vylučují. Naopak **vícemimenzionální model** umožňuje jedinci v některých charakteristikách být maskulinní, zatímco v jiných femininní. Maskulinita a femininita neleží na jednom kontinuu. Zvláštním případem je tzv. **mnohoúrovňový model**, který rozlišuje maskulinitu a femininitu na vědomé a nevědomé úrovni (Wyrobková, 2005).

Mezi jednodimenzionální dotazníky se řadí vůbec první test k měření maskulinity a femininity **Attitude Interest Analysis Survey** z roku 1936, který se skládá ze 456 položek se signifikantními rozdíly v odpovědích mužů a žen. Lewis Terman a Catharine Milesová, kteří tento test vytvořili, ho nezaložili na žádné teorii maskulinity a femininity, ale test vycházel pouze z výpovědí vzorku mužů a žen. Pokud na danou položku odpovídali muži odlišně než ženy a naopak, byla položka zařazena do testu jako určující maskulinitu či femininitu (Hale & Finn, 2010). Tento dotazník nenalezl široké uplatnění a příliš se nepoužívá.

V klinické praxi často používaným testem je škála maskulinity v rámci testu **Minnesota Multiphasic Personality Inventory**. 56 položek zjišťuje typické zájmy a chování pro obě pohlaví (Hale & Finn, 2010).

Mezi vícemimenzionální metody měření patří asi nejznámější dotazník **Bem Sex Role Inventory** (BSRI) z roku 1971 (Bem, 1974). Respondent hodnotí na 7 bodové škále nakolik ho vystihuje 60 položek. Výsledkem je stanovení maskulinní, femininní, androgynní nebo nediferencované osobnosti. K popsání jednotlivých typů pracovala Sandra Bemová s pojmy instrumentálnost a expresivnost. Instrumentální znaky se vyskytují ve

větší míře u mužů, souvisejí s cílevědomostí, jsou zaměřeny navenek směrem k zaměstnání a k úspěšnému dokončování úkolů. Mezi charakteristiky instrumentálnosti patří nezávislost, průbojnost, dominance a vůdčí schopnosti. Expresivní znaky jsou naopak ve větší míře zastoupeny u žen, vyznačuje se zaměřeností na lidi, na oblast rodiny a vztahů. Patří sem touha pečovat o ostatní, vřelost, porozumění, soucit a citlivost k ostatním. Kombinacemi různé míry instrumentálnosti a expresivnosti popsala Bemová tyto typy:

- Maskulinní typ se vyznačuje vysokou instrumentálností a nízkou expresivností.
- Femininní typ popisuje nízká instrumentálnost a vysoká expresivnost.
- Androgynní typ vykazuje vysokou instrumentálnost i expresivnost.
- Nediferencovaný typ charakterizuje nízká instrumentálnost i expresivnost.

V roce 1981 zkrátila Bemová původní verzi dotazníku z původních 60 na 30 položek. Tuto adaptaci využiju pro účely svého výzkumu a blíže ji v příslušné kapitole popíšu.

Další vícedimenzionální metodou k měření maskulinity a femininity představuje **Personal Attribute Questionnaire**, osobnostní dotazník zjišťující na 24 bipolárních položkách instrumentálnost (maskulinita), expresivnost (femininita) a androgynnost (maskulinita-femininita) (Hale & Finn, 2010).

Dotazník **The Singapore Androgyny Inventory** sestává ze 45 adjektiv, ke kterým se respondent vyjadřuje na sedmi bodové škále od krajních hodnot nikdy a vždy. Adjektiva reprezentují tři skupiny: maskulinní, femininní a neutrální (Hale & Finn, 2010).

K měření maskulinity a femininity na vědomé a nevědomé úrovni můžeme pak použít **Franck Drawing Completion Test**, který se dá využít i ke měření kreativity (Hale & Finn, 2010)

Na okraj bych ještě zmínila mezikulturní pojetí maskulinity a femininity Geerta Hofstedeho (1998). Koncept je unikátní v tom, že tyto charakteristiky zjišťuje na úrovni celé kultury nikoli jednotlivce. Škála maskulinity popisuje, nakolik jsou v dané společnosti důležitější asertivita, peníze, úspěch, kompetice a materiální bohatství nad péčí, kvalitou života, kooperací a lidmi.

Metod ke měření maskulinity a femininity existuje ještě více, ale toto je přehled těch, které považuji za nejdůležitější. Touto kapitolou ukončím celou teoretickou část práce a dále už se budu věnovat svému výzkumu.

4. Empirická část

4.1 Výzkumná otázka a její operacionalizace

Co si o druhých lidech myslíme, jaké emoce v nás vyvolávají a především, jakým způsobem k tomu dochází? To jsou otázky z oboru sociální kognice, o kterých z části pojednává teoretická část této práce. Jsou to otázky zajímavé, ale také komplexní, s bezbřehým počtem možných výzkumných metod, výběrů respondentů a zkoumaných proměnných. Jak čtenáři napovídá druhá kapitola této práce, budu se ve výzkumné části své diplomové práce věnovat sociální kognici vzhledem k genderu, konkrétně **zda má informace o pohlaví posuzované osoby vliv na hodnocení jejích osobnostních charakteristik pozorovatelem**. Mnohokrát jsem se již setkala se situací, kdy právě pohlaví sloužilo jako filtr upravující názor na vlastnosti osoby, což mě zaujalo natolik, že jsem se rozhodla do této problematiky vnést vlastní nové poznatky. V následujících kapitolách se pokusím odpovědět na otázku: Posuzujeme na základě objektivně shodných informací muže a ženy odlišně v jejich osobnostních charakteristikách?

Operacionalizaci pojmů „objektivně shodné informace“ a „osobnostní charakteristiky“ jsem provedla na základě analýzy dostupných teoretických zdrojů a blíže ji popíši v kapitole o Metodách výzkumu. Jako objektivně shodné informace, které respondenti posuzovali, jsem zvolila životopisy fiktivního muže a fiktivní ženy, které se lišily pouze ve jméně popisované osoby. Osobnostní charakteristiky, které měli respondenti následně hodnotit, jsem specifikovala pomocí zkrácené verze Bem Sex Role Inventory (BSRI) (Bem, 1974). Při vyhodnocování jsem zjišťovala, **zda objektivně shodné informace, prezentované formou fiktivního životopisu, respondenti subjektivně hodnotili odlišně, pokud se jednalo o životopis ženy v kontrastu se životopisem muže**.

Hypotézy

Při formulování výzkumných hypotéz jsem vycházela jednak z dostupné literatury na toto téma, ale také z vlastních zkušeností z této oblasti. **Předpokládala jsem, že na základě objektivně shodných informací, prezentovaných formou životopisu, budou**

respondenti hodnotit danou postavu, ve vybraných osobnostních charakteristikách reprezentovaných položkami dotazníku Bem Sex Role Inventory (Bem, 1974), odlišně s ohledem na fakt, zda to bude žena, či muž. Zároveň jsem se domnívala, že muži budou hodnotit osobu ze životopisu jinak než ženy.

Statistickou analýzu dat jsem provedla se záměrem testovat následující hypotézy:

H₀: Distribuce odpovědí na škálách BSRI pro životopis muže budou shodné s distribucemi odpovědí na odpovídajících škálách BSRI pro životopis ženy.

H_A: Distribuce odpovědí na škálách BSRI pro životopis muže nebudou shodné s distribucemi odpovědí na odpovídajících škálách BSRI pro životopis ženy.

Platnost těchto hypotéz jsem ověřovala pro jednotlivé položky dotazníku zvlášť. Celkem jsem tedy měla 30 pracovních hypotéz, vycházejících ze 30 osobnostních charakteristik dotazníku BSRI.

4.2 Metody výzkumu

Pro sestavení svého dotazníku jsem skloubila dva typy materiálů. Jedním byla **zkrácená verze dotazníku BSRI**, druhým **životopis fiktivní osoby**. Po kvantitativním vyhodnocení dat jsem se ještě rozhodla doplnit interpretaci výsledků o názory několika respondentů na to, jaké informace v textu vnímali odlišně, když se vztahovaly k postavě ženy oproti postavě muže. Jelikož je proces utváření dojmu do značné míry automatický, a subjekt na něj proto nemusí mít realistický náhled, brala jsem tyto postřehy jako podněty pro diskuzi, nikoli jako skutečné důvody statistických výsledků (Nisbett & Wilson, 1977).

Bem Sex Role Inventory

Při hledání vhodné metody, kterou bych mohla použít k zachycení rozdílů mezi hodnocením osobnostních charakteristik postavy ženy a muže, jsem hledala převážně mezi dotazníky k měření maskulinity a femininity. Vycházela jsem při tom z předpokladu, že možné hledané rozdíly se nejspíše projeví u charakteristik, které jsou již jinými

výzkumníky označené za maskulinní, popřípadě femininní. V kapitole 3.5 teoretické části této práce jsem se podrobně věnovala tematice možných metod ke měření maskulinity a femininity a zabývala jsem se v ní i **dotazníkem BSRI**, který jsem zvolila pro výzkumnou část práce.

Tento dotazník patří mezi nejpoužívanější **vícedimenzionální metody** měření maskulinity a femininity. Tyto charakteristiky vnímá jako **dvě odlišné škály**, nikoli jako protilehlé póly jednoho kontinua. To mimo jiné znamená, že z hodnoty jedné charakteristiky nemůžeme automaticky usuzovat na hodnotu té druhé. Původní verze dotazníku se skládá ze 60 položek, které člověk hodnotí **na škále 1 až 7** podle míry, jakou ho charakterizují. Na základě odpovědí pak lze stanovit míru maskulinity, femininity a androgynie jedince. V roce 1981 představila Sandra Bemová kratší, **30-ti položkovou verzi BSRI** se zachovanou původní konstruktovou validitou. Tato verze obsahuje 10 položek sytících skór femininity, 10 maskulinity a 10 položek genderově neutrálních. Rozhodla jsem se ve svém výzkumu použít právě zkrácenou verzi dotazníku, jelikož jsem se obávala nízké návratnosti při použití všech 60 položek. I při použití zkrácené verze jsem dostávala od některých respondentů zpětnou vazbu, že byl dotazník příliš dlouhý na malé množství informací, které měli k dispozici. Text, ze kterého respondenti vycházeli při vyplňování dotazníku, záměrně nebyl natolik podrobný, aby dal respondentovi dostatek informací pro kvalifikovaný odhad při vyplňování. Zajímal mě spíše **dojem, který respondenti z popisované osoby měli** a který jim dal dostatek prostoru pro vlastní názor a interpretaci dat.

Oproti účelu původního sestavení dotazníku, jsem nepoužila dotazník k určování výsledné míry maskulinity, femininity a androgynie u samotných respondentů. Zajímal mě pouze případný **rozdíl mezi hodnotami jednotlivých položek u postavy hodnoceného muže v porovnání s postavou hodnocené ženy**. V roce 2004 vytvořili Dana Fajmonová a Michal Osuský české normy pro BSRI, čímž zároveň poskytli i český překlad jednotlivých položek. Z výsledných 30 položek jsem u 24 použila tento překlad, u 6 položek jsem uvedla vlastní, podle mého názoru výstižnější, variantu.

Životopis

V dostupné literatuře týkající se odlišného hodnocení žen a mužů na základě totožných informací jsem se setkala s několika různými druhy materiálů testujících tyto odlišnosti. Při volbě typu vlastního materiálu jsem se inspirovala minulými výzkumy, které blíže popisují v podkapitole 3.5.1 o stereotypech, a nyní jen krátce připomenu.

Ke zkoumání rozdílného hodnocení žen a mužů na pracovišti využilo již několik výzkumných týmů **životopis** (Correll, Benard & Paik, 2007, Smith, Tabak, Showail, Parka & Kleist, 2005). Pouhou změnou pohlaví u uchazeče o zaměstnání, je tento uchazeč hodnocen rozdílně v oblasti svých kompetencí i výše nabízeného platu. K hodnocení osobnostních charakteristik objektu jsem se v literatuře setkala s **materiály popisujícími konkrétní chování** jedince nebo například **přepis online konverzace** dvou osob s udáním jejich pohlaví (Locksley, 1980, Chan, Mendelsohn, 2010).

Sama jsem pro svůj výzkum chtěla sestavit materiál, který by na jednu stranu poskytl respondentovi dostatek informací o stylu života určité osoby, ale zároveň nechal prostor pro odlišné hodnocení osobnostních charakteristik tohoto jedince. Tím by se ve výsledcích mohl ukázat rozdíl v subjektivním hodnocení shodných informací v mužské a ženské verzi životopisu. **Konkrétní informace** do životopisu jsem volila z nejrůznějších oblastí života **od vzdělání, přes rodinný život, povolání, volný čas, po náboženské vyznání či trestní úhonnost**. Výslednou podobu textu najde čtenář v kapitole Přílohy jako Přílohu č. 1 a č. 2.

Jak jsem výše zmínila, po statistické analýze dat, jsem oslovila několik respondentů ve snaze kvalitativně zjistit, které informace v životopise je vedly k hodnocení dané osoby maskulinně, femininně, popřípadě neutrálně. Tato zjištění uvádím jako možné interpretace výsledků v kapitole Diskuze.

Administrace dat

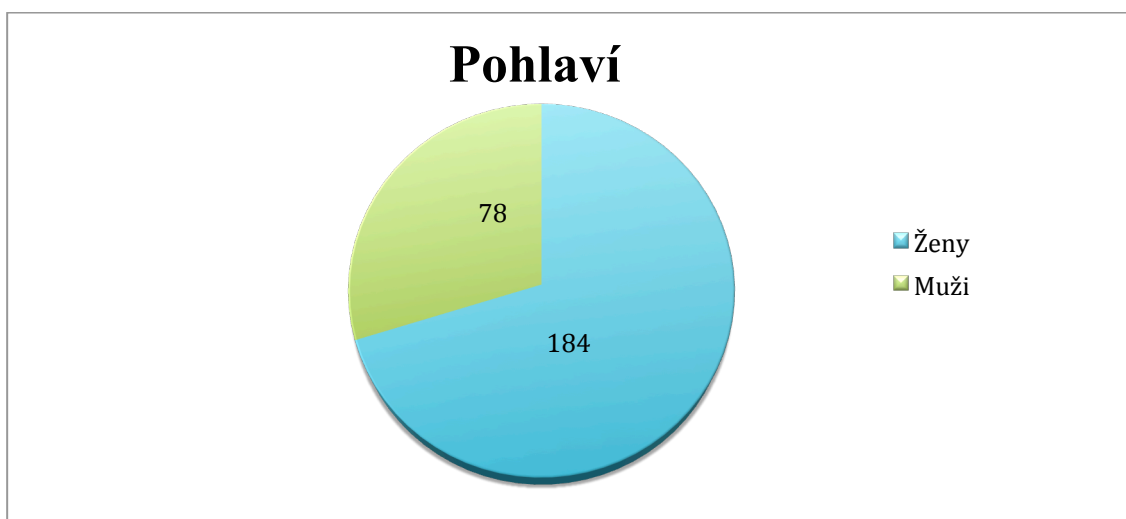
Sestavený dotazník jsem umístila na dobu 12 dní na server vyplnto.cz. Rozřazování respondentů mezi dvě verze testu jsem provedla pomocí otázky o datu narození. Lidé

narození v lichý den vyplňovali verzi o muži, ti v sudý den verzi o ženě. Takto jsem získala **296 dotazníků** a po vyvážení respondentů v obou verzích jsem měla nedostatečný počet mužských respondentů pro využití statistické metody. Opět jsem tedy dotazník publikovala, tentokrát na 10 dní, a získala další **54 vyplněné dotazníky**. Ty doplnily původní a umožnily vyhodnocení dat požadovaným testem.

4.3 Výzkumný soubor

Celkem jsem od respondentů získala **350 dotazníků**, ze kterých jsem následně využila **262 pro analýzu dat**. Důvodem pro značný počet vyřazených dotazníků byla snaha o **vyrovnání vzorku** z hlediska demografických charakteristik respondentů. Demografická skladba respondentů, kteří odpovídali na otázky týkající se postavy muže, tak u vybraných dotazníků odpovídá skladbě respondentů odpovídajících na dotazník ohledně postavy ženy. Některé respondenty jsem do analýzy dat nezařadila kvůli jejich **nízkému věku** (do 18 let). S pomocí grafů nyní popíšu charakteristiky výsledného výzkumného souboru.

Jak je z následujícího grafu patrné, vyplnilo dotazník výrazně více žen než mužů. Konkrétně se jedná o **poměr 7:3**.

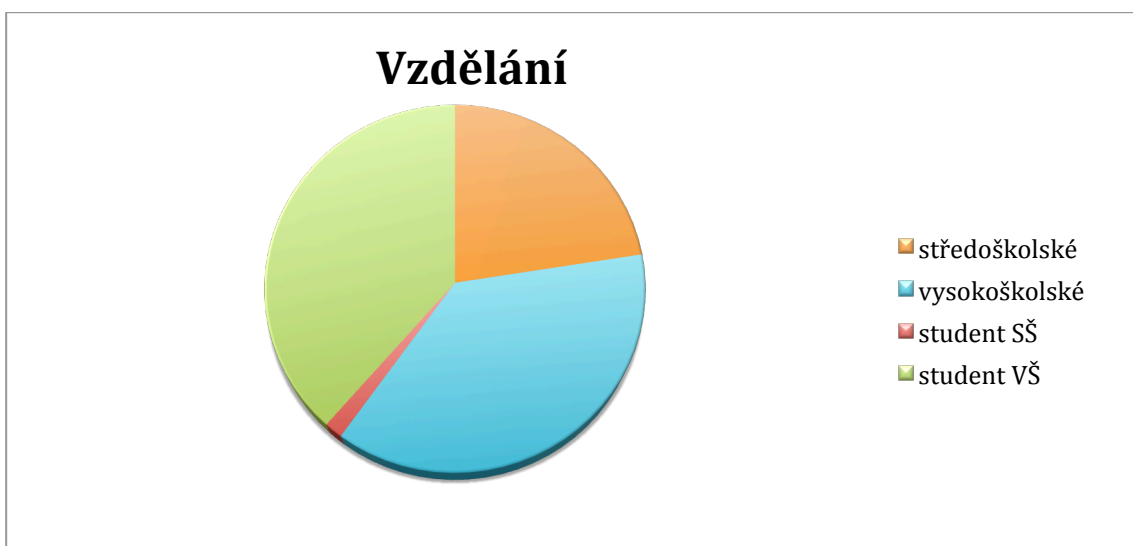
Graf č.1: Rozložení výzkumného souboru dle pohlaví

Z hlediska věkového zastoupení, bylo složení souboru následující. Nejmladším respondentům bylo 18 let, nejstaršímu 66 let. Průměrný věk vzorku dosáhl 29 let se standardní odchylkou 10 let a 6 měsíců.

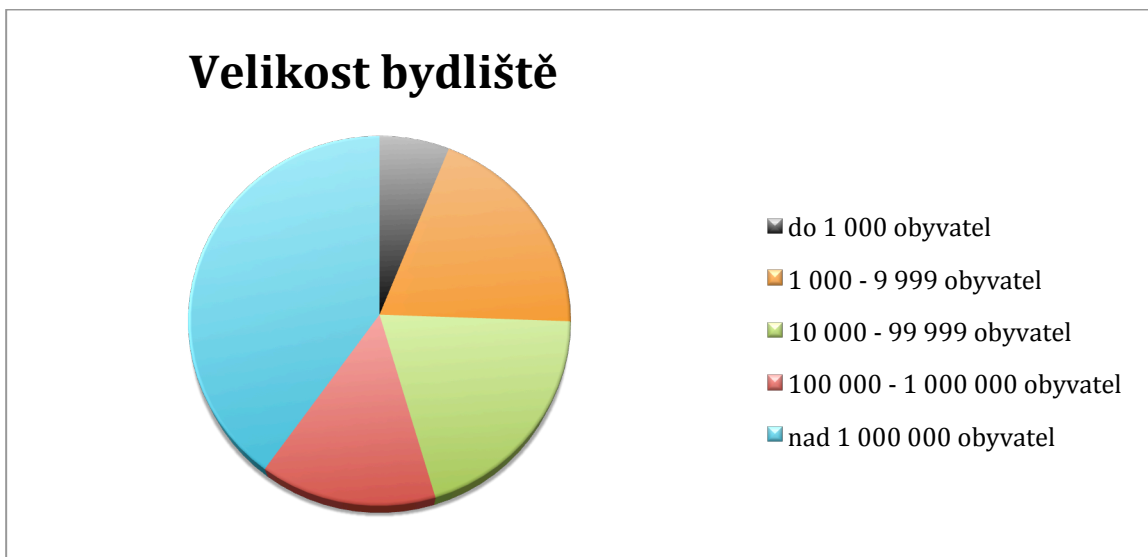
Graf č. 2: Rozložení výzkumného souboru dle věku

Co se týče vzdělanosti, bylo složení respondentů následující. Úroveň základního vzdělání neoznačil v dotazníku žádný člověk.

Graf č. 3: Rozložení výzkumného souboru dle vzdělání

Jako poslední demografickou charakteristiku jsem zjišťovala velikost bydliště, kde aktuálně respondent žije. Největší zastoupení měli lidé z Prahy.

Graf č. 4: Rozložení výzkumného souboru dle velikosti bydliště

4.4 Výsledky

Ještě před statistickým vyhodnocováním výsledků jsem **rozdělila respondenty podle pohlaví**, čímž mi vznikly dvě skupiny, na kterých jsem testovala svou hypotézu. Na základě povahy dat jsem pro vyhodnocení zvolila **Mann-Whitneyho pořadový test**, který jsem administrovala v programu SPSS 22.0.

Muži

Ve skupině mužů jsem měla celkem **78 respondentů**. Podskupina mužů, kteří vyplnili dotazník s mužskou verzí životopisu, byla v demografických charakteristikách vyrovnaná s podskupinou mužů, kteří vyplnili dotazník s ženskou verzí životopisu, obě čítaly 39 lidí. Pomocí Mann-Whitneyho testu jsem zjišťovala, **jestli distribuce odpovědí na škálách BSRI pro životopis muže budou, či nebudou shodné s distribucemi odpovědí na odpovídajících škálách BSRI pro životopis ženy**. Výsledky testu u všech 30 položek uvádím v tabulce č.1.

	obhájí své názory	láskyplný/á	svědomitý/á	nezávislý/á	solidární	náladový/á
Z	-1.989	-0.095	-0.526	-1.366	-0.400	-0.886
p	0.047	0.924	0.599	0.172	0.689	0.376
	asertivní	citlivý/á k potřebám druhých	spolehlivý/á	silná osobnost	chápaní	žárlivý/á
Z	-0.468	-0.367	-0.670	-2.359	-0.746	-0.719
p	0.640	0.714	0.503	0.018	0.456	0.472
	různý/á	soucitný/á	pravdomluvný/á	má vůdcovské dovednosti	ochotný/á utěšovat zraněné city	tajněkářský/á
Z	-2.624	-0.521	-0.829	-3.034	-1.066	-1.753
p	0.009	0.602	0.407	0.002	0.287	0.080
	ochotný/á riskovat	vřelý/á	přizpůsobivý/á	dominantní	něžný/á	ješitný/á
Z	-1.069	-0.077	-0.368	-3.388	-1.478	-0.442
p	0.285	0.939	0.713	0.001	0.139	0.658
	ochotný/á zaujmout stanovisko	má rád/a děti	taktní	agresivní	jemný/á	zakládá si na tradicích
Z	-1.984	-0.603	-0.085	-0.546	-1.299	-2.016
p	0.047	0.546	0.932	0.585	0.194	0.044

Tabulka č. 1: Rozdíly v přisuzování jednotlivých charakteristik mužům a ženám skupinou mužských respondentů.

Barevně jsem označila položky, u kterých se potvrdila odlišná distribuce odpovědí pro mužskou a ženskou verzi životopisu. Na základě těchto výsledků jsem u svého výzkumného souboru mužů přijala alternativní hypotézu pro 7 ze 30 položek BSRI.

- Na 5% hladině významnosti se jednalo o položky
1. **Obhájí své názory;**
 2. **Silná osobnost;**
 3. **Ochotný/á zaujmout stanovisko;**
 4. **Zakládá si na tradicích.**

- Na 1% hladině významnosti šlo o položky
 1. **Rázný/á;**
 2. **Má vůdcovské dovednosti;**
 3. **Dominantní.**

Jakým způsobem se lišily distribuce u těchto položek nyní popíšu. Názorně jsou rozdíly zpracovány jako přílohy č. 3 – č. 9.

Obhajuje své názory

U této položky dotazníku, hodnotili muži ženu z textu jako více obhajující své názory než muže (průměrné hodnoty: 4,33 vs. 3,97).

Silná osobnost

Žena z textu byla oproti muži označena více jako silná osobnost (průměrné hodnoty: 4,26 vs. 3,64).

Rázný/á

Muži hodnotili ženskou postavu jako ráznější než mužskou (průměrné hodnoty: 3,92 vs. 3,33).

Má vůdcovské dovednosti

Žena ze životopisu byla muži hodnocena jako mající vůdcovské dovednosti ve větší míře než muž ze životopisu (průměrné hodnoty: 3,82 vs. 2,95).

Dominantní

Postava ženy byla hodnocena jako dominantnější než postava muže (průměrné hodnoty: 3,59 vs. 2,85).

Ochotný/á zaujmout stanovisko

Muži hodnotili ženu z textu jako spíše ochotnou zaujmout stanovisko než muž z textu (průměrné hodnoty: 4,49 vs. 4,08).

Zakládá si na tradicích

Muž ze životopisu byl hodnocen jako více si zakládající na tradicích než žena ze životopisu (průměrné hodnoty: 4,90 vs. 4,26).

Ženy

Ve skupině žen jsem měla celkem **184 respondentů**. Podskupina žen, které vyplnily dotazník s mužskou verzí životopisu, byla v demografických charakteristikách vyrovnaná s podskupinou žen, které vyplnily dotazník s ženskou verzí životopisu, obě čítaly 92 lidí. Pomocí Mann-Whitneyho testu jsem zjišťovala, **jestli distribuce odpovědí na škálách BSRI pro životopis muže budou, či nebudou shodné s distribucemi odpovědí na odpovídajících škálách BSRI pro životopis ženy**. Výsledky testu u všech 30 položek uvádím v tabulce č. 2.

	obhájí své názory	láskyplný/á	svědomitý/á	nezávislý/á	solidární	náladový/á
Z	-2.029	-0.059	-0.880	-1.453	-1.754	-1.264
p	0.043	0.953	0.379	0.146	0.079	0.206
	asertivní	citlivý/á k potřebám druhých	spolehlivý/á	silná osobnost	chápat	žárlivý/á
Z	-1.920	-1.733	-1.208	-1.168	-0.213	-0.627
p	0.055	0.083	0.227	0.243	0.831	0.530
	rázný/á	soucitný/á	pravdomluvný/á	má vůdcovské dovednosti	ochotný/á utěšovat zraněné city	tajnůstkářský/á
Z	-3.482	-0.526	-0.971	-1.043	-2.697	-0.084
p	0.000	0.599	0.332	0.297	0.007	0.933
	ochotný/á riskovat	vřelý/á	přizpůsobivý/á	dominantní	něžný/á	ješitný/á
Z	-0.915	-1.456	-0.658	-1.520	-0.961	-0.128
p	0.360	0.145	0.510	0.129	0.336	0.898
	ochotný/á zaujmout stanovisko	má rád/a děti	taktní	agresivní	jemný/á	zakládá si na tradicích
Z	-1.704	-1.194	-0.744	-1.369	-0.446	-1.378
p	0.088	0.232	0.457	0.171	0.656	0.168

Tabulka č. 2: Rozdíly v přisuzování jednotlivých charakteristik mužům a ženám skupinou mužských respondentů.

Barevně jsem označila položky, u kterých se potvrdila odlišná distribuce odpovědí pro mužskou a ženskou verzi životopisu. Na základě těchto výsledků jsem u svého výzkumného souboru žen přijala alternativní hypotézu pro 3 ze 30 položek BSRI.

- **Na 5% hladině významnosti se jednalo o položku**

1. **Obhajuje své názory.**

- **Na 1% hladině významnosti šlo o položky**

1. **Rázný/á;**

2. **Ochotný/á utěšovat zraněné city.**

Jakým způsobem se lišily distribuce u těchto položek nyní popíšu. Názorně jsou rozdíly zpracovány jako přílohy č. 10 – č. 12.

Obhajuje své názory

Ženy hodnotily ženu ze životopisu jako spíše obhajující své názory než muž ze životopisu (průměrné hodnoty: 4,38 vs. 3,96).

Rázný/á

Postava ženy byla ženami hodnocena jako ráznější než postava muže (průměrné hodnoty: 3,87 vs. 3,21).

Ochotný/á utěšovat zraněné city

Ženy vnímaly ženu ze životopisu jako ochotnější utěšovat zraněné city než muže ze životopisu (průměrné hodnoty: 4,72 vs. 4,32).

Při dalším pohledu na výsledky mě zajímalo, jakého typu byly položky se signifikantním rozdílem v hodnocení verzí životopisu.

Dotazník BSRI byl sestaven tak, aby ve vyrovnaném poměru obsahoval maskulinní, femininní a genderově neutrální charakteristiky. Zkrácená verze BSRI obsahuje:

10 položek sytících skór maskulinity	10 položek sytících skór femininity	10 genderově neutrálních položek
Obhajuje své názory	Láskyplný/á	Svědomitý/á
Nezávislý/á	Solidární	Náladový/á
Asertivní	Citlivý/á k potřebám druhých	Spolehlivý/á
Silná osobnost	Chápající	Žárlivý/á
Rázný/á	Soucitný/á	Pravdomluvný/á
Má vůdcovské dovednosti	Ochotný utěšovat zraněné city	Tajnůstkářský/á
Ochotný/á riskovat	Vřelý/á	Přizpůsobivý/á
Dominantní	Něžný/á	Ješitný/á
Ochotný/á zaujmout stanovisko	Má rád/a děti	Taktní
Agresivní	Jemný/á	Zakládá si na tradicích

Tabulka č. 3: Jednotlivé položky zkrácené verze BSRI podle jejich náležitosti do maskulinní, femininní, či genderově neutrální skupiny.

Pokud se na výsledky podívám z hlediska rozdělení do těchto 3 kategorií, je patrné, že muži hodnotili ženu ze životopisu na 6 z 10 maskulinních položek signifikantně výše co do míry maskulinity. U zbylých 4 položek byl tento trend shodný, hodnoty však nebyly u odlišných verzí životopisu signifikantně rozdílné. V Přílohách uvádím deskriptivní statistiku ke všem položkám BSRI. V této fázi analýzy dat porovnávám průměrné hodnoty u jednotlivých položek. U femininních výroků nebyl patrný žádný trend v porovnání dvou verzí životopisů. U některých položek skórovala výše postava ženy (4 výroky), u některých postava muže (6 výroků), u žádné však nebyl rozdíl signifikantní.

Ženy v 9 z 10 položek sytících skór femininity hodnotily postavu muže vyšším číslem, tyto rozdíly však nebyly signifikantní. Jediná položka, kde naopak hodnotily ženu jako femininnější, se ukázala být signifikantní. Stejně jako u mužských respondentů, i ženy hodnotily ženu ze životopisu ve všech 10 položkách jako maskulinnější než muže. U dvou položek (Obhajuje své názory; Rázný/á) byl tento rozdíl signifikantní.

Z tohoto bližšího pohledu na výsledky, když neberu v potaz nereprezentativnost vzorku a skutečně se dívám jen na konečné hodnoty, na mě jako nejvýznamnější působí **shoda v tendenci vnímání mužů i žen ohledně maskulinních rysů hodnocené osoby**. Muži měli tendenci hodnotit muže ze životopisu jako méně maskulinního než postavu ženy ve více případech než tomu bylo u žen respondentek. Zajímavé je, že žádná podobná shoda se neukázala u femininních charakteristik. U těch byl pouze rozdíl mezi mužskými a ženskými respondenty. Ženy vnímaly postavy ze životopisu v jejich femininních charakteristikách konstantněji, ve smyslu, že muže vnímaly ve většině případů jako nesignifikantně femininnějšího než ženu. Muži naproti tomu někdy hodnotili muže jako femininnějšího jindy ženu jako femininnější.

4.5 Diskuze

Při posuzování vlastností u konkrétních lidí často a **automaticky saháme po stereotypech**, které se vážou ke skupině, do které si jedince zařadíme. Následně jsme těmito stereotypy ovlivněni i při zpracovávání konkrétních informací o daném člověku. Stejná kategorie může navíc **nabývat různého významu** ve spojení s některou další (Kunda, Sinclair & Griffin, 1997). Pokud to vztáhnou na problematiku svého výzkumu, může platit, že „žena“ a „rázná“ evokuje jiné příklady chování než spojení kategorií „muž“ a „rázný“. Z dostupné literatury je patrné, že kategorie genderu k sobě váže řadu **stereotypních osobnostních charakteristik** (McKee & Sheriffs, 1957; Best, 2009; Bambasová, 2002). S ženami máme spjaté vlastnosti jako submisivní, přívětivá, citlivá, dobrosrdečná či závislá. Kategorie muž nám naopak evokuje vlastnosti jako dominantní, silný, nezávislý, rázný nebo dobrodružný. Takto jednoduše vypadá situace v případě, že o jedinci nemáme jiné informace než právě jeho pohlaví a jen z něj máme usuzovat na jeho vlastnosti. Ve chvíli, kdy však máme o osobě kromě jejího pohlaví i jiné údaje, se stává

proces usuzování na její vlastnosti složitější. **Efekt stereotypů je rozředen**, v některých případech dokonce zcela vymizí a jedinci odlišného pohlaví jsou hodnoceni shodně (Locksley, 1980). **Tomuto zjištění odpovídají z velké části i výsledky mého výzkumu**, kde jsem zamítla alternativní hypotézu u většiny ze 30 hodnocených vlastností. Naproti tomu ale výsledky také ukázaly **některé charakteristiky, pro jejichž přisouzení jedinci hrálo jeho pohlaví zásadní roli**. U ženských respondentek to byly vlastnosti: Obhajuje své názory; Rázný/á; Ochotný/á utěšovat zraněné city. U mužských respondentů to byly vlastnosti: Obhajuje své názory; Silná osobnost; Rázný/á; Má vůdcovské dovednosti; Dominantní; Ochotný/á zaujmout stanovisko; Zakládá si na tradicích. V odborné literatuře existuje jen minimum výzkumů na téma hodnocení osobnostních charakteristik u mužů a žen na základě objektivně shodných údajů, se kterými bych mohla konfrontovat své výsledky. Vysledovat obecné tendence v této problematice je o to složitější, že vždy záleží na výběru hodnocených charakteristik, na povaze předložených informací a na charakteristikách výzkumného souboru. Podle výsledků Chana & Mendelsohna (2010) vede udání **ženského pohlaví u hodnocených objektů k vyššímu skóre femininity, nižšímu skóre maskulinity a vyššímu skóre svolnosti** (vřelý, laskavý, soucitný a obrácené skóre neemotivní) než v případě udání mužského pohlaví. Snad kvůli odlišné formě i obsahu hodnoceného textu **neodpovídají tyto výsledky mému zjištění**, kde platila u některých položek signifikantní a u zbylých statisticky nesignifikantní tendence vnímat muže jako méně maskulinního oproti ženě.

Abych lépe porozuměla svým výsledkům a dokázala je co nejvýstižněji interpretovat, kvalitativně jsem se doptávala 8 respondentů na možné příčiny statistických výsledků. Obě skupiny původních 262 respondentů se shodly na dvou maskulinních rysech, které vnímaly více u postavy ženy ze životopisu než u postavy muže. Jednalo se o položky **Obhajuje své názory a Rázný/á**. Zajímaly mě tedy konkrétní názory, proč na základě mnou vytvořeného životopisu hodnotili respondenti muže jako méně obhajujícího své názory a méně rázného. Všichni takto poptaní respondenti vnímali muže obecně jako méně maskulinnějšího než ženu, zejména kvůli důrazu na **rodinný život a aktivity orientované na chod domácnosti**. Aby muže hodnotili jako maskulinního očekávali by, že v životopise bude důraz na profesní život a „akčnější“ záliby (nikoli vaření či chování morčete a rybiček). Naopak **pro ženu byly vnímány údaje, že procestovala severní a východní**

Evropu, chodí na bowling a pracuje na Ministerstvu dopravy jako maskulinní, zatímco pro muže byly tyto samé informace okomentovány jako „normální“. Tyto úvahy mě vedly k otázce, proč u obou skupin respondentů nebyl muž vnímán jako femininnější než žena. Až na výjimky uváděli lidé, že při hodnocení vlastností zahrnutých v dotazníku BSRI pod skóre femininity, nevnímají odlišné nároky na muže a ženy. Například chování muže, které na ně působí jako láskyplné, hodnotí jako stejně láskyplné, i když se jedná o chování ženy. Jeden dotazovaný uvedl: „V dnešní době jsou kladeny rozporuplné nároky na muže. Na jedné straně musí být citlivý a rodinný typ a na druhé straně to musí být chlap a ne podpantoflák“. Jiná respondentka měla názor, že historicky došlo k posunu vnímání femininity, ale už méně maskulinity. Uvažovala, že před 50 lety by muž z mého životopisu byl vnímán rozhodně jako femininnější než žena, a to zejména kvůli jeho zapojení do chodu domácnosti a péče o děti. V dnešní době jsou v tomto ohledu role vyrovnanější a muž proto není vnímán jako femininnější, když vykazuje tyto rysy. Kvalitativní pohled do této problematiky je rozhodně zajímavý a zasloužil by si větší pozornost. V rámci této práce sloužil jen jako **námět pro možné interpretace výsledků**. Odlišné hodnocení osobnostních charakteristik u mužů a žen je podmíněno kulturou, hodnotami a stereotypy dané společností a je třeba je v tomto kontextu interpretovat. Z mých výsledků lze konstatovat, že **máme na muže a ženy odlišné nároky při posuzování některých jejich osobnostních charakteristik**. Přinést konkrétnější poznatky do této problematiky může být námětem pro další výzkumné práce.

Nyní se ohlédnou za spornými momenty svého výzkumu, upozorním na jeho úskalí a slabá místa, navrhu způsoby jejich korekce a také možné budoucí směřování výzkumu v dané tematicce.

V teoretické části práce jsem věnovala značnou pozornost faktu, že gender je sociální konstrukt, a proto veškeré metody jeho zkoumání a měření záleží na **definování tohoto pojmu a vymezení charakteristik, které ho utvářejí**. Tuto fázi svého výzkumu proto považuji za zásadní a také nejsnáze zpochybnitelnou. Volba metody, kterou jsem zjišťovala odlišné hodnocení osobnostních charakteristik u žen a mužů, skýtala jeden z momentů, který výrazně ovlivnil výsledky výzkumu, jelikož nastavil jeho závisle proměnné. Při výběru konkrétních osobnostních charakteristik jsem zvolila zkrácenou verzi

dotazníku BSRI, který neobsahuje položky vycházející z konkrétní teorie osobnosti, ale zakládá se na předvýzkumu autorky testu. Tento dotazník se dočkal nemalé kritiky ohledně své validity, jelikož se v některých případech ukazovalo, že spíše než maskulinitu, feminitu a androgynii měří instrumentalitu a expresivitu. Jelikož jsem nezjišťovala výsledné hodnocení postavy ze životopisu, ale rozdíl v hodnocení muže a ženy, nepředstavovala pro mě tato námitka problém. Spíše jsem se zabývala tím, zda použité charakteristiky tvoří reprezentativní výběr, který může dobře postihnout případné odlišnosti v hodnocení. Jestliže bych měla vzorek motivovaných respondentů, ochotných věnovat vyplňování dotazníku větší množství času, rozšířila bych seznam položek a zkombinovala některou metodu k měření **Big 5 s původní 60-ti položkovou verzí dotazníku BSRI**.

Při designování výzkumu jsem se nejvíce potýkala se sestavováním textu popisujícího následně hodnocenou osobu. Inspirovala jsem se v zahraničních výzkumech na podobná témata a jako nejvhodnější pro můj výzkum mi přišel životopis. Snažila jsem se vytvořit text, který by respondentům nastínil obrázek popisovaného jedince, ale přitom jednotlivé informace nebyly natolik významné a zásadní, že by ovlivnily celkovou představu o tomto člověku, ať ženě nebo muži. Zpětně je už nemožné vysledovat, které informace vedly respondenty k jejich hodnocení v konkrétních položkách, což by mohlo být přínosné pro další výzkumy na toto téma. Je otázka, zda by jiný výchozí text vyprodukoval podobné výsledky, nebo je jejich povaha závislá právě na podobě vstupních informací. K podání odpovědi by bylo potřeba sestavit několik různých variant shodných textů a dále s nimi postupovat obdobně jako v případě mého výzkumu. Shodnost podnětového materiálu byla výchozím požadavkem pro tento výzkum, bez ní by nebylo možné porovnávat výsledky vzhledem k genderu postavy.

Už jsem narazila na potřebu vhodné **motivace respondentů** k dobrému zvládnutí výzkumu. Při sběru dat jsem se s nedostatečnou motivací setkávala poměrně často, řada lidí začala dotazník vyplňovat, ale při zobrazení všech položek potřebných k odevzdání, vyplňování předčasně ukončila. **Způsob administrace** výzkumných materiálů vnímám jako jeden z dalších limitů své práce. Volba online prostředí pro získání odpovědí mi znemožnila kontrolu nad nežádoucími proměnnými spojenými se sběrem dat. Respondenti měli k dotazníku přístup v kteroukoli denní dobu, v jakémkoli prostředí, jejich pozornost

mohla být rozptylována jinými činnostmi, na vyplňování jednoho dotazníku se mohlo podílet více osob, lidé mohli dotazník vyplňovat libovolně dlouhou dobu nebo mohli například celý test brát jako recesi. Některé tyto proměnné by mohly být eliminovány osobním kontaktem s respondenty během sběru dat. Na druhou stranu by tato varianta vyžadovala mnohem více času a přišla bych tím o respondenty, kteří se o výzkumu dozvěděli skrze platformu zobrazující dotazník.

Jako závažný nedostatek výzkumu vnímám **nereprezentativní vzorek respondentů**, a to zejména v oblasti pohlaví. Bohužel se mi nepodařilo získat více mužů a přiblížit jejich počet množství žen. I z tohoto důvodu bylo vhodnější testovat hypotézu zvláště na vzorku mužů a žen. V případě, že by bylo zhruba stejné zastoupení obou pohlaví, mohlo by být zajímavé provést analýzu na celém vzorku bez ohledu na pohlaví a zjistit, zda lze vysledovat některé charakteristiky, které hodnotíme odlišně i v rámci tohoto, pohlavně nediferencovaného vzorku. Ani co se týče věku, vzdělanosti nebo velikosti bydliště není mnou získaný výzkumný soubor reprezentativní. Tento fakt lze přičíst na vrub zvolené metodě získání respondentů, **samovýběru**. Lze proto tuto práci brát spíše jako **explorativní pohled** do problematiky odlišného hodnocení žen a mužů na základě objektivně shodných údajů. Přestože se mi podařilo u dvou položek BSRI (Obhajuje své názory a Rázný/á) přijmout alternativní hypotézu zároveň na ženském i mužském vzorku respondentů, neodvážila bych se tento poznatek generalizovat na jinou než vybranou populaci.

Pro budoucí výzkum této tematiky bych se zaměřila na definování oblastí, ve kterých v konfrontaci se shodnými informacemi hodnotíme muže a ženy odlišně. Přínosem by jednoznačně mohl být **kvalitativní výzkum**, který by nejprve pomohl zmapovat tyto oblasti, které by se posléze mohly kvantitativně testovat. Zpětně hodnotím, že jsem vzala vstup do problematiky příliš zešíroka. Bez předchozího kvalitativního průzkumu je dle mého názoru obtížné a časově náročné na vypovídajícím vzorku respondentů zjišťovat možné rozdíly. Pro chápání genderu a potažmo genderových stereotypů je typické, že je dobově i místně proměnlivé. Veškeré pracně získané poznatky je proto třeba prověřovat po určitém časovém odstupu i se změnou zeměpisné polohy. To představuje nemalé komplikace ve snaze porozumět, jakým způsobem jsou shodné informace hodnoceny odlišně, když se týkají mužů, nebo žen.

5. Závěr

Cílem této práce bylo zmapovat tematiku odlišného hodnocení vybraných osobnostních charakteristik u mužů a žen na základě shodných údajů. Jedná se o velmi komplexní problematiku, která kloubí poznatky z oboru sociální kognice s genderovými aspekty lidského života.

Teoretickou část jsem proto vyrovnaným dílem věnovala sociálnímu poznávání a genderu. Konkrétně jsem se postupně zabývala definicí sociálního poznávání, procesem utváření dojmu, atribucemi, sociálními schématy, vlivem afektu na sociální kognici, vymezením pojmu gender a pohlaví, rozdíly mezi pohlavími, původem těchto rozdílů, vývojem genderové identity v ontogenezi a metodami ke měření maskulinity a femininity. Největší pozornost jsem zaměřila na genderové stereotypy a osobnostní rozdíly mezi pohlavími, jelikož tato témata úzce souvisí s námětem empirické části mé práce.

V rámci **výzkumu** jsem po operacionalizaci užitých pojmů testovala hypotézu, zda distribuce odpovědí na škálách dotazníku Bem Sex Role Inventory bude odlišná v případě hodnocení muže a ženy popsaných formou životopisu s využitím shodných informací. Po rozdělení respondentů na muže a ženy jsem v těchto dvou skupinách pomocí Mann-Whitneyho pořadového testu porovnávala výše zmíněné distribuce. U mužského vzorku jsem přijala alternativní hypotézu u 7 položek (Obhájí své názory; Silná osobnost; Ochotný/á zaujmout stanovisko; Zakládá si na tradicích; Rázný/á; Má vůdcovské dovednosti a Dominantní), u ženského vzorku to byly 3 položky (Obhájí své názory, Rázný/á a Ochotný/á utěšovat zraněné city). Při analýze průměrných hodnot jednotlivých položek s ohledem na jejich maskulinní, femininní, či genderově neutrální povahu, jsem zjistila, že muži i ženy hodnotili ženu ze životopisu jako maskulinnější než muže ze životopisu. Tento trend bych nejspíše přičetla odlišným nárokem na muže a ženy při hodnocení jejich maskulinních rysů.

V každém případě bych doporučila **blíže zkoumání** možných oblastí, ve kterých hodnotíme muže a ženy odlišně. Kvalitativní výzkum by mohl nabídnout zajímavé výsledky, které ten kvantitativní nemůže postihnout. Zároveň by bylo přínosné získat

reprezentativní výzkumný soubor, nebo se při sběru dat soustředit na konkrétní populaci. Tato práce je v českém prostředí pouhým prvním krokem k porozumění dané problematice, která si rozhodně zaslouží další pozornost.

6. Použitá literatura

Autorský kolektiv pracovníků Českého statistického úřadu a státních institucí spravujících datové zdroje. (2012). Zaostřeno na ženy a muže 2012 [online]. In *czso.cz*. [cit. 7.1.2014]. Dostupné z WWW: <http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/publ/1413-12-r_2012>.

Asch, S. E. (1946). Forming impressions of personality. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 41, 258-290.

Bambasová, J. (2002). *Gendrové stereotypy – mýtus nebo skutečnost*. Nepublikovaná diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova.

Bargh, J. A. (1997). The automaticity of everyday life. In Wyer, J. R. S. (Ed.), *Advances in social cognition* (Vol. 10, 1-61). Mahwah, NJ: Erlbaum.

Bargh, J. A., & Pietromonaco, P. (1982). Automatic information processing and social perception: The influence of trait information presented outside of conscious awareness on impression formation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 43, 437-449.

Bauman, K. P., & Geher, G. (2002). We Think You Agree: The Detrimental Impact of the False Consensus Effect on Behavior. *Current Psychology*, 21, 293-318.

Baumgartner, F. (2008). Sociální poznávání. In Výrost, J. & Slaměník, I. (Eds.), *Sociální psychologie*. Praha: Grada.

Beall, A. E. (1993). A Social Constructionist View of Gender. In Beall, A. E. & Sternberg, R. J. (Eds.), *The psychology of gender* (127-147). New York: Guilford Press.

Bem, S. L. (1974). The measurement of psychological androgyny. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 42 (2), 155-162.

Bem, S. L. (1981). *Bem sex role inventory professional manual*. Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press.

Bem, S. L. (1993). *In the lenses of gender: Transforming the debate on sexual inequality*. New Haven, CT: Yale University Press.

Berry, D. S. (1991). Accuracy in social perception: Contributions of facial and vocal information. *Journal of Personality and Social Psychology*, *61*, 298-307.

Best, D. L. (2009). Another View of the Gender-Status Relation. *Sex Roles*, *61* (5/6), 341-351.

Best, D. L., & Williams, J. E. (1993). A Cross-Cultural Viewpoint. In Beall, A. E. & Sternberg, R. J. (Eds.), *The psychology of gender* (215-248). New York: Guilford Press.

Biernat, M., & Manis, M. (1994). Shifting standards and stereotype-based judgments. *Journal of Personality and Social Psychology*, *66*, 5-20.

Bless, H. (2000). The interplay of affect and cognition: The mediating role of general knowledge structures. In Forgas, J. P. (Ed.), *Feeling and thinking: The role of affect in social cognition*. New York: Cambridge University Press.

Bodenhausen, G. V. (1990). Stereotypes as judgmental heuristics: Evidence of circadian variations in discrimination. *Psychological Science*, *1*, 319-322.

Bodenhausen, G. V., Kramer, G. P., & Süsler, K. (1994). Happiness and stereotypic thinking in social judgment. *Journal of Personality and Social Psychology*, *66*, 621-632.

Bourke, R. (2002). Gender differences in personality among adolescents. *Psychology, Evolution & Gender*, *4*, 31-41.

Brewer, M. B. (1988). A dual process model of impression formation. In Srull, T. K. & Wyer, R. S. (Eds.), *Advances in social cognition* (Vol. 1, 1-36). Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Brewer, M. B., Dull, V., & Lui, L. (1981). Perceptions of the elderly: Stereotypes as prototypes. *Journal of Personality and Social Psychology*, *41*, 656-670.

Cantor, N., & Mischel, W. (1977). Traits as prototypes: Effects on recognition memory. *Journal of Personality and Social Psychology*, *35*, 38-48.

Cattell, R. B. (1973). *Personality and Mood by Questionnaire*. Champaign, IL: Institute for Personality and Ability Testing.

Chan, W., & Mendelsohn, G. A. (2010). Disentangling stereotype and person effects: Do social stereotype bias observer judgment of personality? *Journal of Research in Personality*, *44* (2), 251-257.

Claes, M. T. (1999). Women, men, and management styles. *International Labour Review*, *138* (4), 431-446.

Clark, M. S., & Isen, A. M. (1982). Towards understanding the relationship between feeling states and social behavior. In Hastorf, A. H., & Isen, A. M. (Eds.), *Cognitive social psychology* (73-108). New York: Elsevier-North Holland.

Clearfield, M. W., Nelson, N. M. (2006). Sex differences in Mothers's Speech and Play Behavior with 6-, 9-, and 14-Month-Old Infants. *Sex Roles*, *54*, (1/2), 127-137.

Cohen, C. E. (1981). Person categories and social perception: Testing some boundaries of the processing effects of prior knowledge. *Journal of Personality and Social Psychology*, *40*, 441-452.

Cornell, E. H. (1974). Infants' discrimination of photographs of faces following redundant presentations. *Journal of Experimental Child Psychology*, *18* (1), 98–106.

Correll, S. J., Benard, S., & Paik, I. (2007). Getting a job: Is there a motherhood penalty?. *American Journal of Sociology*, *112* (5), 1297–1338.

Costa, P. T., Jr., Terracciano, A., & McCrae, R. R. (2001). Gender Differences in Personality Traits Across Cultures: Robust and Surprising Findings. *Journal of Personality and Social Psychology*, *81* (2), 322-331.

Darley, J. M., & Gross, P. H. (1983). A hypothesis-confirming bias in labeling effects. *Journal of Personality and Social Psychology*, *44*, 20-33.

Devine, P. G. (1989). Stereotypes and prejudice. Their automatic and controlled components. *Journal of Personality and Social Psychology*, *56*, 5–18.

Eagly, A. H. (1987). *Sex differences in social behavior: A social-role interpretation*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Eagly, A. H., Steffen, V. J. (1986). Gender and aggressive behavior: A meta-analytic review of the social psychological literature. *Psychological Bulletin*, *100*, 309-330.

Ellis, H. C., & Ashbrook, P. W. (1988). Resource allocation model of the effects of depressed mood states on memory. In Fiedler, K., & Forgas, J. P. (Eds.), *Affect, cognition, and social behavior* (25-43). Toronto: Hogrefe.

Esses, V. M., & Zanna, M. P. (1995). Mood and the expression of ethnic stereotypes. *Journal of Personality and Social Psychology*, *69*, 1052-1068.

Fagot, B. I. (1978). The influence of sex of child on parental reactions to toddler children. *Child Development*, *49* (2), 459-465.

- Faraj, A. H. (1988). Language acquisition and development in infants. *Early Child Development & Care*, 39, 21-32.
- Fast, I. (1993). Aspects of Early Gender Development: A Psychodynamic Perspective. In Beall, A. E. & Sternberg, R. J. (Eds.), *The psychology of gender* (173-193). New York: Guilford Press.
- Feingold, A. (1994). Gender Differences in Personality: A Meta-Analysis. *Psychological Bulletin*, 116 (3), 429-456.
- Festinger, L. (1957). *A theory of cognitive dissonance*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Fiske, S. T., & Linville, P. W. (1980). What does the schema concept buy us? *Personality and Social Psychology Bulletin*, 6, 543-557.
- Fiske, S. T., Neuberg, S. L. (1990). A continuum of impression formation, from category-based to individuating processes: Influences of information and motivation on attention and interpretation. In Zanna, M. (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology* (Vol. 23, 1-74.) San Diego, CA: Academic Press.
- Fiske, S., & Taylor, S. (1984). *Social cognition*. New York: Random House.
- Fitch, R. H., Miller, S., & Tallal, P. (1997). Neurobiology of speech perception. *Annual Review of Neuroscience*, 20, 331-353.
- Forgas, J. (2009). Affect, Cognition, and Interpersonal Behavior: The Mediating Role of Processing Strategies. In Forgas, J. (Ed.), *Affect and Social Cognition* (295-320). NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

Freud, S. (1959). On the sexual theories of children. In J. Strachey (Ed. a Trans.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. 9, pp. 205-226). London: Hogarth Press.

Furr, R. M., & Funder, D. C. (2004). Situational similarity and behavioral consistency: Subjective, objective, variable-centered, and person-centered approaches. *Journal of Research in Personality*, 38 (5), 421-447.

Gerber, G. L. (2009). Status, Personality and Gender Stereotyping: Response to Commentators. *Sex Roles*, 61 (5/6), 352-360.

Gewertz, D. (1981). A Historical Reconsideration of Female Dominance among the Chambri of Papua New Guinea. *American Ethnologist*, 8, 94-106.

Gilbert, D. T., & Hixon, J. G. (1991). The trouble of thinking: Activation and application of stereotypic beliefs. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60, 509-517.

Gilovich, T. (1987). Secondhand information and social judgment. *Journal of Experimental Social Psychology*, 23, 59-74.

Gilovich, T., Keltner, D., Chen, S., & Nisbett, R. E. (2013). *Social Psychology*. NY: W. W. Norton & Company, Inc.

Goldberg, P.A. (1968). Are women prejudiced against women? *Trans-action*, 5 (5), 28-30.

Greenwald, A. G., & Banaji, M. R. (1995). Implicit social cognition: Attitudes, self-esteem, and stereotypes. *Psychological Review*, 102, 4-27.

Hale, M., & Finn, S. E. (2010). *Masculinity and femininity in the MMPI-2 and MMPI-A*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Hall, J. A. (1984). *Nonverbal sex differences: Communication accuracy and expressive style*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.

Heider, F. (1958). *The psychology of interpersonal relations*. New York: Wiley.

Hofstede, G. (1998). *Masculinity and femininity: The taboo dimension of national cultures*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Isen, A. M. (1987). Positive affect, cognitive processes, and social behavior. In Berkowitz, L. (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (Vol. 20, 203-253). New York: Academic Press.

Jacklin, C. N., Snow, M. E., & Maccoby, E. E. (1981). Tactile sensitivity and muscle strength in newborn boys and girls. *Infant Behavior & Development*, 4, 261-268.

Janowsky, J. S. (1989). Sexual dimorphism in the human brain: Dispelling the myths. *Developmental Medicine and Child Neurology*, 31, 257-263.

Jones, E. E., & Davis, K. E. (1965). From acts to dispositions: The attribution process in person perception. In Berkowitz, L. (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (Vol. 2). New York: Academic Press.

Jones, E. E., & Harris, V. A. (1967). The attribution of attitudes. *Journal of Experimental Social Psychology*, 3, 1-24..

Jones, E. E., & Nisbett, R. E. (1972). The actor and the observer: Divergent perceptions of the causes of behavior. In Jones, E. E., Kanouse, D. E., Kelley, H. H., Nisbett, R. E., Valins, S., & Weiner, B. (Eds.), *Attribution: Perceiving the causes of behavior*. Morristown, NJ: General Learning Press.

- Kahn, A. S., & Yoder, J. D. (1989). The psychology of women and conservatism: Rediscovering social change. *Psychology of Women Quarterly*, 13 (4), 417-432.
- Kahneman, D., & Tversky, A. (1972). Subjective probability: A judgment of representativeness. *Cognitive Psychology*, 4, 207-232.
- Kahneman, D., & Tversky, A. (1973). Availability: A heuristic for judging frequency and probability. *Cognitive Psychology*, 4, 207-232.
- Karsten, H. (2006). *Ženy – muži: genderové role, jejich původ a vývoj*. Praha: Portál.
- Kelley, H. H. (1973). The process of causal attribution. *American psychologist*, 28 (2), 107-128.
- Kemper, T. D. (1990). *Social structure and testosterone*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Kenrick, D. T., & Trost, M. R. (1993). The Evolutionary Perspective. In Beall, A. E., & Sternberg, R. J. (Eds.), *The psychology of gender* (148-172). New York: Guilford Press.
- Kessler, S. J., & McKenna, W. (1978). *Gender: An ethnomethodological approach*. New York: Wiley.
- Kling, K. C., Hyde, J. S., Showers, C. J., & Buswell, B. N. (1999). Gender differences in self-esteem: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 125 (4), 470-500.
- Kohlberg, L. (1966). A cognitive developmental analysis of children's sex role concepts and attitudes. In Goslin, D. A. (Ed.), *The development of sex differences* (82-173). Stanford, CA: Stanford University Press.

Kunda, Z., & Oleson, K. (1997). When exceptions prove the rule: How extremity of deviance determines deviants' impact on stereotypes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72, 965-979.

Kunda, Z. (2000). *Social cognition: making sense of people*. Cambridge, London: Bradford Book.

Kunda, Z., & Thagard, P. (1996). Forming impressions from stereotypes, traits, and behaviors: A parallel-constraint-satisfaction theory. *Psychological Review*, 103, 284-308.

Kunda, Z., Sinclair, L., & Griffin, D. (1997). Equal ratings but separate meanings: Stereotypes and the construal of traits. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72, 720-734.

Lakoff, R. T. (1975). *Language and Women's Place*. New York: Harper Colophon.

Langmeier, J., & Krejčířová, D. (2006). *Vývojová psychologie*. Praha: Grada Publishing.

Levenson, H., Burford, B., Bonno, B., & Davis, L. (1975). Are women still prejudiced against women? A replication and extension of Goldberg's study. *The Journal of Psychology*, 89 (1), 67-71.

Lieberman, S. (2010). Make the Most of Communication Differences. *Communication Briefings*, 29, 9-10.

Lippa, R. (2009). *Pohlaví – příroda a výchova*. Praha: Academia.

Lippa, R. (2010). Sex Differences in Personality Traits and Gender-Related Occupational Preferences across 53 Nations: Testing Evolutionary and Social-Environmental Theories. *Arch Sex Behav*, 39, 619-636.

Locksley, A., Borgida, E., Brekke, N., & Hepburn, C. (1980). Sex stereotypes and social judgment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39, 821-831.

Maccoby, E. E. (1990). The role of gender identity and gender constancy in sex-differentiated development. *New Directions of Child Development*, 47, 5-20.

Maccoby, E. E., & Jacklin, C. N. (1974). *The psychology of sex differences*. Stanford, CA: Stanford University Press.

Macrae, C. N., Bodenhausen, G. V., & Milne, A. B. (1995). The dissection of selection in person perception: Inhibitory processes in social stereotyping. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69, 397-407.

Macrae, C. N., Bodenhausen, G. V., Milne, A. B., & Jetten, J. (1994). Out of mind but back in sight: Stereotypes on the rebound. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67, 808-817.

McCabe, M. P. (1984). Toward a theory of adolescent dating. *Adolescence*, 19 (73), 159-170.

McFadden, D. (1998). Sex differences in the auditory system. *Developmental Neuropsychology*, 14 (2/3), 261-298.

McGuinness, D. (1972). Hearing: Individual differences in perceiving. *Perception*, 1 (4), 465-473.

McKee, J. P., & Sheriffs, A. C. (1957). The differential evaluation of males and females. *Journal of Personality*, 25 (3), 356-371.

Mead, M. (2010). *Pohlaví a temperament u tří primitivních společností*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Medin, D. L. (1989). Concepts and conceptual structure. *American Psychologist*, *44*, 1469-1481.

Mischel, W., Peake, P. K. (1982). Beyond déjà vu in the search for cross-situational consistency. *Psychological Review*, *89*, 730-755.

Moss, H. A. (1967). Sex, Age and State as Determinants of Mother-Infant Interaction. *Merrill-Palmer Quarterly*, *13* (1), 19-36.

Muehlenhard, C. L., & Peterson, Z. D. (2011). Distinguishing Between Sex and Gender: History, Current Conceptualizations, and Implications. *Sex Roles*, *64*, 791-803.

Nanda, S. (2014). *Gender Diversity*. Long Grove: Waveland Press.

Neuberg, S. L., & Fiske, S. T. (1987). Motivational influences on impression formation: Outcome dependency, accuracy-driven attention, and individuating processes. *Journal of Personality and Social Psychology*, *53*, 431-444.

Nisbett, R. E., & Wilson, D. (1977). Telling more than we can know: Verbal reports on mental processes. *Psychological Review*, *84*, 231-253.

Nisbett, R. E., Zukier, H., & Lemley, R. E. (1981). The dilution effect: Non-diagnostic information weakens the implications of diagnostic information. *Cognitive Psychology*, *13*, 248-277.

Oakley, A. (2000). *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál.

Offerman, L. R. (1986). Visibility and evaluation of female and male leaders. *Sex Roles*, *14* (9/10), 533-543.

Oliver, M. B., & Hyde, J. S. (1993). Gender differences in sexuality: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, *114*, 29-51.

Ostrom, T. M. (1994). Foreword. In Wyer, R. S. (Ed). *Handbook of social cognition: Basic principles*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Park, B. (1986). A method for studying the development of impressions of real people. *Journal of Personality and Social Psychology*, *51*, 907-917.

Penton-Voak, I. S., Pound, N., Little, A. C., & Perrett, D. I. (2006). Personality judgments from natural and composite facial images: More evidence for a „kernel of truth“ in social perception. *Social Cognition*, *24*, 607-640.

Piaget, J. (1953). *The origin of intelligence in the child*. New Fetter Lane, New York: Routledge & Kegan Paul.

Policie ČR. (2013). Statistický výkaz č.1 – kriminalita za období od 1.1.2013 do 31.12.2013 [online]. In *policie.cz* [cit. 24.2.2014]. Dostupné z WWW: <<http://www.policie.cz/clanek/statisticke-prehledy-kriminality-za-rok-2013.aspx>>

Pomerantz, E. M., Saxon, J., L., & Kenney, G. A. (2001). Self-Evaluation: The Development of Sex Differences. In Moskowitz, G. B. (Ed.), *Cognitive Social Psychology: The Princeton Symposium on the Legacy and Future of Social Cognition* (59-73). NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Pound, N., Penton-Voak, I. S., & Brown, W. M. (2007). Facial symmetry is positively associated with self-reported extraversion. *Personality and Individual Differences*, *43*, 1572-1582.

Prentice, D. A., & Carranza, E. (2002). What women and men should be, shouldn't be, are allowed to be, and don't have to be: The contents of prescriptive gender stereotypes. *Psychology of Women Quarterly*, 26 (4), 269–281.

Quattrone, G. A., & Jones, E. E. (1980). The perception of variability within in-groups and out-groups: Implications for the law of small numbers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 38, 141-152.

Renzetti, C., M., & Curran, D., J. (2003). *Ženy, muži a společnost*. Praha: Nakladatelství Carolinum

Říčan, P. (2010). *Psychologie osobnosti: obor v pohybu*. Praha: Grada.

Ross, L. (1977). The intuitive psychologist and his shortcomings. In Berkowitz, L. (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (Vol. 10, pp. 173-220). New York: Academic Press.

Ross, L., & Nisbett, R. E. (1991). *The person and the situation: Perspectives of social psychology*. New York: McGraw-Hill.

Ross, L., Greene, D., & House, P. (1977). The “false consensus effect”: An egocentric bias in social perception and attribution processes. *Journal of Experimental Social Psychology*, 13, 279-301.

Rothbart, M. (1981). Memory processes and social beliefs. In Hamilton, D. (Ed.), *Cognitive processes in stereotyping and intergroup behavior*. Hillsdale, N. J.: Erlbaum.

Schaller, M., & Conway, L. (2011). From Cognition to Culture: The Origins of Stereotypes that Really Matter. In Moskowitz, G. (Ed.), *Cognitive Social Psychology* (163-176). NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

- Sell, J., & Kuipers, K. J. (2009). A structural social psychological view of gender differences in cooperation. *Sex Roles, 61* (5/6), 317-324.
- Servin, A., Bohlin, G., & Berlin, L. (1999). Sex differences in 1-, 3-, and 5-year-olds' toy-choice in a structured play-session. *Scandinavian Journal of Psychology, 40* (1), 43-48.
- Sherif, M., Harvey, O. J., White, J., Hood, W., & Sherif, C. (1961). *Intergroup conflict and cooperation: The Robber's Cave experiment*. Norman: University of Oklahoma Institute of Intergroup Relations.
- Skinner, B.F. (1958). *Science and human behavior*. New York: Macmillan.
- Smith, B. (2007). *The Psychology of Sex and Gender*. New York: Pearson Education.
- Smith, F. L., Tabak, F., Showail, S., Parks, J. M., & Kleist, J. S. (2005). The name game: Employability evaluations of prototypical applicants with stereotypical feminine and masculine first names. *Sex Roles, 52* (1/2), 63-82.
- Smith, P. B., & Dugan, S. (1997). Locus of Control and Affectivity by Gender and Occupational Status: A 14 Nation Study. *Sex Roles, 36*, 51-77.
- Spencer, S. J., Fein, S., Wolfe, C., Hodgson, H. L., & Dunn, M. A. (1998). Stereotype activation under cognitive load: The moderating role of self-image threat. *Personality and Social Psychology Bulletin, 24*, 1139-1152.
- Spencer, S. J., Steele, C. M., & Quinn, D. M. (1999). Stereotype threat and women's math performance. *Journal of Experimental Social Psychology, 35*, 4-28.
- Srull, T. K. (1981). Person memory: Some tests of associative storage and retrieval processes in person memory. *Journal of Experimental Psychology, 111*, 316-345.

Srull, T. K., & Wyer, R. S. J. (1979). The role of category accessibility in the interpretation of information about persons: Some determinants and implications. *Journal of Personality and Social Psychology*, *37*, 1660-1672.

Stangor, C., & McMillan, D. (1992). Memory for expectancy-congruent and expectancy-incongruent information: A review of the social and social developmental literatures. *Psychological Bulletin*, *111*, 42-61.

Steele, C. M. (1997). A threat in the air: How stereotypes shape intellectual identity and performance. *American Psychologist*, *52*, 613-629.

Stewart, S., Stinnett, H., & Rosenfeld, L. B. (2000). Sex differences in desired characteristics of short-term and long-term relationship partners. *Journal of Social & Personal Relationships*, *17* (6), 843-853.

Stone, J., Perry, Z., & Darley, J. (1997). "White men can't jump": Evidence for perceptual confirmation of racial stereotypes following a basketball game. *Basic and Applied Social Psychology*, *19*, 291-306.

Taylor, S. E. (1981). The interface of cognitive and social psychology. In Harvey, J. (Ed.), *Cognition, social behavior, and the environment*. Hillsdale, N. J.: Erlbaum.

Taylor, S. E., & Crocker, J. (1981). Schematic bases of social information processing. In Higgins, E. T., Herman, C. P., & Zanna, M. P. (Eds.), *Social cognition: The Ontario Symposium* (Vol. 1). Hillsdale, N. J.: Erlbaum.

Thomas, J. R., & French, K. E. (1985). Gender differences across age in motor performance: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, *98* (2), 260-282.

Twenge, J. M. (2001). Changes in Women's assertiveness in response to status and roles: a cross-temporal meta-analysis, 1931-1993. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81 (1), 133–145.

Ústav zdravotnických informací a statistiky České republiky. (1999). *Mezinárodní klasifikace nemocí: abecední seznam: mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů ve znění desáté decennální revize*. Praha: Grada

Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR. (2012). Zdravotnická ročenka České republiky 2012 [online]. In *uzis.cz*. [cit 7.1. 2014]. Dostupné z WWW: <<http://www.uzis.cz/katalog/rocenky/zdravotnicka-rocenka-ceske-republiky> >

Velle, W. (1987). Sex differences in sensory functions. *Perspectives Biological Medicine*, 30 (4), 490-522.

Vianello, M., Schnabel, K., Sriram, N., & Nosek, B. (2013). Gender differences in implicit and explicit personality traits. *Personality and Individual Differences*, 55, 994-999.

Vroom, V. (1982). *Work and motivation*. Malabar, FL: Krieger Publishing Company.

Watson, J. S. (1969). Operant conditioning of visual fixation in infants under visual and auditory reinforcement. *Developmental Psychology*, 1 (5), 508-516.

Weiss, P., & Zvěřina, J. (2001). *Sexuální chování v ČR – situace a trendy*. Praha: Portál.

Williams, J. E., & Best, D. L. (1990). *Sex and Psyche: Gender and self viewed cross-culturally*. Newbury Park, CA: Sage.

Williams, J. E., Satterwhite, R. C., & Best, D. L. (1999). Pancultural gender stereotypes revisited: the five factor model. *Sex Roles*, 40 (7/8), 513–525.

Wittgenstein, L. (1953). *Philosophical investigations*. New York: Macmillan.

Woll, S., & Graesser, A. (1982). Memory discrimination for information typical or atypical of person schemata. *Social cognition, 1*, 287-310.

Wood, W. (1987). Meta-analytical review of sex differences in group performance. *Psychological Bulletin, 102*, 53-71.

Worth, L. T., & Mackie, D. M. (1987). Cognitive mediation of positive affect in persuasion. *Social Cognition, 5*, 76-94.

Wyrobková, A. (2005). Femininita a maskulinita v sociálně psychologických teoriích a výzkumu. *Československá psychologie, 49* (6), 540-553.

Wyrobková, A. (2007). Genderový vývoj: nejvýznamnější teorie a výzkum. *Československá psychologie, 51* (2), 141-152.

7. Přílohy

Seznam příloh:

- Příloha č. 1: Verze dotazníku o muži
- Příloha č. 2: Verze dotazníku o ženě
- Příloha č. 3: Distribuce odpovědí na škále BSRI – muži: položka Obhajuje své názory
- Příloha č. 4: Distribuce odpovědí na škále BSRI – muži: položka Silná osobnost
- Příloha č. 5: Distribuce odpovědí na škále BSRI – muži: položka Rázný/á
- Příloha č. 6: Distribuce odpovědí na škále BSRI – muži: položka Má vůdcovské dovednosti
- Příloha č. 7: Distribuce odpovědí na škále BSRI – muži: položka Dominantní
- Příloha č. 8: Distribuce odpovědí na škále BSRI – muži: položka Ochotný/á zaujmout stanovisko
- Příloha č. 9: Distribuce odpovědí na škále BSRI – muži: položka Zakládá si na tradicích
- Příloha č. 10: Distribuce odpovědí na škále BSRI – ženy: položka Obhajuje své názory
- Příloha č. 11: Distribuce odpovědí na škále BSRI – ženy: položka Rázný/á
- Příloha č. 12: Distribuce odpovědí na škále BSRI – ženy: položka Ochotný/á utěšovat zraněné city

Příloha č. 1: Verze dotazníku o muži

Dobrý den,

věnujte, prosím, několik minut vyplnění mého dotazníku zaměřeného na sociální vnímání a poznávání druhých osob. Pomůžete mi tím k přiblížení se konci studia Psychologie na FF UK.

Předem Děkuji!

Magdalena Schneiderová

1. Jaké je Vaše pohlaví?

- žena
- muž

2. Kolik je Vám let?

3. Jaké je Vaše vzdělání, případně studentský stav?

- základní
- středoškolské
- vysokoškolské
- student SŠ
- student VŠ

4. Jaká je velikost Vašeho současného bydliště?

- do 1000 obyvatel
- 1000 – 9 999 obyvatel
- 10 000 – 99 999 obyvatel
- 100 000 – 1 000 000 obyvatel
- nad 1 000 000 obyvatel

Nyní si, prosím, pozorně přečtete následující úryvek, popisující život určité osoby. Následně vyplňte přiložený dotazník.

Jiří Novák je 39 letý muž z Prahy. Vystudoval střední školu zakončenou maturitou a v současné době pracuje ve státní správě jako referent na odboru pozemních komunikací na Ministerstvu dopravy. Za svou práci pobírá plat 28 500 Kč. Je ženatý a má dvě děti, které navštěvují základní školu. S manželkou a dětmi bydlí v pronajatém bytě v Praze, kde rodina také chová morče a rybičky. O domácí práce se dělí s manželkou. Ranní vypravování dětí do školy obstarává Jiří, jeho manželka pak doprovází děti na odpolední kroužky. Víkendy nejčastěji rodina tráví na chatě u Berouna, odkud Jiří pochází. Ve volném čase rád vaří, nejčastěji italskou a francouzskou kuchyni, chodí běhat a cestuje. Ještě za svobodna procestoval severní a východní Evropu, teď s rodinou cestují nejvíce po českých horách, ať už v létě na turistiku či v zimě lyžovat. Pravidelně jednou za 14 dní se schází s pár přáteli ze střední školy na pivo, víno, nebo třeba bowling. Za svůj život měl Jiří celkem sedm sexuálních partnerů. Uvádí, že je bez náboženského vyznání. Má čistý trestní rejstřík, vlastní řidičský průkaz skupiny B. Mateřským jazykem je mu čeština, dorozumí se ale i německy.

Před Vámi se nachází seznam osobnostních charakteristik. Vaším úkolem je každé z nich přiřadit hodnotu podle toho, nakolik podle Vás daná charakteristika vystihuje pana Jiřího. Rozhodujte se při tom na základě vlastního dojmu či pocitu.

5. obhajuje své názory

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

6. láskyplný

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

7. svědomitý

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

8. nezávislý

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

9. solidární

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

10. náladový

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

11. asertivní

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

12. citlivý k potřebám druhých

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

13. spolehlivý

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

14. silná osobnost

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

15. chápající

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

16. žárlivý

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

17. rázný

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

18. soucitný

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

19. pravdomluvný

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

20. má vůdcovské dovednosti

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

21. ochotný utěšovat zraněné city

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

22. tajnůstkářský

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

23. ochotný riskovat

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

24. vřelý

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

25. přizpůsobivý

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

26. dominantní

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

27. něžný

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

28. ješitný

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

29. ochotný zaujmout stanovisko

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

30. má rád děti

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

31. taktní

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

32. agresivní

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

33. jemný

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

34. zakládá si na tradicích

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

Děkuji za Váš čas a odpovědi!

Příloha č. 2: Verze dotazníku o ženě

Dobrý den,

věnujte, prosím, několik minut vyplnění mého dotazníku zaměřeného na sociální vnímání a poznávání druhých osob. Pomůžete mi tím k přiblížení se konci studia Psychologie na FF UK.

Předem Děkuji!

Magdalena Schneiderová

1. Jaké je Vaše pohlaví?

- žena
- muž

2. Kolik je Vám let?

3. Jaké je Vaše vzdělání, případně studentský stav?

- základní
- středoškolské
- vysokoškolské
- student SŠ
- student VŠ

4. Jaká je velikost Vašeho současného bydliště?

- do 1000 obyvatel
- 1000 – 9 999 obyvatel
- 10 000 – 99 999 obyvatel
- 100 000 – 1 000 000 obyvatel
- nad 1 000 000 obyvatel

Nyní si, prosím, pozorně přečtete následující úryvek, popisující život určité osoby. Následně vyplňte přiložený dotazník.

Marie Nováková je 39 letá žena z Prahy. Vystudovala střední školu zakončenou maturitou a v současné době pracuje ve státní správě jako referentka na odboru pozemních komunikací na Ministerstvu dopravy. Za svou práci pobírá plat 28 500 Kč. Je vdaná a má dvě děti, které navštěvují základní školu. S manželem a dětmi bydlí v pronajatém bytě v Praze, kde rodina také chová morče a rybičky. O domácí práce se dělí s manželem. Ranní vypravování dětí do školy obstarává Marie, její manžel pak doprovází děti na odpolední kroužky. Víkendy nejčastěji rodina tráví na chatě u Berouna, odkud Marie pochází. Ve volném čase ráda vaří, nejčastěji italskou a francouzskou kuchyní, chodí běhat a cestuje. Ještě za svobodna procestovala severní a východní Evropu, teď s rodinou cestují nejvíce po českých horách, ať už v létě na turistiku či v zimě lyžovat. Pravidelně jednou za 14 dní se schází s pár přáteli ze střední školy na pivo, víno, nebo třeba bowling. Za svůj život měla Marie celkem sedm sexuálních partnerů. Uvádí, že je bez náboženského vyznání. Má čistý trestní rejstřík, vlastní řidičský průkaz skupiny B. Mateřským jazykem je jí čeština, dorozumí se ale i německy.

Před Vámi se nachází seznam osobnostních charakteristik. Vaším úkolem je každé z nich přiřadit hodnotu podle toho, nakolik podle Vás daná charakteristika vystihuje paní Marii. Rozhodujte se při tom na základě vlastního dojmu či pocitu.

5. obhajuje své názory

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

6. láskyplná

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

7. svědomitá

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

8. nezávislá

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

9. solidární

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

10. náladová

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

11. asertivní

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

12. citlivá k potřebám druhých

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

13. spolehlivá

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

14. silná osobnost

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

15. chápající

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

16. žárlivá

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

17. rázná

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

18. soucitná

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

19. pravdomluvná

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

20. má vůdcovské dovednosti

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

21. ochotná utěšovat zraněné city

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

22. tajnůstkářská

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

23. ochotná riskovat

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

24. vřelá

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

25. přizpůsobivá

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

26. dominantní

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

27. něžná

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

28. ješitná

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

29. ochotná zaujmout stanovisko

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

30. má ráda děti

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

31. taktní

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

32. agresivní

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

33. jemná

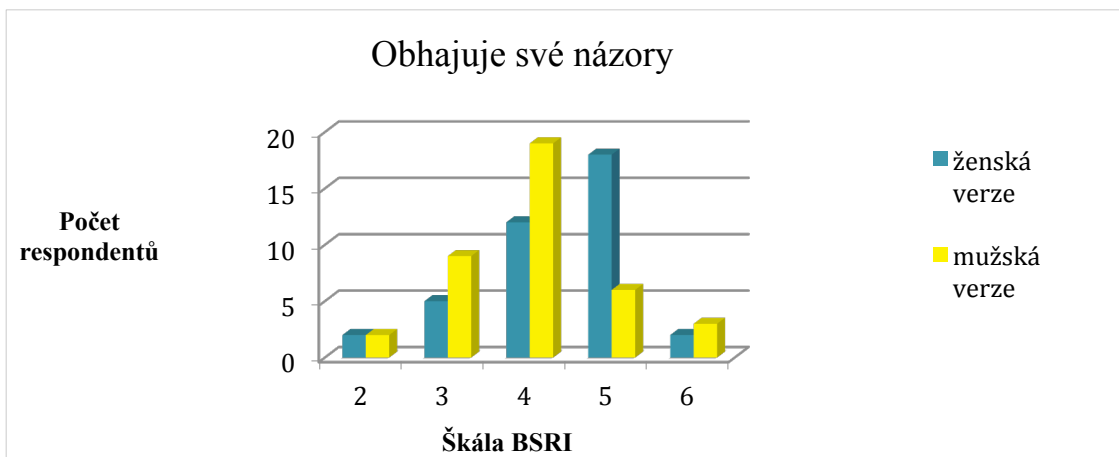
- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

34. zakládá si na tradicích

- vůbec
- téměř vůbec
- spíše ne
- někdy ano, někdy ne
- spíše ano
- téměř úplně
- úplně

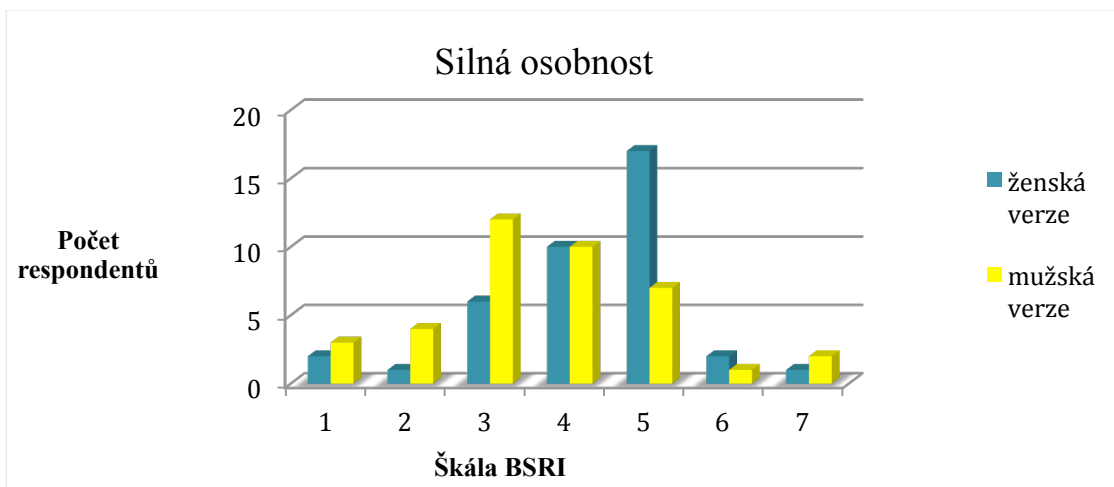
Děkuji za Váš čas a odpovědi!

Příloha č. 3: Distribuce odpovědí na škále BSRI – muži: položka Obhajuje své názory

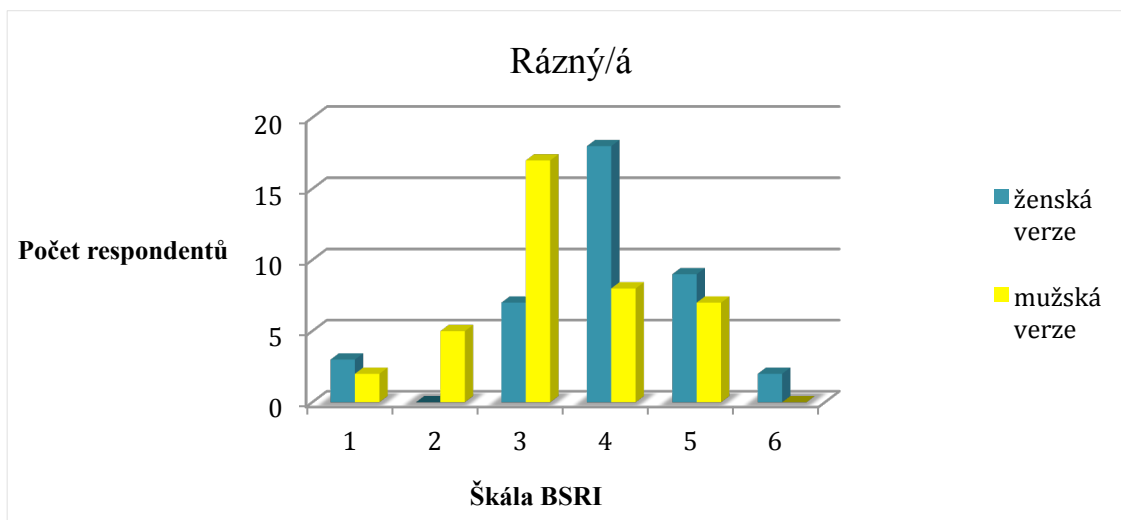
Graf č. 5: Distribuce odpovědí na škále BSRI – muži: položka Obhajuje své názory

Příloha č. 4: Distribuce odpovědí na škále BSRI – muži: položka Silná osobnost

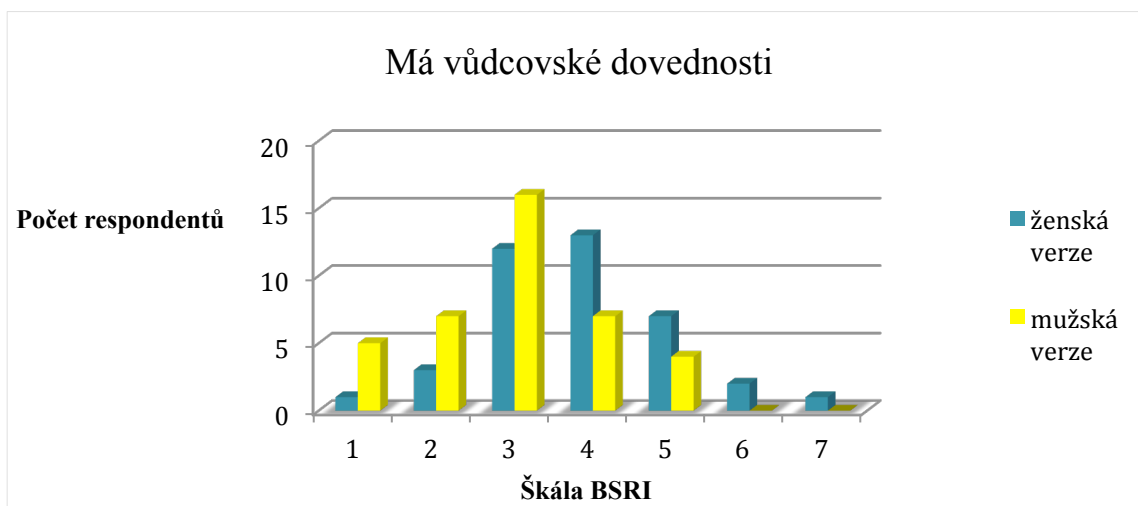
Graf č. 6: Distribuce odpovědí na škále BSRI – muži: položka Silná osobnost

Příloha č. 5: Distribuce odpovědí na škále BSRI – muži: položka Rázný/á

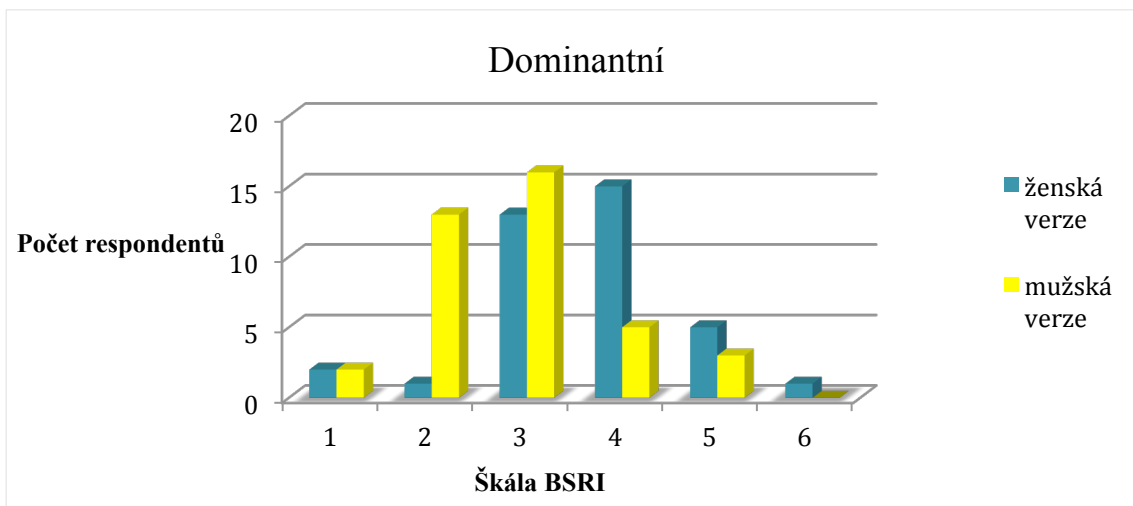
Graf č. 7: Distribuce odpovědí na škále BSRI – muži: položka Rázný/á

Příloha č. 6: Distribuce odpovědí na škále BSRI – muži: položka Má vůdcovské dovednosti

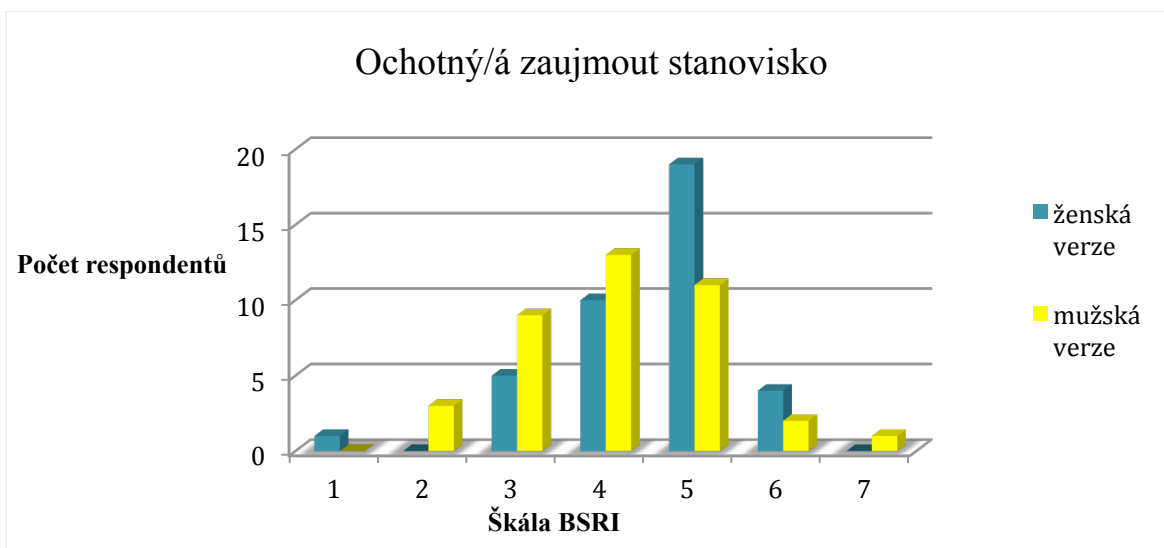
Graf č. 8: Distribuce odpovědí na škále BSRI – muži: položka Má vůdcovské dovednosti

Příloha č. 7: Distribuce odpovědí na škále BSRI – muži: položka Dominantní

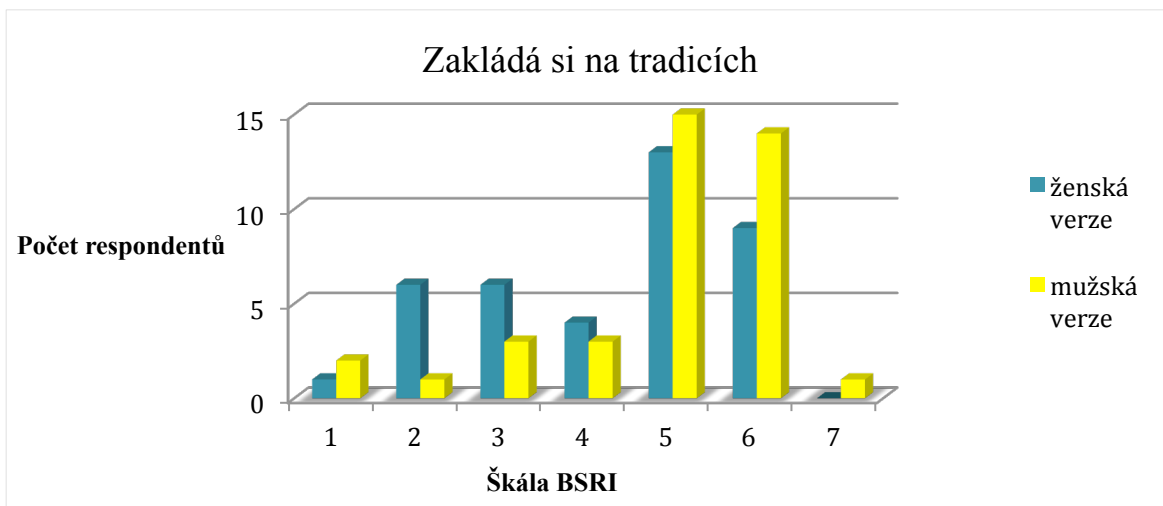
Graf č. 9: Distribuce odpovědí na škále BSRI – muži: položka Dominantní

Příloha č. 8: Distribuce odpovědí na škále BSRI – muži: položka Ochotný/á zaujmout stanovisko

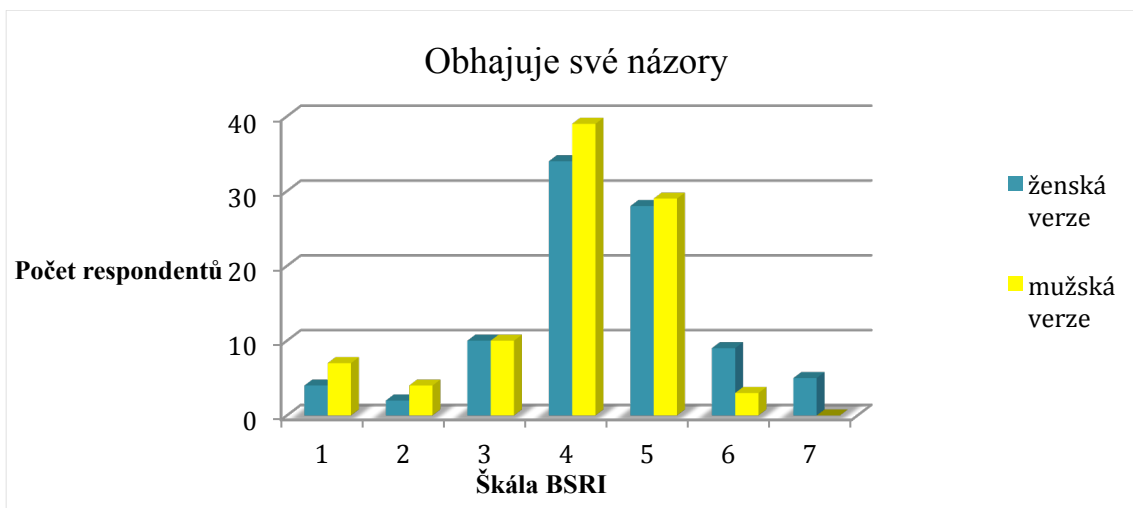
Graf č. 10: Distribuce odpovědí na škále BSRI – muži: položka Ochotný/á zaujmout stanovisko

Příloha č. 9: Distribuce odpovědí na škále BSRI – muži: položka Zakládá si na tradicích

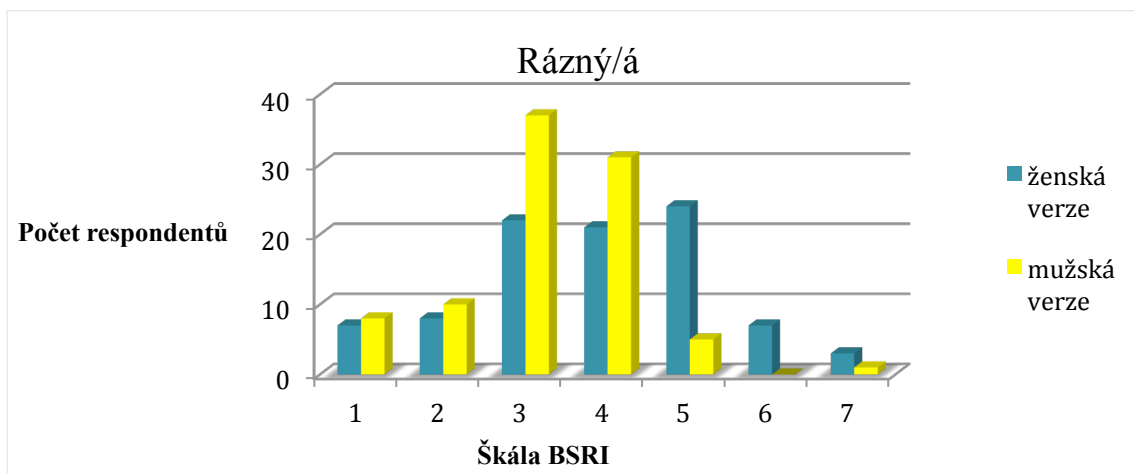
Graf č. 11: Distribuce odpovědí na škále BSRI – muži: položka Zakládá si na tradicích

Příloha č. 10: Distribuce odpovědí na škále BSRI – ženy: položka Obhájí své názory

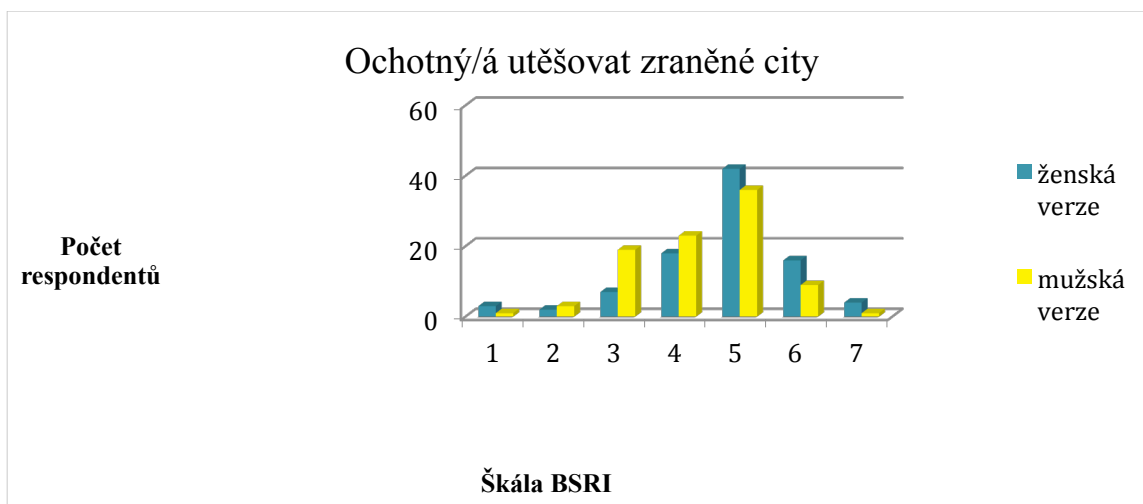
Graf č. 12: Distribuce odpovědí na škále BSRI – ženy: položka Obhájí své názory

Příloha č. 11: Distribuce odpovědí na škále BSRI – ženy: položka Rázný/á

Graf č. 13: Distribuce odpovědí na škále BSRI – ženy: položka Rázný/á

Příloha č. 12: Distribuce odpovědí na škále BSRI – ženy: položka Ochetný/á utěšovat zraněné city

Graf č. 14: Distribuce odpovědí na škále BSRI – ženy: položka Ochetný/á utěšovat zraněné city